8856

IV.

Mss
2604

Ms 2604

Elő szó.

Ezen munkátska mint ~~szinte~~ zinje és tartalma mutattya semmi rendszeres, vagy sijstemás érdemre számot nem tarthat. Csak tö-redékes észre vételek ezek. Ollyanok, mint az utazonak egy két rövid emlittése azon vidékekről, mellyeken keresztül ment. Egy olly jo Ba-rátomnak, kinek a köz jo iránti tiszta szivéről rég van szerentsém meg győződve lenni, ~~élesztél~~ lépjek ezen cselélly vélemények, bár mily kse-vés életre.

A' közönséges nevelés a' millyen fontos, éppen ollyan nehéz mester-ség. Az emberi lelket minden fordulásaiban jol esmerni, és czélra vezetni tudni - a' gondolkozással párositott tapasztalásnak hosszas gyakorlatját kivánja meg. E' mellett a' Nemzetnek hajlandoságát, külső, belső tehettsé-gét, czélját, és körül minnyeit soha egy szem pillantásig sem kell szem elől el tévesztení. Egyébb Judományokban, ha hiba esik, azt még egy ellen bizonyittással hellyre lehet hozni, de valamint a' Politicában, egy hibás elv sok esztendőknek kárát foglalhattya magában, éppen igy van a' közönséges Nevelés dolgával is. Azt nem reménylem, hogy egy jozan érzésü engemet itt a' kivánságok, és remények feszülcsé-gével vádoljon, mert mindenütt a' tapasztalás uttyán mentem, ~~mert~~ azon elonek, hogy a' Magyar ifjutol nem kell még annyit vár-ni, mint más nivelt Nemzet ifjátol, még félig sem kivánok ajtot nyitni - adassék csak mod, nyittassék meg az ut, éppen olly betsü-lettel áll meg a' maga hellyén, mint akár ki más -

Meg eshetik, hogy sok helyt gondolataim nem találkoznak ta-lám a' jo olvaso gondolatjával, de van egy Pont, mellyben mind a' ketten tudom meg edgyezünk, - Ez a' Pont pdig szent Pont, t.i. a' Hara gyermekeinek boldogsága, és édes Nemzetünknek aval egyben kötött virágrása - Ezen szent Pontnál tehát meg vagyunk békélve - -

Mss
2604

Tartalma erem Munkácskának -

§. I. Mi okot közleznal minden jó haraſit a közönséges Neve-
lés dolgában részt venni?

§. II. A' Haránban lévő Collegyomok alkotásának eredete - czél-
ja - jóltekonysága - arrónat két részre, u.m. Akademiai, és
Gymnasiumi részre - Ezen alkotásnak haránk környülmé-
nyivel való megegyezése -

§ III. A' Gymnasiumi részre, vagy az osztályok (: Classisok:)
tárgyai - a' nevelés első fiala - a' realistak, és humanistak
közt ornéltül lévő per - a' Classicai miveltség nagy befolyása,
az első nevelésben - Nemzetre háromlandó kár, annak elmellő-
zésébül -

§. IV. El rendelése a' Gymnasiumi osztályoknak, - tanulás tár-
gyai -

§ V. Ki vihetősége a' fellyebb emlitteteknek - Tanitók formálá-
sa - Kézi könyvek - Pedagogárcha állása, - egy nagyon gon-
dos figyelmet érdemlő kérdés az állandó, vagy esztendei osz-
tály tanitókrol -

§ VI. A' Görög litteratura, és annak naprol napra nevelődő be-
csessége - az ujjabb classicai nyelbek közzül a' franczia, és an-
goly Classicai miveltség gyarapillása Collegyomainkban -

§ VII. Három Esztendő szükséges a' Philosophiai facultás-
nak, három a' Theologiának, a' Papi gyakorlattal együtt -
Két esztendő szükséges a' törvénytudás tárgyára -

§ VIII. A' szükséges kézi könyvek minél hamarébbi elő állitása - az Irásbol való tanulásnak
meg szüntetése - Professor tábel - nyomtato műhelyek -

Professo

Professori özvegyek, és árvák egyesülete - Conduit Lista
készittése -

§ IX. A' Professoroknak, mint közönséges Nevelőknek fontos
állása a' Társaságban - Collegyomi törvények - becsület
érzése meg kimellése - a' függés, mint a' társasági lét
élet ere - büntető elo - el külvés körül való ügyelet - a' gyer-
ge tanulok meg különböztetése - forma reha -

§ X A' szép Mesterségek körül a' Muzsikát, és rajzolást mi-
ért kell venni egy, mint a' nevelés el mulhatlan eszközeid?

§ XI A' Mechanicai Mesterségek meg kérdése Collegyoma-
inkban, és ennél fogva gyarapittása egész Haránban -
egy Pium Desiderium -

§ XII A' magyar Nemzetség gyermekei nevelésében, különö-
sen mi féle modu eloétel kell szem elött tartani?

§ XIII Polgári Oskolák.

§ XIV Falusi Oskolák -

Mss
2604

§. I.

Kettős kötelesség szollittya fel az embert, hogy á mi-
ben tehettsége engedi, Nemzete gyermeikeinek neveté-
se körül mindent meg tegyen, mert soholt sem az Em-
beriségnek, sem á Hazának valaki érzékenyebb helyt nem szol-
gálhat. Szülőjektől elmaradott szerentsétlen árvák, kön-
nyes szemekkel néznek á Közönséges édes Anyára á Ha-
zára – Jeli létekkel felzuházott talentumok, mellyek mint
á Hegy gyomrában rejtett érez, még láttatlanok, várják á
segedelmező kezet. A Jövendő, á Jelenkortol kéri azokat á
hasznos embereket, kik mint hivatalbéli ~~emberek~~ tiftek, mint
Vallás tanittok, jó orvosok és Nevelők, egykor á Nemzet
fényét, betsülletét, és politikai életét fenn tartsák –

Ezen érzésekből ki indulva, tészem én is pappirosra egy né-
hány észre vételeimet, á szent Vallásunkon lévő Közönsé-
ges nevelésre nézve, szemem előtt tartván inkább azon tár-
gyakat, melyeket az időnek és Környülményeknek szük-
ségei hoznak magokkal –

§ II.

Igen természetes az, hogy á honnat jött Vallásunk, on-
nat származzék az, avál szorossan egyben kötött nevelés is.
A Reformatio kezdetével á Genevai, és egy átalyában á
Helvétziai oskolák mint egy fő példányul szolgáltak min-
denütt á Reformatusok közt az oskolák alkotására néz-
ve. Ezt az utat követték á Hollandusok, Németek, Sco-
tusok, és á Magyar Réformatusok. –

A Jö.

Mss
2604

A Jő el intézese ezen oskoláknak a volt, hogy mine
utanna a gyenge gyermeki kor, az ugy nevezett Huma
nitás tudományainak, t. i. a régi Klassikus nyelvek-
nek és aval szorossan öszve kötett tudományoknak; Histori
nak, régiségeknek, Rhetorica és Poëzis theoreajanak, s
más elemi tudományoknak meg esmérkedésével eléggé el
készittetik, akkor a fővebb tudományokat, annyival több
haszonnal halgathassa. Innet jött az, hogy az Universita
sokban tanittatni szokott négy tehetségek közzül, u: m: Ph
losophica, Theologica, Medica, és Juridica Facultások köz
zül kettő a Theologica és Philosophica Facultás a Gym-
nasiumokkal egybe kaptsoltattak. Igy származtak az Aca
demicum Gymnasiumok, vagy a mint mi hivjuk Kolegyo
mok.

Ezeknek hasznа az egészre nézve meg mérhetlen volt
mert nem kerülvén oly nagy költségben mint az Univers
tások, könyen fel állithatok és mégis czélra vezetők vol-
tak. Egy néhány szives foltévő elégséges volt arra, hogy eg
illy Kolegyomnak alapját meg vesse. Igy lassanként esa
nem minden város látott egyet egyet a maga kebelében
emelkedni. Nem kellett a gyermekeket messze földre külde
ni nagy költséggel, és igy a nevelésnek s tudományoknak
jo téleménye mint eg áldás ug terjedett minden felé.

A joltévőség meg nyitotta szivét és kezét és ugy szolva
a kinek semmije se volt is, mégis könnyen tanulhatott.
Sőtt minekutánna elé haladott, maga is tanitván a ke
sebbeket, élelmet és egy kis vagyonkát is szerzett ez által
magának. Sőtt még ennél többet valamit, mert a lélek az a
tal egy ujj ki fejlődést kapott magának. A Tanittás és Tudo
mány, de olyan a melyet nem Theoreából hanem gyakorla
bol lehet meg tanulni. A hol az Academicum Gymnasiu
mok virágzo

virágzo állapotban vagynak; ott az Universitasok nem
létének hijánya, könyen tűrhető. Minthogy a külföldi
Protestansoknál három század le folyta alatt minden-
felé számas Universitasok emelkedtek. Szükségtelen lett az
Academicum Gymnasiumok mellett az emlitett két Fa-
cultas, és a Gymnasiumok, mint elő oskolaji az univer-
sitásoknak külön váltak, de anyival több figelem fordittа-
tott mindenütt azoknak tökélletesitésére. A mi helyhez te-
tésünkre nézve, mivel Universitasaink nintsenek, ennél
egy jobb modját a közönséges intezeteknek nem igen
találhatnok, anyival is inkább, hog eg néhány esztendő
olta, az emlitett két Facultáshoz, minden Kolegyomaink-
ban hozzá járult a Juridica Facultas, és csak egedül a
Medica Facultas hibázik, a mellynek hiányát országunk
ki terjedéséhez képest, igen könyű külföldön is ki potolni.

Ezeket csak azért emlittém, hog azt az utat, mellyen
oskoláink meg indultak, ne hadjuk el, könyen mivel az az or-
szág szükségéhez és Környülményéhez volt intézve, sőtt
a menyiben lehet, Kolegyomainknak mind azt a részét
melyet a Gymnasium teszi, mind pedig azt, a mi az
Academiai részt teszi, a jelenkorhoz mérve tökéllete-
sittyük.

§. III.

A nevelésnek minden titka áll a kezdetből, mert
a hol a lélek egyszer a jo utat meg kapta, azután ha
akadályok is jönek közbe, nem oly könyen esik el, és
maga magát neveli. Ennél fogva a Klassisok ki for-
malásában és tanulása, a fel vigyázatnak és szorgalom-
nak, minden figyelmet meg kiványa. Ott készül

nem csak

Mss
2604

csak a felsőbb letzkékre siető tanulo, hanem ott készül
a jövendő Polgár, és a jövő emberi kornak arátása.

A 7ő Elv melyből ki indulni et mulhattanul szükségesnek látom ez, szerezzen az Ifju magának mind
előtte felsőbb letzkékre menne által, mentől Klassikai és
Mathematikai miveltséget: A kinek ez a kettő meg van
az Eletnek akarmelyik nemében othon van és akármi
üges telik ki belőle, Pap, Garda, Katona, Itélő biro – Az
Angoly Marinánál, Historiai emberek voltak eleitől fogva és
vagynak mais, kik a Klassikai miveltségben, akármely
Universitásbéli Professor mellet meg álhatnak. Itt a leg
első kérdés a mi elő fordul, az a régi vitatkozás tárgya
a Humanisták és a Réalisták között, t.i. hogy a nevelést
a Klassikai Tudományokan kell e inkább kezdeni vagy
más réalis tudományok tanulásával?

Tsekély bé nézésem szerént egyik a másikat nem zeke
ti ki, sőtt éppen a kettőt együtt kell vinni, és a léleknek a
nyi felőll utat nyitni a ki fejlődésre a mint tsak lehet.
Nem ezélom a Klassika Litteraturának minden hasznát
elő számlálni, mert azzal egy jo gondolkozásu ember sem kétel-
kedik, hanem azt mondom mégis, hogy ezt a nevelésben
mentől hamarébb kell el kezdeni e, következendő okokbol;

Egy tudománynak sintsen akkora ki terjedése mint
ennek, tehát a ki ebben valamire akar haladni, jokor kell
hogy hozzá fogjon.

A Nevelésben egy közönségesen meg esmért alap igaság az, hogy a gyermekben leg elsőbben a jo izlést kell ki
formálni, mert a szép a joval atyafi – A jo Izlés tehetsé-
ge sokkal hamarább fejlődik ki a lélekben mintsem az

eszmélkedő

eszmélkedő és okoskodo tehetyég, tehát a tavaszi virágot
hamarább is kell dajkálni mint sem a nyári virágot.
A jo Izlés ki formálására, közönségesen tudva van, hogy
egy jobb oskola nem lehet, mint a Klassika Litteraturá-
nak tanulása. Ezeknek iroji a Természet oskolájában
tanultak, lelkek eredetileg ömledez, és nints a későbbi
időknek sok köteleitől, határ közzé szorítva.

Nem pedig csak ugy lehet nézni a Klassikai Littera-
turát mint a jo Izlésnek, hanem egyszersmind mint a
jo erköltsnek oskoláját is – Már magában a jo Izlés ki
fejlődése egy nagy lépés az Erkölts utyában, és magának
a Nemzetnek is állapattyában semmi ugy bé nem foly,
mint az Izlésnek emelkedése vagy tsökenése – De ezen kivül
a Klassica Litteratura tanulásával egyszersmind Historiát
is tanul az Ifju – Egy bé végzett egészszet lát maga előtt,
melly minek utánna az Időnek minden viszontagságait és
ostromait ki állotta, utoljára mégis a mulandoságnak
fejet hajtott. Ott tünnek fel előtte a régiség leg szebb
emberei, még pedig akkor mikor a meg nem romlott szív
örömmel fog fel minden jot és nemest – Japasztalásbol
tudjuk azt, hogy még az ujj nyelvek meg tanulásábany,
a melly nemzet nyelvét meg tanulyuk, azon Nemzet-
nek karakteri miveltsége bizonyos tekintetben, által foly
az ember lelkében is. Ez igen természetes okoknál fog-
va, mert a nyelv tudása által adja nékünk a gondo-
latot, a gondolat szüli az érzést, és az érzés ébreszti
az akaratot. Ezen vezér igasságbol indulván ki, ki
nem kivánná, hogy gyermeke a Romá szebb idő korá-
bol egyszersmind onnak férfias lelkével is birjon?

Nem

Mss
2604

Nem ok nélkül neveztetik hál a Klassika Literatura tudománya egyszersmind a Humanitas tudományának is- Sőt azt mondom, hogy még a vallásos érzés táplálást talál magának, mert mikor látja azt az Ifjú Lélek hogy midőn még az ő, a ki a Mythologiai szeretetben borongott, mellyben sükségesnek találja a szívnek ezen érzés, a magáét annyival inkább belsőbbi és tiszteletti ja- Ennél fogva, a Gymnasiumokra nézve ebben a tekintetben akármennyit eggyekezzen is az érdemes nevelő, még is mindég marad valami tenni való hátra. Ezeket értve, Hegyen által láthatja akárki, hogy nagy igaza volt azon Akgobynak, ki től midőn a Münchemi Akademia mostani tokrakja # kérdezné, mondja meg az Ur miben áll az ányos Nemzeti nagyságnak igazi alapja? azt felelte, nehogy azt gondolja az Ur, hogy ez a' mi sok pennáinkban áll. Az Anoby nemzeti Nagyságnak alapja áll annak Klassika nevelésében-!

Nem azt léptik pedig ezen felhozott okaimra, hogy a' nevelés minden időt csak evel és csupán csak evel foglalyon el, hanem azt hogy evel leg főbb képpen, mert a gyermeki leg alkalmatosabb a' nyelvek tanulására- akkor a' mikor a' lélek a' szép tudományok' fel fogására még kevés tehetséggel bir.-

Mikelyt az idő engedi szükség hogy tanulyon, a' gyermek Historiát, de ez a' Historia ne legyen csak csupa Kronika, hanem észszel és példával telyes tudomány, mert nem az a' kérdés itt, hogy menyit, hanem, hogy mit és hogy? Ennél fogva jónak látnám, hogy az egésznek a' közönséges által látása után tanulya a' gyermek a' Görögi kel Klassikus Nemzetnek ut: ni: a' Görögnek és Romainak Historiáját oly bőven a' mellyen bőven csak lehet- Erre elég joutat mutatnak nékünk a' Nemet országi Gymnasiumok és azoknak kézi könyveik. Tanulyon a' Gyermek Mathesist mikelyt ideje arra való, még pedig nem a' fontnulák' tudományát, mert a' későbbi időre tartozik, hanem a' menyiben lehet az Euclides után, és inkább modon, mert semmi is a' Lélek' eredetiségát és szabadságát inkább kénem fejti mint mint ez.

A' Mathesissel légen egyben kötve az elemi physika, még pedig a' menyiben lehet a' szükségest experimentumokkal, mert evel kedvet kap a' fejlődő lélek magának és mikelyt anyi ereje lessz, maga is próbákat fog tenni, és a' kisasnos experimentatorok számát meg lehet, egyszer bővíteni.-

Ezen Gymnasiumi tudományok' sorához számlálom még a' jeran Kritikának arra nevezetes fejtegetéseit az ékesen szólásnak és Poézisnek theoreájáról; mert ez nem csak hogy az Ifjúnak jó arányt ád, hanem nem egyszersmind azta a' Klassika Literaturát a' legegyszerűbb és leg szebb példányokat adja, olyan példányokat, mellyeket minden század mint az ifjú képzőnek a' szemek képel mindenkor szem előtt tartott- akkor a' nevelő a' nőve a' kik egykor Templomban, vagy törvény hatóságok előtt köztanácskozásban fognak beszélleni, vagy valamikor iroi pályára akarnak fel lépni el mulhatlanul szükséges ez- Nem is lehet a' felsőbb tudományokra halasztani ezt, mert akkorra is marad elég, akkor is több tudományokkal vagy el van foglalva az Ifjú hogy egy garoppa igen sok időt nem fordíthat. A mit az emberi gyermek korában

Wenari Tanárnak Thirsch H

* Gyermeknek igen nehéz Technologiát hogy abban egyetértsen, de a leg fő a' mit tenni kell, az, az hogy az a' nevelésnek ember fejtetlen maradjon.

Mss
2604

korábban megszanul állandóbban megmarad – A felsőbb
osztály csak tovább fejlik ki azt, a'mit a' Gymnasiumi osztályok
el kezdenek.

Mindenek felett szükséges az ifjut emberi magá jó-
kor a' pennával dolgoraitsa dáa sokaknál, mellyeknek
valóknek mintsem semmi fővebb tőkéjekre mint az k
a' gondolkodó erőt és az által az eredetiséget kifejtse
Ezt pedig sommivel könyebben és bizonyosabban el é
nem lehet, mint a' gyakori pennavali dolgoraival. A
ki tsupán csak emlékező tehettyéjét gyakorolja, el marad
állító tehettyéj kifejtésével – soha semlet belőle az ar em
ber a' ki magát az Élet' leg bőjtsebb környül állásaiba
fel tudja találni, vagy olyan a' ki csak a' Költő' jukon lát
hasson be, jo rendűleg tudja, hogy mi van az egesz kör
ban. A' kiben az állító tehetség, nem kapta meg a' ma
ga helyet mértékét, annak kitaeléreben mindenkor
hibázik az a' szép festési állandóság, mellyben egedül
áll az embernek valóságos mélósága.

Jemmebbi állitásomnak bizonyitásával, hogy t.i.
a' Klassika Litteratura' szorgalmas mivelése menyi
bé foly a' nevelési világrában, és a' nemzet' állapot
tyába – a' tapasztalás a' leg bizonyosabb tanu – Hazai
tünk' történetében alig van egy figyelemre méltóbb jele
nés, mint az hogy Hunyadi Mátyás idejében, szövül-
idő alatt melly szépen kezdtek a' Magyarnál a' tudomá-
nyok virágozni – Annak leg első emlő ez kőtt bizonyo-
son a Klassika Litteratura volt. Ennek ugyan a' be következett
politicai válto-

állozások miatt kevés ideig tartott ez a' boldog ő, de még
is hagyott maga után annyi fényt hátra, melly a' Ma-
gyarnál a' Reformatio fel fogását könyüvé tette. Maga
ra a' Reformatiora is, a' Klassika Litteratura' szorgalmas
tanulása gyujtotta meg az első fáklyát – Sőt mentől inkább
virágzik valamely Nemzetnél a' Klassika Litteratura, annyi-
val inkább tökélletesedik azon Nemzet' Litteraturája is –
Mind az olasznál, mint a' Franciánál a' nemzeti Litte-
ratura aranykora, azon az időre esik, mikor a' Klassika
Litteratura leg inkább virágzott. Ez régeni tapasztalat,
mast arra a' nyelvbeli harmoniára és a' gondolatoknak azt
a' lejt fel ölvöztetését is egyben fűzni sokat inkább
nem lehet látni, mint ott. Az Angol ki olly nagy tiszte-
löje ezen Tudománynak, eléggé bövenis meg tudta jutal-
mazva mert a' Historiai pennát, bizonyosan mást nem
zetek felett bizja, és mind az ékesen szólaltsa, mind a'
Poezisre nézve az egyben hasonlítás könyen ki állja a'
vágiekkel – A' Német Nemzet, melly az el mult század
közepétől kezdve, annyi sok szépet és nagyot állitott elé
Nemzeti Litteraturájában, és naponként mind odább ha-
lad, leg főbbképp ennek köszönheti ezt – Ha kérdés
alá jönne, nem tudom hogy Német országban az Értelem-
béli erőre melyik folyt be többet, a' Világos Universitásoké?
vagy pedig inkább a' jol elrendelt Gymnasiumoké, mel-
lyekkel ez a' Nemzet, bátran lehet mondani, más sok fe-
lett dicsekedhetik.?

A' Francia Revolutio' kezdetével, az egymásból folyó há-
borúk szükségessé tévén a' Polytechnikai oskolákat, ezek
minden ezen körön kivül lévő más tudományokat el nyom-
tak. A' Klassika Litteratura mag tsökkenvén, a' Nemzeti
Litteratura is szemben tünő károt vallotta, állatt ki. Ez-
ze vévén ezt későbbre az értelmesebb Franciák igyekezmek

minden

Mss
2604

minden képpen helyre állitani és eran tudomány ~~tudomány~~
tolatát a Nemzetben ujjra fel éleszteni, de ámit több es
tendők dontottak el, azt egy két esztendő nem állithatja ko
nyen helyre.

Tudom én azt az ellenvetést a'mit nem egyszer hallo
hany, miért tanulják? hiszem eleget tanulják és még se tu
dják- Ha igy volna is; tsak inkább a'modot és a'ki vitat
illeti nem pedig magát a'tárgyat- Tegyezzük ill meg azt
hogy annyi esztendők alatt, hány jo Könyvet adtunk ifjaink
kezébe, mellyekből a Romai Nyelv' syntaxisát és feltsöbb
tsépségeit anyai nyelven meg tanulhatták? Hány jo kézi
könyvek nem jöttek ki eran tzéhra Németországon? Nem
lehetne egy kis melly kitsében kerülne ezek közzül a'jobba
kat ~~főbb~~ oskolái oskolájaink szükségéhez alkalmaztatni? A'mo
sodik ellenvetés nem több erővel bir, t.i. mi haszna vesz
mind ezeknek ha Mesterember, Gazda, Kereskedő vagy Kam
tarlo lesz? Igaz ugyan hogy nállunk a'szükséges tsem
nyés meg nem kophatása miatt, a'Tanulóknak száma
sabb részre eran élet Nemeikhez folyamodik, de nem lehe
és nem is kell azért Kologyamatikat ugy nézni, mint ezekne
Seminariumát, hanem mintegy tudományos intézetet, melly
az emberi lélekenek a'lehető leg magasb kifejlődést akarna ad
ni. Egyébb aránt fel teszem hogy sok a'szükségtől tsenzet
lelve félbenhadva a'tudományos pályát Mesterséghez va
gazdagsághoz nyul, akkor sem vallya semmi kárát. Esmé
sem Mesterembereket, kik a'Rhetorikáig és feljebbis tanul
tak, és mind az észtelenbéli épséggel, mind pedig Mes
tersségbéli ügyességgel mindenüttt meg kiillönböztették
magokat- Esmérsem gazdagsági Tisztekel, kik száma
sabb esztendőket töltöttek a'Kollegyomban és mind az ügy
ségben, mind pedig valamely Tudományi fel fogásában é
annak alkalmaztatásában, akár melyik pallérozott nemzet

gazdával

gazdával ki állották a'pakadellat—.

Nem lehet ennél fogva a'polgári oskolákat Házinél
kül egybe elegyiteni a'Gymnasiumokkal, mert a'kiegy
lités pel két czélra lejárna tsekélyesen hogy egyiket se
találya. A polgári oskolák jók ugyan és szükségesek, de
ezek a'léleknek semmi bövi kifejlődást nem adnak, ha
nem csak kezelőket (manipulaus) formálnak. Házánk
nak állására nézve, leg jobbnak látnám azt, hogy a'polgári
oskolák mindenüttt a'triviális oskolákkal közösnek egy
be, a'hol nagyobb kiterjedésel fognak bizonyoson be folyt
ni.

Volt az az idő a'midőn a'Klassika Litteratura'tanulása
tsupa tsárar, és a'lélekre nézve kevés be hatósággal Phi
lologiává is üresb grammatizálássá vált volta a'mi a'
mult száznak utolsó felében, az ugy nevezett Philantropi
nok által ossa vette, hogy amannak kitsakartó tsével, en
tsákat ossa vette, hogy amannak kitsakartó tsével, en
Cyclopediai esmeretekkel foglalták el az első nevelési ide
jét, de a'következésre nézve mutatta, hogy ha az első tsem volt
jo ez a'mod sem kevésbé kárós; mert gondolkodo és tsolid
tudosokat akarvan formálni, tsak a'felületességet segitet
ték elé- ~~Amphora coepit institui et Urceus exivit.~~

A leg jobb ügyis el vesztheti a'tzélját mod által. Érez
jük tsak jól mindenüttt tudományos intézeteinkben a'
Romai Iznak azon éppen ide tartozo szavait, hogy
ezen szok didicisse fideliter artes azt tészik, az ember
ne tsak a'fejének hanem a'szivének is tanuljon akkor
bizonyoson a'tzél nem hibázodik el, és a'nevelés meg fog
ja tenni a'miveltség áldásait—.

§. IV.

Eddig elé kilentz osztály v. Klassis volt a'Gymnasiuma
inkban- Ezek helyett en jonak látnám, hogy tsak

negy

négy fő osztály légyen, melly mindenik két két esztendőt foglalván magában, mind együtt ~~csak~~ nyoltz esztendőre menne az egészsz, a melly időt, elegendőnek tartok a Gymnasialis tudományok' bé végzésére. Fel téve azt hogy a gyermek 7. esztendősnél ifiabb ne légyen mikor fel vétetik, és egyébet ne tudjan, hanem irni és olvasni, nem lessz több 15. esztendősnél mikor a Gymnasiumat bé végzi és felsőbb Leszkék' halgatására menyen által – Ennél ifiantabban nem is lehetne ezt meg tenni.

Ezen négy fő osztályok lenének, Gramatika, Syntactica, Rhetorica, és Poetica, s egymásutánn egy következnének. I. első Gramatica, II. második Gramatica. III. első Sintactica. IV. Második Sintactica. V. Első Rhetorica. VI Második Rhetorica. VII Első Poetica. VIII. Második Poetica. A' fő tárgyai lenének:

Romai és Német nyelv, a' ki telhető leg jobb ki terjedésben. Az első négy esztendő elégséges lenne bizonyoson mind a' két Nyelv technicai részét ki meritteni. Az utolso négy esztendő ha son lolag elég, belé vezetni az ifiu embert abba, a' mi a' Klassika Litteratura' lelkét tészi t.i. a' jelesebb Troknak értése és érzése.

Más tárgy lenne a' Geographia a' minn a' gyermeki ugy is erőssen kap – és a' mi nélkül a' Historiát nem is tanulhattya – Az első négy esztendő elégséges lenne arra, hogy mind az o mind az ujj Geographiaval meg esmérkedjék az ifiu.

Harmadik tárgy lenne a' Mathesis. Ebből az első négy esztendő alatt el lehetne végezni, elemileg szolva az Aritmetikát és Planimetriát – A' második négy esztendőben az Algebrat és Solidometriat, a' szükséges mezei v. gyakorlati Geometriaval egyetemben.

Negyedik tárgy

Mss 2604

Negyedik tárgy lenne az elemi Physica a' mivel a' négy utolso esztendő foglalatoskodnék. Ezt olly formálag kellene tanittani mint a' Német országi Gymnasiumokban tanittyák, ugy mint nem tsak egy néhány minden napi tárgyat, hanem ~~mint~~ egészsz systhemában; Természet szerént hogy csak elemileg. Hogy ha egy jo kézi könyv van az Ifiu kezében és a' szükségessebb experimentumok egyben vagynak kötve vélle, négy esztendő alatt csupán játékbol meg lehet tanulni.

Ötödik tárgy a' Historia t.i. mind az emberiség, mind a' Haza historiája – Az első négy esztendőben nem kellene egyébb hanem mind a' kettőből tsak egy közönséges által nézést adni – Az utolso négy esztendőben a' Görögök és Romaiak historiáját, a' ki telhető ki terjedésben tanulni, hozzája mellékelve a' szükséges régiségeket is – A' Haza' Historiájából elégséges lenne ezen utolso négy esztendőben az Erdély különös Historiáját bővebben tanulni – Ez is jo módjával tanitva, nem hogy fárasztó lenne sőt kedves tudomány –.

A' hatodik tárgy lenne a' Rhetorica és Poezis Theoreaja. Erre nézve elég bőv utat mutattak nékünk a' külföldi Nemzetek. De ne légyen ez, tsupa száraz szabályok Theoreaja, hanem légyen egyszersmind bé bizonyitva példákkal azon nyelvekből, mellyekben az Ifiunak valamely jártassága van. Eval egybe kellene kötni leg alább minden héten kétszer a' pennábali gyakorlást, nem tsak az Anyai nyelven, hanem a' Romai és Német nyelven is –

Soknak tettzenek talám ezen tárgyak az első tekintetben, de fel téve azt hogy csak elemileg tanittatnak

és tsak

Mss
2604

és csak nem ki maradhatlanok, és hogy az Ifjuságnak több mint $\frac{2}{3}$ ezt könyen el birja, akkor nem mondhatni hogy sok, és itt annál fogva az akadály, áll elő, miként ki viheto.

§. V.

Minden dolog ki vitele függ az Eszközöknek bé aranyozásából. Ennél fogva a jennebbiek ki vitelére kellő kivántatik meg, a könyv és Tanitó.

Nem lehet elégge fáradni azt, hogy még mind addig elé Ifjaink, hanem egészben is, de nagy részint, a szükséges kézi könyvek nem léte miatt, sok nem mindent ezekből tanulnak, a minél fogva ha az előmenetel lassu is a kellőnek nem elégge meg felelő volt, tellyességgel nem lehet tsudálni.

De hogy lehessen más ezen szükséges kézi Könyveket ugy elő állitani hogy a mig a szól el érődnek addig a rendelés ne menyen feljebbenységbe? Ha Pál is valamit, annak Péter mindjárt ellensége. Ez az emberi természet gyengeségében van. Igy volt ez előtte is, s hihetőlen igy lesz ezutánn is. Eddig elé is ez sok jonak akadálya volt.

Ezze nézve jonak tálnám azt, hogy a Méltóságos Fő Consistorium rendelyen, egy nem sok tagból álló bizottságot. A fennebb emlitett tárgyakra nézve főképp a Német országi Gymnasiumokban, minden esztendőben jobbnál, jobb kézi Könyvek jönek ki. Azon bizottság határozza meg azt, hogy azon kézi könyvek közzül melyek a bévehetők. Sőt hogy ezt anyival könnyebben ki vihető légyen, vedjék vélekedése is arra, a minden Tolegyomokban lévő érdemes Professorokra. Akkor ugyan ezen bizottság jelelye ki azon Professorok a kik által az emlitett kézi könyvek anyai Nyelven oskolánk szelyá-

re való alkalmaztatni kiványa. A Méltóságos Fő Consistorium pedig rendelje véghez ezek legottani helyesedésbe. A nyomtatás költsége ki vételével, az egészet hasznadajék a Fordittonak, a mi mivel a kézi könyvek közönséges lenne, bizonyoson kézi jutalom volna. Mind a fordittásra, mind a nyomtatásra pedig határozodjék meg a ki szabott idő pontja.

Ezzel nem csak az az akadály háritodik el, hogy egyik Tro a másik munkája ellen ki fogást nem tehet, hanem egyszersmind minden Tolegyomokban a nevelés és tanittás módja Universalizálodik, és leg feljebb hajtom esztendő alatt minden szükséges könyvek keben lehetnek. Ezeknek ki nyomtatása is semmi költséggel nem fogja tetselni egyik Tolegyomot is, mivel nagy olvasó közönsége lévén, bizonyoson és könyen el fog kelni.

A második a mi a fellyebb emlitettekneek ki vitelére szükséges a Tlasi sok Tanitoinak jol el készittése és meg válaszása. A Tlasi Tanitok meg vallattatására nézve jonak tálnám hogy azon Ifjak közzül más a fellyebb Lehetőkből 6. at válnának hogy azon Ifjak közzül más a fellyebb Lehetőkből 6. at tanitók le folyta alatt el végeztek állitassanak rigorosum ekre és azon tárgyakban, mellyek a Tlasi sokat illetik valamint eddig is sorosan meg vizgálásaván, a Professorok jo tetszése szerint tiszta szorgalom által nevezzenek ki.

A Pedagogiumban pedig Tlasi sokra felügyelő Professorok jonak tálnám hogy mindenkor állandoul nevezzenek ki és eleibe szabván a közönséges alapokat, mellyekhez a Reformatus Status a maga gyermekei nevelése körül meg kivánt, a többi Professorok tanitásaknak, minden további bele elegyedéstől és akadályaitól szabaddá és menté tetsenek mivel az egésznek ki vitele rajta fordul meg, ez a jo Direktorsági

nektől függ

Mss
2604

Isten és ember előtt egyedül csak ő felel. Ő egy általyában, más dologban is általmas, de semmiben sem úgy az mint a' nevelésben, ha sokan elegyednek belé mivel ki ki a' maga bélátásait akarja tétre hozni. E' meg jár tanáskorában, de a' végre hajtásban bizonyság, egyformaság, és sebesség kívántatik —.

Hogy az osztályok' Praeceptorai annál jobban formálodjanak, jónak látnám, hogy azon Ifjak közt: a kik rigorosumra állanak, állíttassék fel egy Pedagogicum seminarium, mellynek rövidben csak elenne intézete —.

Esztendővel a' rigorosum előtt a' Pedagogiarcha kollitya fel azokat, a' kik rigorosumra akarnának állani, és minden hónap elején egy órán tudósítya őket, mit és miként kell tanulni. Hasonlólag a' hónap végén egy óra alatt vizsgálya meg hogy menyire mentek. Mikor el jött az esztendő a' tanárok és a' Professorok jelenlétében a' rigorosum történnyék a' Pedagogiarcha által. Azt nem tartom jónak, hogy mindenik Professor a' maga tudományából külön kérdezzen, azon fennebb említett okoknál fogva, csak a' Pedagogiarcha felel az egésznek kimeneteléről és nem jó ha a' nevelési dolgában sokan belé szólnak, mert az egyik a' másiknak ellyát könyen által vághatja a' gyengeségből is, de bánatandékból is, és a' kárt az egészet fizeti. Sőbbnyire azok a' kik azt éppen nem érdemlik —.

Sokszor hallottam kérdeni alá jönni, nem volna e' jobb állandó Klasis Praeceptorokat tenni, hiszen mi erre a' hon egy Ifjú Deák? Ezt meg vallom a' maga következésében rendkívül károsnak tartanám Collegiumaink mostani állásában —.

Fájdalom lenne az akkor a' Reformatus Statusnak nézve ha a'

ha a' közönséges nevelés ott állana, hogy egy Collegium ne tudjon minden esztendőben nyolc olyan Egyedet elé állítani, ki[nek] akármely Classisnak el tanittására alkalmas ne lenne — De Collegiumaink' alkotása úgy van, hogy azokban Isten kegyelméből a' szegény Ifjú nem csak, hogy csak nem ingyen tanul, hanem annak idejében szolgálattya által még érdemel is valamit, Egyik egy jó orvos, más egy betsületes Pap lesz, más mástul vévén meg ezen kevés segedelemmel jövendő éltét fundamentumát — Ez egy egy olyan Él, melly nállunkképpen a' közönséges Nevelés Élet erőt ád, a' mél nem gyengítenünk, hanem még erősítenünk kell. Kinek belsőllétében van mindenképpen oppeksik hogy magát kitünteszi. Gondolyuk meg hát azt, hogy az állando praeceptorok fel állításával, minden esztendőben hány jó reménységű Ifjaknak vétetik ki kezéből a' további előmenetelnek eszköre! Gondolyuk meg és legyük psychologiai szemlére, hogy ez által egyszersmind mekkorát vökkenne az igyekezetnek és Ifjui tűrnek rugója! s. akkor mikor egy felől, használni akarunk, más felől mekkora kárt nem tennénk, önnön magunknak —.

De más nevezetes oka is van ezen. Alig van egy Ifjú ember ügyes dolgaira a' Collegiumokban egy nevezetesebb ezen kör mint mikor esztendeig Klasis praeceptorságot visel hat — Ott ő más egy kitsin társaságnak a' feje. Annak előmeneteről ő felel, és mindent el követ hogy betsületét fentarthassa — Bővebben belé jő az emberekkeli bánásba gyakorlatból tanulya a' nevelésnek nehéz munkáját.

A Pedagog

Mss
* 2604

A' Pedagogiaechaját, mostis tanitványi szempontból nézve
szoros függést tart. Ugy hogy a' ki a' dolgot közelebbről szemle
li, az az eptendő tetsi fel a' jó ifiuban a' többi nevelési ep
tendoknek Koronáját. Ezekből lehetnek idővel hasznos Pro
fessorok, és a' Jó hazaknál jo privat nevelők, u. m. a' kik
nek a' neveléssől más tapasztalásból gyült esmeretek van

Nem mondom én azt, hogy mostis meg nem eshetik az
hogy egy egy Tudozlr méltatlanul kapja meg a' maga ke
lyét, mert e mindenüll meg történik a' hol emberek Vala
nak- de avagy nem éppen ugy meg történhetik e ez, a
állando Praeceptor tételben? Most amar tsak eptendeig
ben kapt, de a' ki állandoul van választva annak kara
tok eptendőre terjedne. Az eptendeig Választott Praecepto
uj tüzzel viszi ez rövid idő alatt a' maga hivatalát, de a
ki állandoul van téve, mivel bizonyos más Ihenyérül ha
mar meg lankad, és mivel közelebb érzi magát Profesa
rához, nem is fogja a' Pedagogaechára nézt soha azt
a' pontos függést tartani, a' mi el mulhatlanul szükséges.

Az eptendeig tett Praeceptorbakdolgnak érzi magát eg
kis Salariummal és a' tanitványaitol kapott kevés honorar
iummal, de az állando praeceptornak több fizetés kell, a' mi
Kolegyomainkt meg nem birnának, vagy ha meg birnának
ugyan avval más oldalrol sokkal többet segithetnének- To
vábbá azt meg nem lehetne tiltani nekik hogy meg ne ká
rasodjanak, mert annak még vetedelmesebb következései
lehetnének, kevés jövedelemmel pedig csak kivalaly a Nyu
zekja lenne, ez annak folytatásához minden lelki erejét el ve
lenné. Ezen kivül a sok eleven szenvedelki bánása békeség es tü
rést és Sympathia kivántatik. Ezt a' tüzet egy tüzes ifiu em
ber ki'alya meg eptendeig és a' Sympathiai meg van benne, mi
hogy magais nem rég lépett ki azon idő korbol- De az a' tüz
és Sympath

Sympathia eptendönként hül. Utolyára könyen érzéketlen-
ségbe és tsámba nem vételbe mégyen által- A Gyermek ne-
velésben azis egy fő szükség, hogy a' tanitvány mentől többet
légyen együtt tanitványaival, más pedig az állando Praeceptornak
tanitnia kell a' vizsgon latni; Utolyára: az állando Praeceptornak fi-
zetését vagy a' Kolegyom hordozná vagy a' Szülők. A Kolegyomok
nem hordozhatnák, mert az egy Enyedi kivéve mindenüll gyen-
gén vagynak fizetve Profesoraink. Ha a' Szülék fogják hordoz-
ni, akkor a' nevelés terhesedik- Az Enyedi Kolegyomnak is annyi
közelebbi szükség van, hogy uj hivatalokat kára vétkül nem
állithat- Más ebben a' tekintetben a' Német ország állapotya
mert ott a' nevezetesebb Gymnasiumokban mindenüll Pro-
fessorok tanitnak, kik a' Statustol vagynak fizetve...

Ezekes en csak azeit irom, hogy a' ki mind a' Kolegyomok
belső állását mind pedig kazánk szükséges környülményeit
jol tudja, és az állando Praeceptorságot egy be vett az Epten-
deig tett Praeceptorsággal könyen meg ismerheti mellyik fe-
lől van a' kár- Ne vállonlassuk hát ezt igen könyen, mert
eggebüll ha hibazik az ember azt helyre lehet még hozni, de
a' nevelésben tett hibát sok eptendők sem tudják meg-

§. VI.

Az emberiség kifejlődése és a' lelki világosság éppen a'
Nap' ultyát követte, mert N. keleten kezdődvén, egy haladott
N. nyugott felé- A mennyire a' Historia emlékezik kétszer
N. nyugott felé- A mennyire a' Historia emlékezik kétszer
halott vissza N. nyugot, N. Keletre egyszer N. Sándor el-
jében, a' mikor a' Görög müveltség Ásiaba által menvén, na-
gyon jotsevő be folyással volt a' Keresztény Vallás terjedésére
A' második vissza hatása volt Nyugotnak keletre a' Kereszt
tes háboruk idejé, a' mikor Nyugot, hozta vissza magával a'
N. keleti müveltséget Europaba-

A' ki a' le folyt 60 eptendők folytára figyelmez, tiszta
látható

Mss
2604

láthatlya, hogy ezek alatt történt a harmadik vissza hatása N.
nyugotnak N. felette Mineku utánna az emberiség kifej-
lödése el hatott a Tanaidai erdökig, onnan sebes léptekkel
meg vált, és a melly utat negy ezer esztendö alatt tett, azon
viszsa haladott 60 esztendö alatt. A Görög nemzet, hosszas
szenvedései után az Europai Emberiség sympathiája által
(melly Öket mint egy Jótévö egy kori neveljének asszonyát egy
apollya) fel szabadult. Ki tud olyan Nap derült
a milyet az elött fel száradt meg remélleni sem mert. Je-
ruzalemben Isten kegyelmébül Hitünk Forrasai által Protes-
tans Püspökség állott fel, és minek utánna az egy mást önként
követö fordulatnak le szenvedtenek, N. felette még az embe-
riség fejlödései várakoznak és a görög mivelödés
az idök folytával a maga régi jogaiba minden jo tenény-
ség szerint vissza állhat. Az utazásoknak bamulásra mél-
tó sebessége az egész földet sokkal környebbé tette. Talán
egy elö abrazolása annak, hogy a Nemzetek is naponként
mind közelebb fognak egymáshoz lépni. Még ifiaink meg
fogják látogatni a Plátó szép hazáját és onnan rokon érzések
közt fognak meg térni. Jerusalem nyitva lesz azok elött
kik magokat a Papi szent életre szánnyák, és lerni fognak
bizonyosan olyanok, a kik a melly tüzzel oly fel hevültek arra
fogják öt haza hirdetni a kis legszebb tudományjai.

Ezeket én nem egyébért hozám fel, hanem csak azért hogy
a mostani Ifiui embert Nyom vége a czélra azt a mit az idö fel-
ke és ön helyheztalásunk, kik olly közzet állunk N. kelethez
meg kivan

A Görög Litteraturanak tanulása éppen olly szükséges
volna Kolegyomainkban, mint a Romai Litteratura. Demivel
mind a kettöt egymásra egy forman közönségessé tenni nem
lehet és az utolso dicsöségesebb
annál fogva

annál fogva szükséges hogy azoknak szamára a kik a
Görög Litteraturában elö akarnak menni az ut könyit-
tsák. Tanultak oskoláinkban eddig elé is Görögöt de az
igazat meg valva igen kevés elö menetellel, mert nagy
részének nagy lévén kedve hozzája, nem csak hogy a több-
inek akadályára vált, hanem az által magának a tudo-
mányoknak tekintetes tökéletes. Egy nyelvet pedig csak akkor
tanulni, hogy szótár és Grammatica segedelmével egy kis ki
vételt nagy bajjal meg magyarazzan, de a Klassikus Irokat
szabadon ne olvashassa és azon nyelvnek szépségétöl és kin-
tjeitöl meg fosztva legyen több mintsem el vesztett idö és fá-
radság.

A tanulásnak leg nagobb tekintetje áll az önkénte-
ségböl, és annál fogva a tanitásnak is leg fobb titka azt
az önkéntséget az ifiuemberben fel ébreszteni és meg nyer-
ni. Ezeket elöre botsátva a Görög Nyelv gyarapittására Kole-
gyomainkban jonak látnám azt hogy a Görög Litteratura Pro-
fessora ut mutatása alatt, lehet minden egy kel olyan jo Ifiut
formálni ki az Ifiabbakat tanittani alkalmas lesz. Vegye-
tesék ki hat egy ilyen jo Ifiu Rektornak vagy al Tanitonak,
de olyan a kinek még kétsza leg alább negy esztendeje van a
Kolegyomban. Ennek a hol mod van adatik annyi fizetés
mint egy Klassis Praeceptornak, a mi annyival könyebben
meg eshetik, ha mint felyebb érintém a Klassisok száma
nyolczra állittatik alá. A hol nem lenne mod adatni né-
hie a leg jobb alumnium, emellett jo Tanitványokkal ki-
tömtetesék magát.

A Rektorikatol el kezdve szollittassanak fel és burdi-
tassanak a gyermekek, a kiknek önkéntes kedvek van a Görög
nyelvet tanulni, avval a fel tétellel hogy a ki képes elömen-
tet tészen a Görög nyelvben, mikeppt Deákbá lesz, a Kole-
gyomtol minden

Mss
2604

minden kitelthető bizonyos segedelmet fog a többek felett nyerni.- De a hol az ember pályát nyit, szükség a határ pontot is meg mutatni, hogy meddig kell futni. Ennél fogva jonak látnám, hogy határoztassék meg egy bizonyos olvasó könyv, a milyen Németországban bőven ekegy jött ki- p. o. ekáért a Jakobs olvasó könyenek első kötetje, vagy akármely más illyen szerü, hogy azt a ki midőn Deák lesz leg jobban érti, és rigorosumot áll belölle a maga helyén, mindjárt a lumnium mal fog fel segittetni; és illyen adassék a három leg jobbnak.-

A' kik tehát magokat igy ajánlyák, de aval a feltétellel hogy többet vissza lépni nem szabad, azok a Jörög Nyelvi Praeseptől minden kitelen bizonyos számu orát hallgassanak, és a maga Dijában közönséges censurát is adjanak. Ezen az utan lehetne remélleni, hogy minden ephebában kettőtt harmad, sőt többé is lehetne nyerni, mivel az Ifju emberre semmi nem bir olly nagy befolással mint a' jó példa és Nemes vetélkedés.- Ámbár kevesnek tettszik ez, de még elég nagy nyeresség, mert egy Kolegyomi Generatio, melly rendesen 15 ephebe, adna a Hazának negyven vagy ötven jo Jörög Litteratort, a mi a négy Kolegyomban 200-at a mi a' Mostani hoz képest rendkivül sok. Ezen kivül a' Jörög Nyelvet tanitto Professorok kisértetnének a jövő emberi Nyomnak hasznos Professorai a' Jörög Litteratura nagyobb része. A kivitel tol függ minden.

Studiosnak jöhet itt, hogy a' Kolegyomi nevelésben elő hozom a' Francia és Angol Nyelv tanulását is, de nem lehet el mellőznem, mind politikai, mind Litteraturai hasznára, mint ezért hogy a mostani mivelődés Koromaterje ezt szükségessé tette, mind pedig azért, hogy ezeknek tanulása olyannyira nehéz, ki nem az Deákban és Nemetben valamennyire jártas, olly könnyü, hogy

hogy a többihez képest szinte lehet mondanom nem is Nyelv tanulás- Idegen Nyelv Mestereket egy kolegyomnak nintsen modja, de ha modja volna is, nintsen semmi haszon benne, mert azok nem tudják hogy kell a magas Ifju embert tanitani, és ephendők alatt sem tudják végbe vinni vagy tselyesitteni azt, a mit két, három hétnap alatt végbe lehetne vinni- Más felöl pedig az ujjabb Filosofikus Nyelvek tanulása még is el mulhatlanul szükséges- De nem kivanném itt félre értetni, mert azt teszi az én tsupa hogy az a' nevelésnek kötönséges tárgya lépen, mivel a' lehetetlen lenne, hanem csak azt akarom mondani, hogy egy jo tudományos intézetnek olyanának kell lenni, mellyben minden kitelhető mód legyen meg, a' miveltség' szükségesebb eszközére, és mikor azt a' kivi jonak nagyobb részét végbe vihetnők, mert mutatnok el, midőn menetelével végre vihetnők, és mikor azt a' kivi jonak nagyobb részét végbe vihetnők, mert mutatnok el, midőn menetelével végre vihetnők és az idő' környülmenyei is azt kivánnyák.-

Ezer és több Ifju között, a' menyi fel lévők hogy egy Kolegyomban van, annyi sok kép lelemmel oszthatták ki az áldott Eder Anya a' Természet, hogy a' lag részgalmatosabb nevelés is alig elégséges azoknak tsak egy bizonyos részét is kifejteni.- Annyi sok Ifju között választhat minden Kolegyom kettőt az emlitett két Nyelvre, kik közzül valamelyik fő vársában, a hol lehet Nyelv Mestereket találni, egy nehány hónap el telése alatt meghetne annyira, hogy a' könyveket azon nyelven értsék tsak segedelem vagy segedetem nem lehetőségében tanult és párt fogolás kivántatnék az Ilyeneknek számára. Midőn annyira

Mss
2604

annyira készültek, hogy másokat is tanithatnak, akkor nevertessenek ki al Tanitoknak, vagy ugy nevezett Praeceptoroknek ezen Nyelvekben, de legalábbis olyanok, a kik három vagy négy esztendeig ültethetnek a Kollégiumban, és minden kitelhető Kollégiomi jótetemenyekkel és meg beválásával jelelleszenek ki.

Kollégiumnak fel minden oskolai esztendőjében azok a kik ezen Nyelveken magokat a Különös oskában gyakorolni akarják, akár oppernekek a Rhetorica Classisan felyül, akár pedig Deákok, és használván annanak tanittásával, minden esztendő végével mutassanak egy közönséges Censurát, mind arról, hogy a Tanittonak betsületet nevelyék, mind arról hogy másoknak is jo példát adjanak. Meg eshetik hogy némelyik ez a tanitvány idősebb ember lenne a maga Tanittoja nál, de ez nem ellenvetés, sőt mind a kit felnek egy formán betsületére szolgál. Az embert nem nagyra vágyásból és Oskolai hiuságból tanul, hanem a maga öszközlésének végett. Tudom ezt arról hogy ebből a modból nem telik a ki, hogy valaki azon emlitett nyelveknek a betsüdét meg tanulja. De nem ezt most a fő Tzél, hanem az, hogy könyveket értven azon a Nyelven, ezt pedig ezen az utonminden bizonnyal el lehet érni. A ki valamely Nyelvnek az Irásit érti, mikor a könyvnél állása ugy jó, kevés idő kivántatik, hogy gyakorlásból annak beszédjét is meg tanulja. A Jövendő házakhoz Kollégiomainkból vételtetvén a házi nevelők, micsoda nagy haszon nem lenne, midőn azok mellett szükség tétetnek lenének a

lenének a költségek és még is kevés haszna idegen nyelvet Mestetek. Micsoda öröm nem lenne édes Hazánknak, midőn látná azt, hogy Kollégiomainkban a hol annyi sok szép és van, és hol olly sok szülőknek tzeménye viragzik, a müvelt Europa minden gondolatyait nyája viragzik, a müvelt Europa minden gondolatyait értik. Micsoda haszon lenne magának az ifjú embernek, nem csak azért hogy egy kintsel többet bir, hanem azért is, hogy az illyen ifjú, ha csak egy páltzával is áll meg valahol, mindenütt a maga Kenyerét és betsületét meg tudja találni.

§. VII

Mikor a Tanuló a maga Gymnasiumát el végezte, örömmel kell hogy felsőbb tudományokban is tanulya azon tudományokat melyek nékie egy kor hivatalt, betsületet adnak. Valamint az igen fegyelmezett kivánságok, ugy az igen nagy engedékenység kárával az Ifjú embernek. Ennél fogva mikorra Deákozni vévődik fel szorgalmatosan meg lehet tölle kivánni, hogy bár közép szerüleg a Deák és Német Nyelveket értse, mert ezek nélkül, mivel jo könyveket nem olvashat, minden további tanulás sikeretlen. Az utolso esztendőben való meg akadást mind magának az Ifjunak mind pedig a Szülőknek igen keserü lenne tapasztalni. Az alsobb Classisokban kell őket tehát addig tartoztatni, az elvetett esztendőt ujjra kezdeni, míg valamennyiben a tzeménységnek meg felelnek.

A mi Kollégiomaink mint felyebb érintém a Valóságos

Mss
2604

annyira készülnek, hogy másokat is tanithatnak, akkor neveztessenek ki al Tanitóknak, vagy ugy nevezett Praeceptoroknak ezen Nyelvekben, de leg alább olyanok, a'kik három vagy négy esztendeig ültetnek a' Kollégiumban, és minden kitelhető Kollégiomi jótetemények kel és meg bizálással jellelessenek ki.

Kollégiumainak fel minden oskolai esztendő'dején azok a' kik ezen Nyelvekben magokat a' Különös oláhban gyakorolni akarják, a'kár oppenaket a' Rhetorica Classison felyül, akár pedig Deákok, és használván annaknak tanittásait, minden esztendő végével mutassanak egy közönséges Censurát, mind azért, hogy a' Tanitóknak bettületet nevelyék, mind azért hogy másoknak is jo példát adjanak. Meg eshetik hogy némelyik a' tanitvány idősebb ember lenne a' maga Tanitója nál, de ez nem ellenvetés, sőt mind a' két felnek egy formán bettületére szolgál. Az embert nem nagyra vágyásból és oskolai hiuságból tanul, hanem a' maga szükségéből. Tudom ezt arra hogy ebből a' modból nem lehet a' ki, hogy valaki azon emlitett nyelveknek a' beszédét meg tanulja. De nem ezt most a' fő Tzél, hanem az, hogy könyveket értven azon a' nyelven, ezt pedig ezen az utonminden bizonnyal el lehet érni. A' ki valamely Nyelvnek az Irását érti, mikor a' közönyül állása ugy jó, kevés idő kivántatik, hogy gyakorlásból annak beszédjét is meg tanulja. A' jövendő házakhoz Kollégiomainkból véletvén a' házi nevelők, micsoda nagy haszon nem lenne, midőn azok mellett szükség lenének a'

lenének a' költségnek és még is kevés haszna idegen nyelv Mestereik. Micsoda öröm nem lenne édes Hazánknak, midőn látná azt, hogy Kollégiomainkban a' hol annyi sok szép ész van, és hol olly sok szülőknek elménnyi virágzik, a' mivelt Europa minden gondolatyait nyelvét értik. Micsoda haszon lenne magának az ifjú embernek, nem csak azért hogy egy kintsel többet bir, hanem azért is, hogy az illyen ifjú, ha csak egy páltzával is áll meg valahol, mindenütt a' maga Tehetségét és bettületét meg tudja találni.

§. VII

Mikor a' Tanulo a' maga Gymnasiumát el végezte, tudnivalóit hogy felsőbb tekintetek hallgathassan és tanulya azon tudományokat melyek nékie egy kor kivatalt, bettülletet adnak. Valamint az igen tehetséges kivánságok, ugy az igen nagy engedékenység hátrálott az ifjú emberektől. Ennél fogva mikorra Deákozás az ifjú embernek minden gondolatyait meg vévődik fel koropan meg lehet tőlle kivánni, hogy bár közép szerüleg a' Deák és Német Nyelveket értse, mert ezek nélkül, mivel jo könyveket nem olvashat, minden további tanulás sikeretlen. Az utolso esztendőben találja meg akadás mind magának az ifjunak, mind pedig a' szülőknek igen keserü lenni tsevő, tehát az alsobb Classisokban kell őket addig tartoztatni, az elvetett esztendőtől vissza kezdetni, mig valamennyiben a' tehetségnek meg felelhessen.

A' mi Kollégiomaink mint felyebb érintém a' valóságra

Mss
2604

valosagra aval kulombornak az Universitasoktol, hog
a kollegyomokban csak harom Facultas tanittatik, és
ezen kivül egyik Fakban is Diplomát vagy Doctori grad
nem adhatnak. De ezen utolso nem is tartozik a dol
log valosagara –

Mivel a Philosophiai tudomanyok mindenek
eppen szukségesek, méltan kerdödik ezeken a
felsöbb leirkak hallgatasa – A Philosophica Facultas
tesik, a tulajdonkeppen valo Philosophia Regi di
vatalara és aval egybe kötött Mathesisegek Theoregia
– a Historiai tudományok, Különösön az emberiség
Historiaja, és a Statusok vagy is a Polgari alkotva
nyok kiterjedésének Historiaja, a Politica – Malhe
zis – Physica – Physico Mathematicai tudományok
Mechanica – Astronomia stb.. Ezen nemes tudomá
nyok, ha csak röviden tanitatnak is, mégis hogy
valami hasznat hadjanak magok es ám, leg alabbis
harom esztendöt meg kivannak. El végezvén harom
esztendö alatt a Philosophiai pályát, akkor ollyanok
a mint pelöl hozza magával kiki fele u m. a Jövény
v. Theologiai pályára, de aval a hozza tetthel, hogy csak
azok vallashoz hasonnak szabadon a nemö nézet kinek kinek
nyos ki nézni ek van az iranta, hogy soha Papok nem
lépnek – de legcsigebb tudnak soha sem tud hatarozni,
sak valhozjak, egyforman tanulgak mind a nemök.
A Juristai pályára elég mind en addig vki esztendö

elég jog latta valaha a közönséges nevelési
re ügyelö Ho Egy hazi Tanitó figyelmét egy kiterjes
tobbször és melyebben, mint az, hogy lehetne a Tanit
ságos kézi könyveket elö állitani és az irás
ból való tanulást ritkittani? A könyv nélkül
való Tanulás szükséges, jókipp a Nyelvek ta
nulásában, de Tudományos tárgyakban járat
lo; el öli a gondolkodo eröt, és ebben a Tekin
tetben még a karakterben is különösönözhat
be jol. – Igen természetes az, hogy abból
az Elmélö Tehetség gyenge, ott a Karakter is kön
nyen meg lehabarodhatik. Hacsak lehetne
vinni a Kollegyomi nevelést, hogy mikor az
ifju Deákká lesz, bár közép szerüleg tudjon
Németül és Deákul, mig a Professzornak ma
ja lenne, hogy Anyai Nyelvében Jo kézi
könyvet adjon, nem volna é jo hogy a Tanit
ó Tanitványinak egy Deák vagy Német
kézi könyvet adjon a kezekben, a mineket
leg jobbnak tellyenek? Nem mondom én
azt hogy egy elöre ex tok nehézveg etkel nem
lenne egy ben kötve – de a Dogmaticai Sy
stema melybe vagy nak irva a kézi könyvek min
den Nyelvben könnyen érthetö; ugy hogy a
ki egy jonyis belölle meg értett a többit is
könnyen

Mss
2604

könnyen meg érthető. Jel téve már azt, hogy
maj[d] minden valamire való Magyar Deák
ért valamit nélkülök és Deákul s a Profes[sor]
Magyarázatja is hozzája járul akkor bizony
son meg érteni — Ha ez kivihető lenne min
s Professor mind a Deák meg menekedn[ek]
sok iratástól es a mi leg több az éjjubelejön
mind az idegen Nyelvek értésében mind pe
az olvasás szeretetében — Lennének minden
zonnyal, sőképpen egy előre alyanok is a kik
egészszen el maradnának, de azoknak lekin
lete nem érdemli meg, hogy a jobbaknak ed
mente fel áldozta[ssék] —

Vegynek hát egy an olyan Tudományok
melyekre nem lehetne meg mondt a szükséges kö
könyveket elő állítoni, mint p[o]: a Haza[i] Tö
beny Tudományokban Tehát, a mig Köny
nyomtathatik, az irás is meg engedtetik. —

Sok hely egy an összevevéssel vagy Con
cursus útyán fordítik a Professort — Szinte
több helyt, a Jó Jelzügy elönek szabad vála
tása szerint. Nállunk a Concursus nem
könnyen kivihető, de nints is szükség re
mikor a jó Egy házi Tanátz szivén viselé
Haza nevelésnek sorsát — Bizonyosan

Bizony avon egy Hivatal sem erdemel figyel
mesebb meg választatni, mint a Professor
ság, mert vetik egy a következendö embe
ri Nyom Sorában ~~jobban~~ be nem folyhat
mint ~~a Professor~~. A mely Professor az
ifjui szerel, annak nem tsak gondolkodása
modját, hanem ~~annak~~ még külsö mozdu
latait is fel vetti — Ha nem tud be folyni
a Professor tanitványi karakterében, an
nyival inkább, ha rosszul folyt be, ott a
nevelés Czélja mereben van vetve — vetve
legetve. — Concursus utyan is éppen ugy
meg esbetik a meg tsalodás mint más
képpen — Sőt a szemérmes szelid ember
a milyenek lenni kell egy valodi Tudos
nak, többnyire mindenkor hátra marad
na

Hazánkban három Jó Kolégyomainak
van már nyomtatás mü kéz, a melyeket
szükség mind inkább gyarapittani és
szüntelen lépi állapotban tartani, hogy a
Könyv nyomtatás légyen, hová tovább
mentül könnyebb. Sokat folyt be ez a
Nevelés dolgában, Nemzeti Litteraturá
ban, egy szoval az egész Nemzet sorsában
Stokaton
okozni

Mss
2604

Okja tani lehetne, hogy az Udvarhelyi Kole-
gyomat is egy Jol tevők egy esületje Nyom-
tato müvhelyel meg ajándekozna.
Egy kis sajtora valo Nyomtatot könyen
ki lehet állittani leg jelyebb Szerzővál
toval.

Mikor már a nyomtatás könnyebb lesz,
meg lehet kivanni minden ujj Profesor
tol, hogy ki nevezésére utám, leg jelyeb
negy esztendőre, a Gokjara tartozando ala-
mely tudományra, egy könyvet adjan ki
vagy ha egy feltzik már Nyelvből fordi-
tsan.

Nagy szükség volna minden Kolegyomban
szükségesebb Mathematikai es Physikai eszkö-
zekre, a hol mod van a Kolegyom költségen, a ho-
ezra mod nintsen Jol tevők Physikai a pankinte adak-
zásaltal meg szerezni, mert a gyakorlatnak
/praxis/ latása, meg ezmiatt en a tudomanynak
hasznát ~~semilyen a tereuliv~~ kedvesebbe
tesz, azóltal ~~amit~~ ej annakutánna az ifjut meg kétlo
lelett erövel es nagyobb kivel jog tanulni

Vagyon egy pont a jelvibb leszkik halgat
sában mely bár meg kétlenynek tetsek is, de még
ész sokak bé jolyen Tanido s Tanitvány közöt
sokszori szeretetlenségnek s pandzsnak oka
volt

volt, Ez a Categoria vagy gradus meg adás vagy
az ugy nevezett Conduis Lista keszittes. Ettől
függ az ifju embernek betsülete, alumnia
nak is minden Kolegyami jo tetemenyek
meg nyerése — Meg kisrom énnek hogy a
Profesor azt a maga leg jobb belátása sze-
rent adja, de nemely ifjut még is sokszor
többet várva magarol, vagy talám többet képzel,
ve, az igazsag talansagrol, reszre bajlastol es ömm
könnyen panaszolkodik. Ebből a kettőből sár
mazik többnyire az, hogy az ifju oly könnyen
hajlik a tulajdon nevelőivel valo oppon
tura a mi magunkat a Profesoroknak kedvet
lenség az ifjunak pedig ~~vala~~ szerentsétlen
lenség.

Ezen veszélyt igazsagbol indulvan ki, hogy
mindég Igazgatovag jo Szem ügyenek
kell lennie, a békétlenek szamat sokszor
szaporittani, hanem mindenütt a bal lelket
kevesitteni, es az önkénynek ~~eminek~~
használásat sőt még gyenyáit is minden okos
ember kerüli, jónak látnám azt, hogy a
Profesor jobb érzésü Tanitványai közül
jel szolitvan egy nehányat sőt minden
kor párosan számmalis a több Tanitvány
nyai

Mss
2604

Tanitványai szeme látára irassa meg a Lon-
dini Levelet, de ugy hogy egymásutánjában
nak következzenek. Ott mindegyik helyben vegye
számban, a mi változtatni valók lesznek benne, va-
lóztassan és közönségesen felolvasván
adja a Protocolumra. Az ifjú ember, minden
órában egy magával durlódván, legjobban
ezen tanitványa — Mikeczy a Londini Le-
tának több kitétele van, az igy elkezdett ru-
ja és egyszer csaparodik. Ennek az a
psychologiai haszna is lenne, hogy az
ifjú ember annyival hamarább bevégezné
tanulva
fogja a tárgyat, mivel sorában ily fon-
tosan bé folyhat, a minek a Kollégyom
jó tanulásában nem kevés befolyása van —
Más nevelő Intézetekben is használják
a módot, és a tapasztalás használnak len-
ni elleget mutatta. Az Oskolai tan-
leveket vagy egy nevezett Comendátoriak irat-
sanak ki mindenkor a Protocolumból, és ha
lehet adassék azoknak valami több külső dísz
mint sem a mennyi most, hogy legyen az mint
egy erköltsi diploma az ifjú ember kezében,
melyre még öreg korában is örömmel tekin-

tsen

sen — E nem kerülne semmi költségbe, mert
azt az ifjú önként és örömest megadná —

Utolyára tészem ide a Tanitói karnak egy régi
dolgát tárgyát a Professori árvák és özvegyekkel
mi kevés pénzzel járó irásnak. A fizetés kevés, az élet
módja és az el hivatkozás nem olyan hogy a Pro-
fessor pénz gyüjtés utánjában, de ritka Pro-
fessor is abban értő. Emlékezve, éppen azok-
nak, kik életeket a Haza gyermekeinek neve-
lésében töltették, gyermekei gyámoltalanul
maradnak el. Nagyon sajnálnám, de igaz, egy ben
hasonlittás és észre vétel! Tudom én azt
hogy Kollégyomaink nagy részint szegények
és még a szükségesre sem jut — Sokaj-
nak, de egyebet nem tehetnek.

Egy öt vagy hat emberből álló társaság,
egy ben tészen is valamit, az igen kevés
lehet, és a sokféle változandóság miatt ab-
ban sem lehet semmi bizonyost kimérni
jövendőre nézve — ⊕

Alkalmasnak itélném a Mlgos jo Egy házi Jánátos
jó fel ügyelete és számvetése alatt az Erdélyi
minden Ref. Kollégyomoknál levő Profes-
rok közt egy özveggyi egyesület, fel tészem
hogy legyen ezen egyesületben 30 tag, és
mindenik esztendőnként adjon 20 váltó

forintot

⊕ Az effélé társa-
ságok mentöltsék
magasabbakat amél
bizonyosabbak
és amaz könnyebb
segedelem. Az
ön betegség, vagy
gyermek, adolgok
mostani állása
hoz képest ide
menjen ki. #

Mss
2604

forintot, és hogy könnyeben meg evbejöjjek
kiel verven. Ezeren mindjárt 600 vált
forintot. Leggyen azon 30 tagnak, a lebet
ség számitása szerint 6 özveggye, a mi b
zonyosan nints, és ha ez a pénz minden
esztendöben rendesen kiosztatik, száz
50 forint just egyiknek egyiknek.

Mellett illö hogy magokat kolléggyom
és segélyeik ezen szent szélvalamivel M
oly szegeny kolléggyom, mely bár mi kevés
tökpénzt ezen szélra kine szakaszthatn
Ezen töke pénzt lehetne idövel szaporittani
most egy jo könyvnek ki adásával, majd eg
Concertel, vagy egy ezen szélra tartando és
meg hivando vig vággal is egy ébártatlo
ez körektel — Mellett bizonyosan bizze
azt, hogy mikebül egy ilyen intézet élet
hozatnek, találkoznának sok jo lelkü em
rek kik ez vagy amaz kolléggyom mellé ezt
szélre kegyes alapitványokat tennének, k
töke pénzek szaporodásra terjedne tsak azon
kolléggyomra ki, a kit alapitottak. Remél
hogy ezen azután a jelsöbbek is oda értve
lehetne minden Professori özveggnek m
elöre is mindjárt 50 váltó forint pen

zioja —

penzioja — Bár kevés, de még sok — Idövel
meg többre is vihetö — A Professorok ügye-
kezetöl sok ki telhetnek — Leggyen meg ez
ötlet az utam, vagy ha más könnyebbet és
jobbat ajánl, azon, de tsak ugy lehet ki vihe-
ni; ha a Mgs Jö Ugy bár tudnák, kinek
Nemzete s hallása dolga oly mélyen szivén
fekszik, s magára veszen ezt a dárgyat, ma-
ga szerkesztési ezen özveggi egy esmületet, és
a maga jel ügyelete alatt foly tattatja —
Egyébaránt, tsak magára hagyatva, mivel
ez emberi gyengeség bajosan egyedül, soha
sem lesz semmi belölle.

Ha ez Isten segedelmével valaha életre
jut hatna, mely nagy betsületére szolgálna
ez Nemzetünknek és hallásunknek. — —
Mely örömest siettenének legjobb ifjaink a
közönséges Nevelöi Hivatalok meg érdemlési
Nemhijvel szorosabb lenne az egyben kötteté
ez által nem tsak magok közt a Professorok
hanem egyszersmind a Professorok és tanitvá
nyok közt is, — és mely örömest meg halna a
Professor a maga hivatalának teljesitésében!

§ IX

Ezen Hivatalok közt, melyeket egy szegény
sorsu ember érdeme és igyekezete ritkán meg

nyerhet

Mss
2604

forintot, és hogy könnyeben meg evkeljek
kél versen. E versen mindgyárt 600 vált
forintot. Leggyen azon 30 tagnak, a lekeb
ség számittása szerint 6 özvegye, a mi k
zonyosan nints, és ha ez a pénz minden
esztendőben rendesen ki osztatik, száz
50 forint jut egyiknek egyiknek.

Mellett illik hogy magokat kolléggyom
és segélyeik ezen czimet viselvalamivel il
oly szegény Kolléggyom, mely bár mi kevés
tőke pénzt ezen czélra kine szakaszthat
Ezen tőke pénzt lehetne idővel szaporittani
most egy jo könyvnek ki adásával, majd eg
Concertel, vagy egy ezen czélra tartandó és
meg hivandó vig vággal is egy ébb ártatla
ez körülettel — Mellett bizonyosan kivá
azt, hogy mikebül egy ilyen intézet élet
hozatnék, találtatnának sokan jo lelkü em
rek kik ez vagy amaz Kolléggyom mellé ezé
czélra hegyes alapitványokat tennének
tőke pénzek száma bére terjedne tsak arom
Kolléggyomra ki, a kik alapitottattak. Remél
hogy ezen azután a jelsőbbek is oda értve
lehetne minden Professori özvegynek m
előre is mindgyárt 600 váltó forint pen

Tiszteletes Uraim!

Ezen Kérelmemet, melyet Tekintetes Uraimhoz
intézek, nem azért teszem, hogy Tekintetes Uraimat
valamivel is terhelni akarnám, hanem azért, hogy
Tekintetes Uraimnak, kik a Nemzet Oszlopai, és
Hazánk Atyái, alkalmatosságot adjak, hogy ezen
Kérelmemet, mely nagy betsületre szolgálna Nem-
zetünknek, és Hazánknak, Tekintetes Uraim
Nagy Bölcsességek szerint, a mennyire lehet,
segéllyék.

Ezen Kérelmem abban áll, hogy Tekintetes
Uraim, mint Hazánk Atyái, Nemzetünk Oszlopai,
Hazánk Dísze, és Dicsősége, Tekintetes Uraim
Nagy Bölcsességek szerint, a mennyire lehet,
segéllyék.

Ezen Kérelmem abban áll, hogy Tekintetes
Uraim, mint Hazánk Atyái, Nemzetünk Oszlopai,
Hazánk Dísze, és Dicsősége, Tekintetes Uraim
Nagy Bölcsességek szerint, a mennyire lehet,
segéllyék.

penziója — Bár kevés, de még sok — Idővel
még többre is vihető — A Professorak ügyes-
ségétől sok ki telhetik — Leggyen meg ez
ézen az utám, vagy ha más könnyebbet és
jobbat ajánl, azon, de tsak ugy lépjen ki vilá-
gi; ha a Mlgs Jó Lgy bár tudná, kinek
Nemzete s Hazája dolga oly mélyen szivén
fekszik, s magáéva tévén ezt a dologgal, ma-
ga szerkeszteli ezen özvegyi egy esületet, és
a maga fel ügyelete alatt jól igazgatja —
Egyébaránt, tsak magára hagyatva, mivel
ez emberi gyengeség bajosan egyezik, soha
sem lesz semmi belőlle.

Ha ez Isten segedelmével valaha életre
jut hatna, mely nagy betsületére szolgálna
ez Nemzetünknek és Hazánknak. — —
Mely örömest siettenének leg jobb ifjaink a
közönséges Nevelői Hivatalt meg érdemleni —
Mennyivel szorosabb lenne az egyben kötettés
ez által nem tsak magok közt a Professorok közt,
hanem egyszersmind a Professorok és tanitvá-
nyok közt is! — és mely örömest meg halna a
Professor a maga hivatalának teljes tudatában!

Ezen Hivatalok közt, melyeket egy szegény
sorsu ember érdeme és igyekezete ezáltal meg

nyerhet

Mss
2604

nyerbek, nem képzelek szebbet mint a' Profes
sorság — Már most ha foglaltatási mely szép
miként az ő élete a Tudománynak és igazság
nak van szentelve és annak mezején telik
el!

De éppen ilyen szép és nemes az ő elhiva
tatása is — A szülők sírva válnak el éltek
leg szebb kintsétől, gyermekeiktől, s véjjak
bizzák. Az atyák és Anyák szeretik az ő szívü
ben, mint egy gyujtó pontban egyjevül — Ők
a szülők képviselőji egyedül — a leg szebb ké
viselőnéj a világon — látják a halhatatlan
lelket a maga tisztaságában; de nem csak lát
ják, hanem annak további kifejlődését
magok segittik elé. Ha egy általunk ülte
tett plántának örvendünk mikor nyilni
láttyuk, mitsoda örömeket egy Profes
sornak, akkor, mikor a' vélle daykalt le
ték emberevedni szemlélni — A Professor
az emberi Nemzet leg épebb és még meg
nem romlott részével társalkodik — El jö
vendő emberi Nyomnak, jobb jobb embere
az ő barátjai, kik egyhez még sírjára
áldást mondanak — Az élet alsóbb köz

ben

=ben kinek jutott ennyi sok szép gazdag,
ság örökségül mint egy Professornak?

Ne tartsa ezt senki álomnak és ne
mondja csak üresfő declamationak, mert a
jó Theoria, ha nem megyen jól kijotta a
gyakorlat kibázik, és ide illik virgilius
nak azon szava —

O, Felices --- Si sua bona norint!

Adják meg a Professorok egymásnak azt
a' mit a világ nekiek Hivatalok utánn meg
ád. t. i. azt a meg betsülletet, a mit egy
Tudományosan mivelt ember és hazai
gyermekeink Nevelője meg érdemel, ki
nek fáradtságát csak egyedül a szeretet
jutalmazhatja meg. Ne kereshessen egyik
Professor is a másik felett semmi Tudo
mánybeli fölvőséget, mert tsak a Tudo
mányos buzgóság nintsen kivévén a maga
helyén, mint a közönséges nevelők közt.
Ne léggyen semmi egyébb vetélkedés köz
tök, hanem hogy melyik bizonyíthatja
bé inkább a szeretetét a Haza gyermekei
hez. Ezt az igyekezetet, minden jó ember

költsönösön

Mss
2604

költsönöson betsülni szokta egyik a másik-
ban. Nem lehet ugyan a Sympáthiának
parantsolni, de annak igen, hogy a szeres-
lenség ne mennyen ki a maga köréből és
mindennek felett az ártatlan ifiu még tsak
ne is sejdittsen rolla. Ezt kiványa a Jérfia
karakter, ezt kiványa mindenek felett a Haza
java!

Nem szollok ugyan semmit a Kolégyomo
fenn állo törvényei ellen, mert azok az idő
és környülmények szüleménnyei, de jonak
látnám azokat még és ahoz értő emberek által
ujy visgálat alá vétetni, és a mik szükse-
gessebbek, a leg nagyobb rövidtseggel magya-
rul ki nyomtatni, hogy szüntelen légyenek
az az ifiuság szeme előtt — Ezen törvények
alkotásában tsak a vezér igazságokat lát-
nam szükségesnek ki tétetni, mert minden
Kolégyomnak a maga körében, külön állása
van, és egy okos elölljáro, mikor tudja a fő Arány
a többire nézt könnyen el találya magát.
Semmi sem bajasabb mint egy Nevelő inté-
zetet jol kormányozni. Száz erer hadi em-
ber, vezérje egy intésére arra mozdul a merre

kell

kell, de a tanulo ifiusággal nem lehet és
nem is kell igy bánni — itt minden fenyit-
ték a betsülleten épül, de éppen az a nagy
mesterség, evel a hatalmas érzéssel jol
bánni tudni. Minden testületet semmi
ugy nem hordoz mint az ugy nevezett to-
nus, vagy gondolkodás modja, mert ilyen
helyt a köz vélemény ellen-örje a rosznak.
E tehát az első lépés hogy a Nevelők ezt
a jo tonust meg adják, azt gyengitteni
ne engedjék, hanem szüntelen elevén-
ségben tartsák. E többet ér mint akár
hány törvény és akár mely nagy kemény-
ség —

Semmi sints szebb mint mikor az ifiu
embernek betsüllet érzek mint egy szelid
hajnal fejlődni kezd. Bizonyoson hajdon
nem néztek nagyobb örömmel a Vesta
Oltárán égő tiszta tüzre, mint a milyen-
nel néz, minden jo érzésü ember, az ifiu
lelkeknek ezen szép indulattyára. Min-
den szépet és jót ez Eletben tsak ettől
lehet várni. Más felől, hogy ha ez elrom-

lik

Mss
2604

lik semmi több kárt nem tesznek. Nints egy
közönség es Nevelőnek kényesebb fel adatja
mint a betsület érzést érintetlen táplálni,
más felöl megismertalmarni, ne hogy a sze
rénység szép sugarait le törölvén magá
val, lehanyagsága vágyásban és tudomány
hiuságban mennyen által — Mert ha ez
zel meg van, leg ottan meg áll a tökéllet
des ottyán. Magával meg van elégedve ma
gokkal soha sem. Jót tsak ott és azért tsinál
hogy látsyék — Egy szoval, a tudomány os ki
vség, a mivelt vség valosagos Cankerje mely
életöl fogva sok nyomoriekat tsinált — és
valamint ezen nyavalyának a kezdete az
Oskolákban van, ugy sokak is inkább ezen
veszedelemnek meg akadályoztatására több
mód nints mint ott Ven a Kollegyomi tör
vények közöl különösön egy a mi többek
felett szükség esnek látnék ki jelelni, és
ez a Függés, subordinatio. Nem azt a
Függést értem én itt mely az ömtékénység
vagy pedig a terror ismufan fundálodik
Az effele még káros, mert mint a mag fej

lett

lett tűz mely nem alszik el, a hol szelet
kap magának annyival nagyobb vesze
delemmel sök ki. Tehát meg a Függet
lenség et eli segitti Mapulyon ez a füg
gés a tanitóságtól kitelek mellőzésának
gondolásán és erzésén — Mapulyon ez
a Függés a Nevelők iránt való tiszteletet
sem hint a szülék jelen nem letében arok
nak kipelt viselik. Mapulyon ez a füg,
gés a Hara és Villás javainak meg gon,
dolásán, melyek szemet szebbyeket mastkepp
el nem érhetik, hanem tsak ezen az utánn.
Egy szoval annál virágzobb mindenkor,
nyal minden Kollegyom a' mennyivel
ez a Függés inkább közelett a' Spartai
praecisiohoz. A jo regula alatt ügyes,
ép, és Jerjias karakterek fejlödnek ki,
mert olly a lélek mindenütt ömmárki,
tan van — A tapasztalás is ezt bizo
nyittya. A regulátlanság közöl szé,
lyel omlik a' lélek erge, mint egy pa
tak mely a sikságon el veszte magát —
Az a régi jo példa beszéd, hogy az ifjú

ember

Mss
2604

embernek tiszta vizet kell tölteni poha-
ban, meg ternie bizonyoson mindenütt
dását, tsak hogy ez nem boszubol, nem
ellenséges indulatbol, hanem valoság
atyai szivböl törtények.

Valamint a polgari társaságban
nintsen egy nagyobb fel adat mint a
büntetést jol el találni, éppen ugy
Nevelés dolgában is. A büntetés Jö el
itt is valamint amott, nem lehet egy
hanem, ki ki annyit veszszesen el a m
ga Jogaibol a mennyit a másébol e
rontott. A bütetésnek valamint amott
ugy itt is ollyannak kell lenni hogy
bünös ne romolyék el még jobban,
nem javulyon, és mások is, kik még
ezen kisértetben es hetnének tanulyá-
nak.

A testi büntetést a Rhetorika
Klasison fejül meröben el törölném
és tsak olyan helyt engedném meg
a hol maga is másnak testi Sere
met ~~akozott~~, de akkor is törvény sz
jábol

szájából ki mondva. A közönséges dé-
precatiok, meg Követesek meg roszszabbak mint sem az
el üzés, mert a mely ifiu egyszer ezen
a gyalázaton keresztül ment, soha töb-
bet fejét azon társaság elött, önn érzés-
sel nem tudja emelni.

A Kolégyomokrol valo el szakasztás-
sal nagyon vigyázva kelletik bánni, mert
igen természetes az, hogy a ~~mind~~ kim ez meg
történik, bár ha homályoson is, de érzi
hogy ö a társa~~ságára~~ elött meg jobbit
hatatlan. Ez a gondolat ugy le veri lel-
két, hogy mind magára mind a társaság
ra nézve ebben az életben tökélletesen
el vész — száz közzül alig tészen egy
itt valami ki fogást — De nem azt te-
szi ez, hogy a ki ezt meg érdemli el ne
küldessék, mert jobb hogy egy vesszen
el mint sem száz meg száz — Egy
tsep méreg el ronthat egy egeszsztisz-
ta forást. El kell tehát az olyant kül-
deni — de tsak olyankor, ha a bün, és

az

Mss
2604

az itélló szozatok nagy többsége azt k
vánnya és a Curatoratus is mint jö el
jároság helyben hadja — Az ilyennek
nints tanu levele — mert nyilván va
el küldve —

A titkos elküldés vagy az ugy n
vezett Consilium abeundi más, mert e
mindenkor valamely olyan gyengeségt
származik, a mit ugyan a társasági ter
nem szenvedhet el, de a miből meg is r
mélhetni a meg jobbulást. Ezt jo teh
a leg nagyabb kiméléssel tsinálni, h
mentöl kevesebb romlással történnyék

A roszsz tanulo két féle — vagy
olyan a ki nem tud tanulni vagy a ki
akar tanulni. Az első nem érdemel el
küldést mert nálla vagy a lélek tehet
gei hibáznak vagy az első nevelés — H
a Tudománnyokban nem halad is elé, de
emberesedésre példa és jo szo által tsak
ragad réá mindennap valami, és lehet
egy hasznos ember a társasági életben
Minden társaságban ha van első lenni

kell

kell utolsonak is —

Másképp van az olyanra nézt a ki
tudna tanulni és nem tanul, mert a kor
helség minden bünöknek a dajkája. Az
ilyen tehát ha kéttzeri vissza vetés utánn
jobbulásának semmi jelét nem adja —
szakasztassék el társaságától —

A mi az ifiuságnak forma ruháját
illeti, légyen az Toga, Reverenda — Hosz
szu dolmány vagy egyéb akármi, de le
gyen tisztességes, nem költséges és az
ifiui karral meg egyező — közönséges
szava a Hazának, hogy légyen a Diá
kon valamely esmértető jel, a mely
ötet a leg első tekintetre ki tüntesse.
Ez a közönséges kivánság nem is oknél
kül valo — mert mihelyt nints forma
ruha, ugy jö ki mintha a Diák meg
szünt volna egy egész szép testület
nek tagja lenni Maga az ifiu ember
is, forma ruhájában társaságát képzel
tetve látván, melynek az Ország törvényeik
nemesi jogat és ki váltságokot adtak,

igyekezik

Mss
2604

igy etorikat ugy viselni, ne hogy az ál-
tal társasága betsülletet tsökkentsen — A
mastani öltözet magában eleg tisztességes
és [illegible]ja is — de tenni kellene valami
ismertető jelt hozzája — Nem merek ugy
gyan jovallatot mondani, de mégis azt
gondolom, hogy az egy eb. nem lehet, mint
egy tisztességes öv. A tsinorból készült
öv, mint igen szoros, nem helyt ülő em-
bernek való — Nyárban igen meleg — egé-
szség telen — igen is költséges — es csak
lovagoknak jo. Nem lehetne e e helyett
egy szép szőr materiából készült tisztes-
séges övet adni, a mely nélkül sohol[d]
mint Diák meg ne jelenhessen.

X

A
Egy szép mesterségek közöl ill fraktho[n]
jöhet Tánczra alá t. m. a Muzsika és rajzo-
lás — A Gőzgőtnek a mivelt világ leg szebb
karában és a muzsika a nevelésnek neve-
zetes részre volt — En is nem azért javallom
a Muzsikát egy Kollégyomban, hogy ez arra
kolai ünnepélyes jeg eknek jényt adjan és
ez által egy szolva csak a pompának te-

gyen

tegyen eleget, hanem sokkal fontosabb
es valosagos Psychologiai okokból — Ugy
nézem a muzsikat mint egy valosagos ese-
közt az erköltsök szelidítésére, és a lélek
nemesedésére, — Ugy nézem azt, mint egy
orvosságot, de nem a Tarantula marásra
hanem a lélek belső nyavalyái ellen. Min-
den szép mesterségek közt ez a leg ártat-
lanabb — A Költészetnek van a maga Sati-
rája es epigrammája a festésnek van
a maga Karrikaturája — de a muzsika
pallántalan, tökélletes ártatlan —
De hát mit használ ez a nevelésben
a hol minden ora, sőt minden szem-
pillantás olyan drága?
Az emberi szív sokkal gazdagabb
mint nem a nyelve, mert ezer annyit
tudunk érezni mint a menyit ki tud-
unk mondani. E mellett a szív éppen
olyan mint a visszhang, mindennek
felel, de nem csak felel, hanem egy szer-
mind érzi is. A muzsikát már ugy lát-
hat venni mint a vég etlen végtelennek nyel-
vét, mely a szív azon mozdulásait, mel-

lyek

Mss
2604

mely eknek nintsen szava, szép hangokban
adja ki. A ki ezt hallya a fel ébrednek szivé-
ben a rokon érzések, melyek mind jók, mind
szépek, mind fel emelők. Mikor egy ifjú
egy szép muzsikát hall, meg vagy ok győ-
ződve rolla, hogy akkor egy hamisjában
valami durva tettre nem alkalmas — az
Orpheus története bár mely mythosban
máshan jöjjön is elé, de csak azt tessi ki
ha prosaiában hogy a' szeliditésre a polgá-
zi élethez a muzsika által jött be —

Ha tehat ifjaimtat kivánnyuk tanittani hol
és ki nyelvekre, mint fogtanak meg őket a végetlen
ség Nyelvétől, mikor arra a Nyelvre is annyi eszkö-
pet és jot lehet olvasni. Az el hagyulásokat nem ke-
bek tartani mert a mi a szivet emeli, a nem szokha
azt gyengiteni, a mint ezt a hadi muzsika bé
fólyásában kivülrol lehet látni.

Vagyon ezen kivül még egy más nevezetes
sebb ok is. A nevelésnek jo szabálya, hogy az
ifju emberben az ártatlan örömet és elevenséget
melyet a Természet Ura az ő korával egyben
közöl sohasse ne gátolya, hanem még élesebbé
és elevenségbe tartsa, mert valamint a jo időben
a virágok is könnyebben nyilnak ugy az ártat-
lan jo kedvben, minden jo dolog könyebben

halad

halad a tökéletesedés utyán. Az Oskolák
állásában, még a leg jobban is van valami
komoly és szomoritto, mely jöhet a rendtar-
tás természetétől is, jöhet a Tudományok-
ban való meg fertőzéstől is — Igy ekezni
kell tehát ezt a komolyságot valamivel
enyhiteni és az ifjuit bátoritni.

Et Katonáknak nem csak téfrawajért
tartották eleitől fogva a muzsikát, hanem a
lélekben való nagy bé folyásáért, és azért hogy
nem jó lehet ifju embert muzsika nélkül so-
káig tartani — Mikor felső Magyarban
a Generalis Desjeán táborához meg érke-
zett a hadi muzsika, mint hogy a bomok
puvrták láttára ben bele járadt volt lelkek —
az elvöttől fogva az utolsóig ugy örvendettek
a Franciák nekik, mint a kis gyermekek —
Ilyen bomok puvrtái valik ezekszer a mind-
=dennapi exercitiumok

Ezeket csak azért emlitem oly bövön, mi-
vel tudom hogy az elő itéllet még nállunk a
muzsikát a nevelésben fel üleg ez dologot
nézi — A fennebb érintett pontokból kiin-
dulva reszemről jonak itélem, hogy a bal
leg kisebb mod van benne egy oskola se,
legyen muzsika nélkül, mint a hogy

erkölcsi

Mss
2604

erköltsi befolyásáért, mind pedig azért hogy
a ki magát tökéllotesitteni akarja, legyen mod
ja réá —.

De hogy van mod benne, honnan veszük
réá a pénzt és költséget? ez igaz nevezetes
kérdés és minden jó dolog ki vitelében itt
akadunk meg. Az észből szásszorta több ki
telik mint sem az erszényből — szollittas-
sék fel tsak és buzdittassék az ifiuság, egy
kettő mindjárt találkozik a ki magát for
málya ez azutánn másokat formál ugy hogy
a Lankaster mod, minden költséges és tzifra
Muzsika mistert szükség telenné tészén
Nem kell egyebb tsak szép szo, jó tanáts
és pártfogolás és a Muzsika eszközeket
az ifiuság nagy részént maga meg fogja
szerezni magának.

A mi a rajzolást illeti még terjeda
messebben szükségésnek látom minden
Oskolában — Nem értek pedig itt egyebet
hanem tsak a situatiorajzolást melyet
éppen mint az irást akár ki is könyv
meg tanulhat — Legyen gazdagha egy
Gépelyt vagy egy épületet akar kesz
tettni

készittetni el mulhatatlan szükséges.
Légyen katona, ~~hogy~~ ha ellenség szemléle-
sére ki küldik és a ~~tengeren~~ tengerlei vagy anye-
reg kapában egy darab pappirossa, a
helynek fekvését, melyre szükség van, bár mi dara-
basan is le tudja rajzolni, aval mind-
gyárt elöljáróinak figyelmét magára
vonnya, meg pedig evel a gondolat-
tal, ebből az embarból még több is
lehet A gyakorlati Geometria naprol
napra szükségesebb tárgy. Ez rajzolás
tudása nélkül éppen nem mehet. Egy
szoval az életnek egy neme sincs a
hol a rajzolás el mulhatatlanul szük-
séges ne lenne. A hol nintsen mod
állando rajz Janittot tartani, igen
könnyü ott egyet kettőt el készit-
teni és az emlitett Lancaster mod sze-
rint, a rajzolás jó tétemennyet az
egészre ki terjeszteni. Nem is adnék
réá különös orát, hanem meg kiván-
nam hogy üress oráiban gyakarolya
minden

Mss
2604

minden magát, és mikor Diákká lesz
mutassan ebben is valami elö menetelt
söt az ugy nevezett polgári oskolákban
a hol mester emberek formáltatnak, ott
is olyan szükségesnek látom ~~[illegible]~~ ep
pen a Kolégyomban, valamint szükse-
gesnek látom azt is hogy olyan oskolák
mellé olyan tanitto rendeltessek ki az
elémi rajzalásban leg alább valamenyire
jártos. §. XI

Regi panasz a hazánkban, hogy ifja
ink igen el vadnak foglálva a tsupa
elmélkedö vagy ugy nevezett speculatio
tudományokkal – eleget tanulnak az os-
kolának, de keveset az életnek – Ha egy
mechanicusra van szükség, külföldröl kell ha-
zatni. Ha egy nevezetes mintat, vagy
modelt kell készitteni, külföldön kell azt
meg szerezni – Ha a leg egyszerübb ma-
tematikum, physicum, vagy opticum,
instrumentumra van szükség, messze
földre kell utánna irni – E magában
mindjiget, és a mellett hogy ezeknek

nem

nem léte káros, még nágyobb kárt látok
abban, hogy ebben még eddig elé egy
lépés sem tétetvén, mi mindeg hátra
maradunk, akkor midön tsak nem min-
den Europai Nemzetek ebben elö felö
sietnek. Azt talám tsak nem állittya
senki hogy ezen tzélra lelki tehettsé-
geink hibáznának. A székelység
közt, ki ezen nemes Nemzetet közeleb
röl esméri, annyi talentum van a me-
chanismusra, hogy tsak egy kitsiny
miveltség kivántatnék, és akár hol eb-
ben a tekintetben is betsülettel meg
álhatna – Meg esmérjük szükségeinket,
érezzük erönket, és tehettségün-
ket, kire várakozunk hát? a történet-
re? vagy az idegenyekre? E bizonyo-
son egyik sem segitt! és mi mindég
tsak ott maradunk, a hol vagyunk.
Mért ne tennök meg hát az elsö lé-
pést ~~[illegible]~~ mája midön modunkban van,
és mért ne vetnök meg azt az álapot

mim a

Mss
2604

a minna jövendö tovább haladhat? Ezen a
szükségen is valamint minden más effe-
lén, egyedül tsak a nevelés segithet. Tu-
dom én azt, hogy a mit mi most tennénk
tsak egy Töredék lenne ~~most~~ kezdetben,
de azok a Nemzetek is kik ma a mecha-
nikai mesterségek déli pontjan állanak
tsak ott kezdettek Nemet országon nin-
tsen olyan szegény Universitás, melynek
Mechanicussa nelenne. —

Erre nézve az én szives vélekedésem és
Hazám's Vallásom javát buzgon ohajto ki-
vanságom, választassék ügy és jo ifiu ember
kinek már a mátémátikai Tudományok-
ban jártossága van, és küldessék külföld-
re, hogy készülyön mechanicusnak. Mi-
nek utánna magát tökelletesitette és uta-
zott is valamit, állapittassék meg a
valamely fö Oskola mellett, a hol az min-
den tere nélkül meg eshetik — A fövel
tárgyak a mire ez ~~az~~ ifiunak kesszülni
kellene, lennének a szükséges mü esz-
közök machinaknak készittése, minden

nek fellett

nek felett pedig matematicai physicai esz-
közök — Üveg pallérozás — és opticai eszkö-
zök készitése — Egy ilyen mechanicus Nem-
zetünkböl telve ki, meg betsülhetetlen len-
ne a hazában. Az ö fö kötelessége, mi-
nek utánna valamely Kolégyomnál meg
állapadott a lenne hogy minden Kolé-
gyom-ház, a meg kivántato nimtakat
és mátémátikai's physikai eszközö-
ket illendö jutalom mellett készittse
meg. De még ennél szebb és hasznosobb
kötelesség lenne az, hogy minden Kolé-
gyombol a kinek kedve volna azokat
tanittya. A több Kolégyomokbol, ha oda
tanulni mennek, meg határozott szám-
mal, a Kolégyom leg alább szállásal
könnyen segithetné azokat. Igy re-
mélhetni lehetne, hogy kevés eszten-
dök alatt minden Kolégyomban lenne
öt hat's több is, ki a mechanikai
mesterségekben magát tökelletesit
teni. A példa nem tsak a roszban
de a joban is ragados —
Az ifiu ember egyik a másiknak a

mit

Mss
2604

mit Tud ötömet által adná – és egy néhány
erdemdö tettével Hazánk ösömmel tekint
hetné, hogy a kitsiny Kezdetből mi lett
Ezen tanitvá Rly okból válhatnék idövel
olyan, a ki ~~annak idejében~~ Janittoj ikbol
ki pótolhatná – dö reménye arr, hogy a
részvétel minden jo dolgot elö szokot
segitteni, idövel lehetne minden kole
gyomnak a maga mechanicussa – Ju
dom én arr hogy most elöre Ramodendo
lond vagy Drauenhofer nem lenne egy is
De akár mi kevés lenne az a mi lehetne
még is édes lenne, mivel a Hazából tel
nek ki. Dövel válnának neveretes embe
berainek is, de be soha sem kerdünk vis
sem fog válni egy is

Es még ink az az unalmas kérdés áll el
a mi jelyebb, hol van a pénz a mivel egy
ügyes ember formálhasják, ki ezt a neve
zetes munkát el kezdje? Egy ilyen ember
nek erdemei költségére nem hellene több
mint 600. p. forint, vagy mikor utarik 800
Három leg jelyebb négy erdemö alatt
könnyen el készülhetne. Szinte dicsö

nek

nek tartanám jel is tenni, hogy Hazánk
és Vallásunk tehetösebb emberei közöl
egy elöre bots ásott alá irás utánn, ne
alkodhatnék egy olyan jöl tévö egye
sület, mely erö a költséget ily köz be,
~~szálla~~ tretva maga meg erölteté sének
töl meg ne lehetne – A kik az élettel
közelebröl ismerik Tudbatyák arr,
hogy sokszor kitsiny mozdittás ál,
tal nagy dolgokat vég ben lehet
vinni. A hol a szivesség és köz
akarat meg van, nem kell egy ébb
tsak az Archimedes emelö rudját a
maga igazi pontjára tenni és nagy ter
heket lehet fel emelni velle. –

§. XII.

A nevelésben Különös figyelmet érdemel meg minden
Nör a Magyar Nemzetség gyermekeinek nevelése, nem
ugy mintha ott öröka meg kellene a többitöl Különböztetni
a más onktól, a hol tsak egy dául a jo igyekezet és erköltsös
maga vitelen tehet ~~i ma~~ valami Különbséget, hanem
egyéb fontos okoknál fogva. Mentöl több valaki közül az
ugyet, és mentöl könnyebb az élet módja, annál könnyebb
hangoglaj és az el romlás. Tehát a hol könnyen
lehetnek a rossz ott kell jóllehet a jóron ügyelés. Ennél
fogva a Nevelöi figyelemnek szünetlen szemei elöttnek kell
lenni az ifiu Nemzetség és mindenn el követni hogy

annak

Mss
2604

annak idejében polgári el rendeltetésének meg felelyen
Koron, ditsőségében hellt szintelen tartsani, mert egyedül ez
ez által terjedhetik — et munkásság szeretetét jobban bely
tsepegtetni, hogy annak idejében az Életnek minden
terhei annyival könnyebben birja — Meg nem kiálhatni
sőn örömi ódei minden olyan környülménytől melyben a
lelkesedés a czélnak lelkében kárt tehet.

Ez a nagy emlékek, a Nemesség való különös ügyel
lésre nézve, erkölcsi és psychologiai indító okokból fo
maradt de van még más nevezetes oka is, mely az idő kö
vetkezményeiből folyt. Minden a Jelenthornak egy nevezetes
lobb fel adatja, mint ez — Egyik ez az oka az a
nagy nézi mint a közép idő maradványinak
és a mostani formával meg nem alhatás — Más azo
ki változásaiban gyakorlódik — ok nélkül, hogy ezen
kedés nem bővebb vizsgálásában erőltessem, a mi nem
ide tartozik, csak annyit mondok, hogy bizonyos
egy okos ácsban is a Nemesség nem abban tanya, hogy
most mint közönség terhe alá vétve, mert vitéz elégtelen
mikor a Hazának minden szolgálatára az ő vérből és vág
géből teheti. Ma is ha meg szollittatik sokuli hazáját nem
vonnya magát.

Van a Polgárnak két fő fogja, a leg szebb a mit egy ember
fügi Életben el érhet n. m. a személy és a vagyon biztossága. Ezt
Vigyázni ki meg jobb a mi elaink, és annyi sok viharon által
oltalmazza. Ez az igazi polgári nem állapot a mi a Nemesség alapja
képi — Ha a Magyarnak nem lett volna egy nagy országa, Nemzetség
kellett hogy annyi sok vérrel, környülmények közöt, Nemzetség
sem tudta volna e napig. Csak azon emlékezem itt röviden, hogy
hogy a Magyar Nemesi ifjúnak honnyát fogva egy kell képzelem, hogy
a maga politikai nem állását érezze, és annak
tartására alkalmas legyen — mind ezen felett hogy
érezze az, az igazi Nemes ember, a ki ha annak nem
tett volna is, meg ön emlene azzá lenni.

Minden jol el rendelt Statusban három el mulhatlan
lan osztálya van az embereknek, u. m: a Nemesség, Pol
gárság, és a Föld mivelők. Nem azt a Hazát tartom én bol
dognak, mellynek annyi Gyárja, vagy Fábrikája van, hogy
utoljára Piatzra sem lesz elegendő, a hol azt el adja, vagy
annyi pénze van, hogy nem tudja, mellyik Bankba tegye
le. Igaz ugyan, hogy a körülmények boldogság az egyes bol
dogságok summájából szokták; de nem mindenkor még
és, mert vagynak egyes boldogságok, mellyek a köz jóval
nem közlik magokat egyenes, és mindenkor csak egyesekre
maradnak. Leg boldogabb az a Haza, a hol ezen három, u. m.
Nemesség, Polgárság, és Föld mivelő egy más közt rendes
és szerencsés bizonyban vagynak, és mindenik a maga körében
ben tellyes lét értéssel birhat. azaz: mindenik jol ki ütheti
azt a mérlétet, a hol áll, és meg felelhet szabadon annak a
hellynek, a hová őtet az Isténi gondviselés tette. Ezen Haza,
ki Országban a Nemesség a leg nagyobb tekintet, a kinek gondja,
nak kell lenni, a más kellőre, és a hol meg szollittatik, biz
nyosan mindent is örömest meg tesz.

Ennél fogva égen méltányolni lehet sok érdemes Hazánk
fiainak arra vég ki mondott kívánságát: hogy a Polgári osz
tálynak szélesebb kiterjedéshez kellene már valaha nyulni. A Pol
gárság mint közép rend, el mulhatlan egy Országban.
Az ő kezében vagynak a mesterségek, belső, és külső kereskedés:
ő népesitti a Városokat. Minél módja van, jo gyermeket ne
vel a Hazának, kitől sokszor elő való, hasznos embereket várnak.
Nálla nélkül sem a Nemesség, sem a Föld mivelő el nem lehet,
nének. Ezt fel véve, látni való, hogy mennyire szükséges a nevelés

jo tekintésére

jo szándékkal reájok is a lehetõs legkellemesebb mérlékben ki
terjeszteni. Itt eren fövebb pontok jönnek kérdés alá. Hol kell
a Polgári oskolákat felállítani? Mik legyenek annak tárgyai?
Hol lehet legjobban a Polgári oskolát gyakorlatával kellemességben
venni?

Hol kell a Polgári oskolákat felállítani? Igen természetes,
oda, a hol Polgárok laknak, t. i. a Városokban. Collegyomokban
nem tartom tanácsosnak, mert az egyik a másiknak akadályul
lenne - sem igazi Polgári oskola nem lenne, sem Gymnasiu-
mi oskola. A Polgári oskolának fõ célja az, hogy azon esmé-
retekkel, mellyek egy mester emberben elvetetlen még kívánatos,
nak, a lehetõs legjobb móddal tanittya. Minden Magyar Város
ban vagynak ma oskolák, és jo rendileg ugy alapitvák, hogy egy
jo Polgári oskolát megbirnak.

Mik lennének a Polgári iskola tárgyai? A' leg elsõ a val,
lás, jo irás, Arithmetika, eleni Geometria, - egy kis egyben lé,
võ Geometriai gyakorlattal együtt. Nép szerü Physika, - a' le
helhetõ experimentumokkal - Természet historia, fõképpen a Mi
neralogiát, a' mi egy Erdélyi embernek igen szükséges. Geographia
és Historia. Emellett a' rajzolás a' mester embernek éppen olyan
szükséges, mint allár melly tudosnak. Egy Polgári oskolának
se kellene olyannak lenni, mellyben egy oltso electrica Machi,
na - egy olasz libella - és mérõ asztal, és egy kevés Mineralogiai
gyüjtemény ne legyen. A' lehetõsebb Polgárok segedelmével
lassanként mind meg lehet szerezni, sõtsõpp ha létesülhet valaha,
a' mit jellyebb egy Mechanicusról értekellem. Egy jo Normal
oskola sincs, mellyben ezek meg ne legyenek, már pedig a' kellõ egy
rangú. Természetes szerint ezek mind nép szerüleg. A' tanitókból
egy kellene el rendelni, hogy Esztendõ alatt el végezõdjenek. A' míg
irni, és olvasni meg tanul, addig is egy esztendõ leg alább elvelik,
és egy olyan embert kí mesterségre szándékozik, bizonyoson többet

négy esz-

négy esztendõnél a' tanulásra nem fordithat -

Hogy lehet ezeket végbe vinni? leg elsõ áll a' kézi könyv. azon
kézi könyvek, mellyek a' Gymnasium alsóbb osztályaiban használ,
hatók, ezek is használhatók. Egyedül a' Physicai kézi könyv nem,
mert ez több népszerüség kivántatik, annál pedig több tudomá,
nyosság. Irattassék tehát, vagy fordittassék egy, és a' nyomtatáson
felyül levõ haszon adassék az Irónak. Ez tanitás legyen minden,
kor valamelly Collegyomból, azoknak számából, kik a' többség miatt
Classis Praeceptorok nem lehettek; bár is ha azok más környülmé,
nyek közt meg érdemmeltek volna. Mindenek felett meg kellenek kí,
vánni, hogy rajzolni valamit tudjan. Ezekre adnám ki nékem olyan,
a' millyen csak telhetik, a' mi azt gondolom, hogy ha az Ecclesiak
jövedelmei jol számban vétetnek, kitsinek lenna, Három esztendõ,
nél tovább nem kellene egy Tanittot is tartani, mert vagy meg házo,
sodik, vagy nem, azon feltétel nem lehet hazat tartani - ha meg
nem házasodik, könnyen el romolhatik - a' Tudománnyok is minden
ujjuljanak. Jobb tehát minden három esztendõben ujj Tanittot hoz,
ni. A' Collegyomos helyeken adhatnak ugyan a' Collegyomok tanittot,
de a' tanitás ejtét a' Collegyomon kivül, mivel meg eshetik, hogy né,
melly órákat, mint Arithmetikát, Geometriát, és rajzolást azok tí
járnának, kik már mesterségen vagynak. hogy gyakorolják ki azt, a' mit
el mulattak. A' kölcsönös kárbozna természetben az Ecclesia, és a'
Tanitók. A' fõ felügyelet legyen mindenkor a' Papnál, kinek minden esz,
tendõben kétszer állittva Censuránk õket, arra szorosan ügyelvén, ne
hogy mind a' tanitót, mind a' gyermeket a' parádé Censura által meg
csalallassanak.

Itt meg jegyzem azt, a' nem Collegyomos Városokban edig elé
minden oskolában Deák nyelv is tanittatott. Ezt meg kell hagyni a'
maga állapotjában, mert ha el törölnék, a' tanitót elõlé a' Polgári oska,
la hitelét elvennénk: Volna ok olyan, a' kit ennél, hogy ez azért

törlénik,

törlenik, hogy az ő gyermeke a további elő menetelből el zárallassék,
a minek még csak gyanujál is kell lenni. Kérdezve maghál
a Pap a szülőket, hogy gyermekeiket Collegyomi pályára szánják,
és azoknak külön kell a Deák nyelv elemit tanittani —

Vagynak olyan gyermekek is, kik nem szánták magokat mesterségre,
hanem, ha nem mint cselédek, úgy fognak élni. Ezeket is annyira
kell vinni, hogy legalább irni, és olvasni tudjanak. Erre nézve kéjgyen minden Ecclésiában hitelesen fel jegyezve, hogy hány gyermek van, a ki tanulhatna. A melly szülők el mulasztják gyermekeiket oskolába fel adni, azok szollittassanak fel a Domesticum Consistorium által, szülői kötelességek tellyesitésére, Vagynak olly gyermekek, kiknek tehetségek szinte; és kik többnyire a ruhátlanság miatt oskolába nem járnak. A Pap szollittsa fel az illyetrenéz, ve Hallgatói Templomba, és bírókyodon elegen találkoznak, kik köbbel, vagy levesebbel segittsék. Legyen a Mlgs Fő Egyházi Tanácsnál egy Centrális Birtosság, melly az egész Reformatus Statusban a Polgári, és falusi oskolákat számban vészi, és a Pap kerében adott tabella szerint tudositsa erem Méltóságos Birtosságot minden esztendőben az oskola állásáról —

A leány gyermekek a Cantorok által tanuljon, szülséges ollyan és a szorosabb ügyelet, és a szülőknek tennészerüllése, hogy gyermekeiket az oskolába járassák. Meg vallom, jónak látnám azt, hogy a Confirmatio előtt esztendővel intessenek meg, hogy mikor az, ra kerül a sor, leg alább olvasni tudjanak. A cselekedetre nézve, kit olvasni nem tudnak, jó volna a Vasárnapi oskolákat divatba hozni, — Jónak látnám azt is, hogy a kitiltás általában nem csak a szeretet levél, hanem a Confirmatiótól való tanu levélis vételéről számban, nem azért, hogy ennek nem léte akadályt tegyen, hanem azért, hogy ha Divatban jön, a nép figyelmét szünetlen ébren tar, ssa. A Leány oskolákról éppen úgy tudositsa a Pap a Centralis

Birtosságot

Bizto sságos, mint a Fiu oskolákról — — —

Polgári oskolát lehetőnek - Sepsi Szent György, Kézdi Vásár helyt. Udvarhelyen, Maros Vásárhelyt. Debrecen, Bánffy Hunyadon, Kolosvárt, Enyeden, Torda. Ezen utolsóra meg jegyzem azt, hogy a két Tordának két türhető birkolen oskolája van, nem lehetne é' a kettőből egyet jól csinálni?

§. XIV

Amint fellyebb is emlittém, minden jól alkotott Statusban ha, rom fő oskolájának kell lenni az emberetnek. és allatt mennyit is oktodjék a emberi ész, utoljára meg is az idő mindent érrea formálva viszen vitra, mert ha egy tsolva, a politicai Elet organis, musa, és az embereknek fő fel adattya itt abból abban állhat, hogy azt az organismust minél inkább meg tartsa a maga egészségében, és épségében -

Ha egy virágzó Nemesség, és mivelő Polgárság el nem térülhetetlen szükség egy hazának boldogságára, ép ugy ép közép nemtsevésbe az. A' kör nép ellátásra tészi ebben helyezni a' földet, ő hozza ki abból az első élelmet, az ő terének terhes munkája állitja elé azokat az anyagi dolgokat, mellyek nélkül a mesterségek, és kereskedés el nem lehetnek. Ha vesztegetem fenyegeti a Hazát, az ő vére ömlik leg inkább; egy szóval olyan ő, mint az az alap, mellyen az oszlop nyugszik! mél, tán meg érdemli hál, hogy a' neveléssel, és a' mivel Czélnek jó léte, mennyre reá is ki terjesztessél, annyival is inkább, hogy minél boldogabb ő, annyival inkább boldogitt másokat is, és minél nyil, tabb, annyival meg elégedettebb — -

Nem hazafi hiu vágyból mondom, de a tapasztalás mutattya, hogy az Erdélyi kör renden lévő Magyarság, a természet Urától olly ép lélektől, és egészséges észtel van fel ruházva, hogy Nemzetünk meg nem tségyenlethetlen mondás vélle. Vegyük fel azt az egy szálossa tségel, olly tép, és lélekes kör nép, hogy Nemet ország nak alkat mellyre ézében is meg járna. Mi okozza ezt? Én azt gondolom, egy felől a földes Uraknak gyakori gyakori körtől való meg fordulása,

más felől

más felöll, hogy még ahoz lépest a' faluri Oskolák itt türhetöleg jól állanak. Ez mi egy formán be-ásülteire szolgál a' Tolosvári Collegyomnak, melly a' Vanillolat adta, és a' Papi rendnek, melly eröt röl jól ügyelt -

Hogy mennyire follyék be a' faluri Oskolák a' Nép állapotjában csak Három részel lehet fel-pillántani, a' hol bizonyoson ezek Oskolák eleitöl fogva az egész Országban a' legjobban állottak. Az ki csak egyszer látta is a' részelly Ereredetel együtt, örömmel emlékezik vissza arra, a' sok nyilt és tiszes ábrázatokra, melly által a' csalamonban, által a' belsejében a' Nemzet be-ásülteit fenn tartotta. A' Tájna melyékek, hol a' nagy Franczia háboruban Desertorok ültek, a' jo fenyités, és be-ásültségek oláig el nem felejtettek, és sokat közülök név szerint emlegettek. Ezt en nem egyébért említtem, ha nem csak annak bizonyságáúl, hogy az elsö nevelés mennyire follyék be a' Nép állapotjában -

Kevés az, a' mit itt tenni kell, de mégis a' Népre nézve nagon sok. Mint hogy kevés a' járadság, és nagy mégis a' követelés, annál szomorubb dolog lenne ezt a' keveset meg nem tenni. Nem lehet mondani, hogy a' Közös jo egy házi Társaságban sokszor ne tettet volna olly ért, demes Haragiat, tit szivelet, külsö tehetségeket önként ajántalálat eröt szent czélra. A' jog jobb rendelését tételtek, de a' minden jo akaratnak élete, vagy halála, a' végre hajtás nem mindentöl feltt meg.

Csak nem minden Ecclesiainkban vagynak Oskola Mesterek, de lehetnek nagy részének olly csekély fizetése van, hogy bámulásra méltó, miként találtatnak még eröt fizetésre emberek. Itt tehát az elsö lépés az, hogy arotzak fizetései tett valamivel jobbitani, mert altal mindjárt mivelttebb embereket is fogjál magoltat eröt hivatalra ajánlani. Itt van megint a' büllenö, a' pénz nem lévén, és minden jo szándéknak idö nap elött sírja -

A' Nép adna jo szivvel, de néki sem sok van. Szinte mondani, egyebet tenni itt nem lehet, hanem hogy a' Régi jövedelmek, bár mi kevés, egy neveztt Canonica Portiával szaporittassanak, hol le-

het

lehet. Minden Ecclesiában hol egy, hol más mód van, a' hol lehet nétiel valami levés segedelmet helyujlani. Emellett, a' hol Tölbös Praxis vagynak, arról a' Közös Egyházi Jo Tanács által fel tollittatva, mivel ennek elsö haszna reájok háromlik vissza, bizonyoson, a' mi tehetségében van, mindent meg fogna tenni eröt Ország javára szeretö fondos tárgyban -

A' leg elsö lépés tehát, a' mit itt tenni szükségesnek látnók az, hogy a' nevelésre ügyelö fö Birtosság (: fel vive, hogy egy illyennek lenni kell:) Minden Ecclesiából leirja fel az Oskola Mesteri jövedelmeket, bizonyos vissza állapotjára, e' mellett Practicalis Curatorok, sot, Esperestöl, Papoktol, és Domesticum Consistoriumtol kérjen tellettetést itt-ában, hogy a' Nép terhetetése nélkül mivel lehet, ne még bár mi levéssel a' jövedelmét jobbitani - a' többi ezután önként következnek -

Ha a' fizetést valamivel jobbitani lehet, szükség arra is egy levés figyelmet fordittani, hogy külsö lépp is ezt a' fend valamibel emelödjék, és kimellesét meg az olyan böleségektöl, mellyek öket, mint Nép Tanittok polgári lag le-alázzák, jóllehet eröt nemének és mint belsö Hivatalnak az országi szövénnye Nemesi Jogokat adott. Ez is szükséges lenne, hogy közönséges hellyt minden tekintet forma ruhával jelenjenek meg. Forma ruhájok eleitöl fogva egy volt a' Deáktéval -

A' faluri Oskolák tartani kellene rendesen Szent Mihály naptol fogva Szent György napig, mivel azontul a' mezei munkát fokolja el a' Népet, ha nem ezen idö alatt kuromoson, és minden lehetö szorgalommal. Minden faluri Oskolának közelebbi felvigyázza a' Pap, és ha lehet egy hét is ne mulyék egy el, hogy az Oskolában meg ne jelenjen, és annak munkájának kárába ne vegye. A' melly szülék nem akarják gyermekeiket Oskolában adni, arról a' hellybéli Consistorium által a' rossz illassanak meg. Ez hol ez nem használ, kérellessék meg az irásra a' földes Ur tolinkodjék, vagy a' felsöbb Elöl

járosság -

járosság. Légyen minden Ecclánál egy jegyző könyve, mellyben
világlan állyon, hagy hány fiu, és hány leány van, s árolnak ebben
je, hagy egy órőkre szabad légyen, kik arok, kik az oskolában járhatna
nak, és nem járnak. Ez leány gyermekek soha se vonnillyenek ez
gyütt a fiu gyermekekkel, és hol nints más mod külön szalas
tani ötet, az egyik járjon dél előtt, a másik délutan –

Minthogy ki ley jobb igyekezet is soha czélt nem ér, ha a já
radhatatlan ki vitel nints vele egyben kötve, jonak látnám azt,
hogy minden Tractusban vallyon két érdemes Pap, oskolai fe
vigyáro nio alatt, kik körül oskolajonak fel a Tractusban lévő o
kolát, a mellyeket esztendőben legalább egyszer, a közelebbiekek
mentől többször, annál jobb, visgaljak meg sorosan. Ha valami
hibát, vagy jobbitásbeli szükséget látnak, azt tüstént jelentsék fela
Tractualis Curatornak, kitnek szivessége bizonyosan sokat lehet
a nép neveléséről. Ezen oskolai felvigyárolnak (: Tractualis os
kola Inspector :) rangjok légyen minden jári az Esperest után, – egy
sorba a Tractusbeli Jegyzővel. Tudom én azt, hogy a visitatio al
kalmával is meg szokták az oskolák visgáltatni, de több fele kára
lévén egyszerre, arra nagyon kevés idő jut. Légyen az ezutánn
is meg, de azért jónak látom még is a Tractualis oskola Ins,
pectorokat felállitani, kik minden esztendőben a kerelben a
dott Tabella szerint a Nevelésre ügyelő Fő Birtosságnak min,
den esztendőben tellyes tudositást küldjenek, és a hol a jobbit,
tásra leg kisebb utat látnak, arról a magok véleményeket meg tem
ni el ne mulasszák. Különösön a hol valami kitetsző tálen la,
tnak valamelly gyermekben, melly sokszor, mint a Tenger
mélységében rejlett drága gyöngy olyan, azt tüstént jelentsék
fel a nevelésre ügyelő Méltosagos Birtosságnak, a hol a tovább
bi fejlődésre az ész, és segedelem nemtsg kibárni. Hogy ha le
helne eren Oskola Inspectoroknak valami kevés napi dijt sza,

szalasztani, a mit bizonyoson meg érdemelnek, az is ohajt,
hato lenne. –

Egy bizonyos elevenség és mozgás nélkül a legjobb, és legszül,
ségesebb tárgy is el hal – –

Szükségesnek látnám azt is, hogy eren Papi Oskola Inspec,
torok mellé az illyabb Nemességből Tractualis vice Curatori tar,
gal nevezetteknek ki világi Oskola Inspectorok, kik midőn a
Pap oskola visgálni mégyen, magok is jelen legyenek – mind
azért, hogy jelenlétekkel tekintetet adjanak a Pap munkásságá,
nak, mind pedig azért, hogy ifiu Nemeseink eleve szerethessék a tör
vényes mozditásában leresni a legszebb rangot, és hazafi érdem,
met. –

A Tárgyai a Falusi Oskolának – olvasás – irás. vallás – szám,
vetés. a föld méréséből annyi, a mennyit lánczal végbe lehet
vinni – történetből meg ismertetése a világnak – bővebben a
Hazai Geographia, Physica, – abból pedig különösön meg magya,
rázva azt, a mi a Mechanikába a minden napi életre szüksé,
zik. – Valamint szintén a Természeti jelenésekből – Mindenek fe,
lett szükségesnek látnám, hogy kiválasztassék egy ahoz értő ember,
től egy rövid, de még is czélra vezető föld mivelési tractatus,
a mire Nemes Országunk jobbnál jobb példányokat állitott elő, és a
haszon légyen belőle az Urodé.

Természet szerint, hogy a jövendő Oskola Mesterekre kü,
lönös kell. Midőn tehát valamelly Collegyomból az ifiu eren Curá,
ra meg vállaltatik, adassék neki idő, leg alább ha lehet egy fél esz,
tendő, a mi alatt egy ki nevezett All Tanitó, vagy ugy nevezett
Praeses utasitása alatt el készülhessen. Midőn az illető helyen
egy kevés próbát ki állván, itthagyja hivatalában, de a mint

Fellyebb

fellyebb is mondám, minek elötte arrol gondolkozunk, miként kell formálni a' jövendö Oskola Mestert. Elöbb arrol kell gondolkodnunk, hogy tűrhetö tisztességes szegénységgel folytathassa hivatalát. –

Bé végrem ezen kevés észre vételeim sorát, azzal a' gondolattal, a' mivel kezdettem, t. i. ha gondolataim nem találkoznak az Olvasóéval, ne törje el ezért mindjárt a' vesszöt fejem felett, mert minden esetre van egy Pont, a' miben bizonyoson meg edgyezünk t. i. édes Nemzetünk Gyermekeinek jo Nevelése, és ez által Hazánknak nagyobb virágzása, 's egy boldogabb Jövendö – –

bi ti fejlödésre az ut, és segedelem nemfog hibázni. Hogy ha lehetne ezen Oskola Inspectoroknak valami kevés napidijt szalasztan

bi ti fejlödésre az ut, és segedelem nemfog hibázni. Hogy ha le-
hetne ezen Oskola Inspectoroknak valami kevés napidijt sza-
laszlan

G. Gyulai Lajos br

Ki dolgozando Tárgy

A Nemzeti Nyelvnek foganatosabb mivelése. G-368.

Kut Jöh

a.) A Magyar Nyelvnek mivelésére fel allittando Tár-
sasagnak Rajza az 1791bili Jegyzö Könynek
131ik Lapjan rezdve, és hogy mi történt ezzel
Országosan ezen Tárgynak folytatására.

b.) A Magyar Országi Preferentialék.

Sokféle nro 11 azaz Kettö. M. Kurir Poldg

Tud. gy. 3dik Jünct 832 L. 117.

Magyar Nyelv

dolga.

bi ti fejlödésre az út, és segedelem nemfog hibázni. Hogy ha lehetne ezen Oskola Inspectoroknak valami kevés napidijt szakaszlan

Felgyszére

az 179 ó. orszag Gyülése Tegyző könyve azon kapjainak melyeken a Magyar Nyelvről [illegible] emlekezetben.

Aranka György Eiri ezen Tarsaság felálitásáról §. 4. p. 281.
ez iránti planum ki dolgozására Deputat rendelnek §. 4. p. 367-368.
ezen Deput. munkája felolvasatik, [illegible] §. 3. p. 574.
ezen Tarsaság számára 50 aranyat ajánl
Vitt kapitány §. 4. p. 574.
a Gyermeti Magyar Grammaticája §. 5. p. 574.
Ezen tárgyból irt törvény javallatok XLV. és XLVI. p. 54 Supplem.
a Béti Deput. Instructiója ezen tárgyra nézve — — } — p. 113. Supplem.
Planum erigendae Societatis ad Culturam Linguae Hungaricae &c — p. 131-13 Supplem.

Ezt Igazitom Kerina Küldem
Kornig

P. Sol

doz

Mellyi ítéletből Szabó Sámuel
a' Nyelvmívelő

bi li fejlődésre ad'cult, és segedelem nemtsq kibárni. Hogy ha le
helne eren Oskola Inspectorodnak valami kevés napidijt szan
Kazelan

Wesprelenyi ut vem wondtam 11th Oct. 830.

A Magyar nyelv ügyye a' hazai nyelveu iroth Nunciusi for-
majában, eren nagy Tekintetü Tábla elött upia meggelenveu eson Sang
bun alázatos Vélekedésem e' közre tenendő—

Ezen élfre vétetik és allenvetjek, melyek mellett a' Nagy méltóságu Jó Ren-
dek elötti ügyekből a' Tekintetes Rendek Nunciumáé vitza küldöttetik, s melyben
arrnak feloldja elötünk vagyon, valamine a' mik mosolten mondattak kérjü
re ágyunk.

Elsöbben, az on mod és ut melyel a' Nunciusi ügyneg a' tör tenes, hibás tatott

Másodszor, az üzenetek magyarul való irásának sükseg volta és kivi
hetősege szenvedett ellenvetésje.

A' mi az elsö illeti: Nagy okugi Fö Rendek, való ában kitsapos
nem szenved hogy a' hoz onis bizodalom és tiszteles vezedelmezesevel
a' Tekintetes Statusok olyat tetteli volna a' mi hatasok tü on tul vagyon,
ha a' Nagy méltó ságu Fö Rendek akarak volna valamine kinsalenisen fo
a' Tekintetes Rendek csak magok szokasuk mod já ak szabadi kidjai
a' midön magyarul irnak és küldöttek által üzenetjeket. Anyai nyelve-
ken szóllalvan meg, egy olj minden Nemzetek és annak minden Sagga-
val kijös velek Születette jussokkal élnek, mely a' természetes igazsag ki-
vé tartozván, semmi ellenzolás ak armi hozzá ad gyakorlasával is
de soha tiltyá ala nem jöhet, se gyengülést nem szenvedhet—

Ha polgári alkotmányunk szerent mind a' hét Táblák mind
egy, és ugyan azon Jussot tekintem, semmis sem látok természe-
tesebbnek, minthogy azon test tagjainak egy része a' más rész ha-
son tagjaival, nem más, nem idegen, hanem sajat Organumai
által kizöfuljon, egy Nemzetnek jövő ezen polgari életét fenn tartó
Organuma más nem lehet mint tulajdon nyelve.

A mi a' magyar Nunciumnak hasznos vagy káros, ki irható
vagy ki nem irható voltát illeti: bátortalan dom előre bocsátani azt:
a' mit önmmel senki állitani; hogy t. i. ezen nagy tiszteletü Tab
lánál bizonyal senki sem kételkedik, az anyai nyelv mely hü jegy
és hasznos eszköze legyen a' Nemzeti fennállásnak és gyarapodásnak.
Ollins régebben mint most azt fejezték ki a' Méltóságos Fö Rendek
Eren meggyözödésből tisztesek. Sok és örökemlékezetes rendelő ál

duz

dozatok a' nyelv ügye elémozdítására. Közönségesen elvagyon
ismerve ennek hasznossága volta. Minden nyomon halljuk, és mindenki
szereti pengetni azon szép szavakat: „hogy igen is nyelvünket pallé-
rozni és terjeszteni kell, és hogy azt valóba mívelyük, és terjesztyük is."
De Nagy Méltóságú Fő Rendek! vessünk egy tekintetet nyelvünk sor-
sára és állapotjára — mint utánna Nemzetünknek magában álló
függetlenségére, külső Nemzetekre vóle erős hatása, világrott kereset,
mái naggyá nőtt gazdagsága, Nemzetiségünknek iránt szeretetö
édes magzatjai lassan lassan elhunyni, a' dicső Nemző még
sírobli szeretetek és aggodalommal hanyatt a kényszertől zaklatott kebe-
lihez azon még fennmaradott, ha bár gyakran rongált és olykor gyen-
gedrdő, de szilárd erővel bíró s szép reményekre nyújtó első Hazájok
polgári alkotmányát, és ennek idegen insultusok elsöpörésére a' hon-
nyi nyelvet — Ennek csecsemő korától fogva vis major ágyak
között tölteneh napjai, és csak a' Magyarok szíve tartotta meg
olykor végveszélyek fenyegetésétől életét Nemzetének gyámolára — Sa-
nyarú ágyak szenvedése alatt lassan növekedő, még is rejtve erős ödlött
és fejlödeh lecsei. Ezen már most hálá az egeknek! bájjal s méltó-
sággal virító tüz még most is atyai hajlékába fájdalom! sem azon
tűzhelyéget, sem azon tisztelétet nem találja, melyet hozzá tartozna-
nak — Valon utánnaró divat, s fékre érető és fékre vezető elegan-
tia vadászása, kiküszöbölte a' gazdagok társaságiból s a' szép nem
körből — ifjú Nagynémink közöl csak ritkán jelenhet meg, de nem
kap ott enyhelyet, idegen nyelven beszélnek azok unalan, nem
diákul ugyan, igen fontos okból, hanem többnyire Németül al-
jas kimondással, s [jokan nem tudják nagy is Tönderei] franciaúl. Nyelvünk genyiás
a' Muzsák és Tudományok hajlékából a Deák nyelv minden belső
értéke kárára zárja ki. A Themis templomában ugyan azon hely
nyelven font szavakat nem hallhatni. Kerületi Társaságaba
nem léphet, mert idegenek idegen nyelven ügyelnek azt. A' Magyarhoni
közönségnek [Törvényhatósági] Gyámolan alkudalyok vagynak tsupán

[illegible], és végezem nemtsak kívánom. Hogy ha le-
hetne ezen Oskola Inspectorának valami kevés napidíjt szá-
[illegible]

fölöl gazdag birtokosok minden gazdasági dolgaikhoz csak nemzetiek
van folytatván, Gámolandat kénytelenek ezen nyelv megtanulására
a' magyar elmellőzésével. Más felől egész helységek hol régen csak ma-
gyar beszéd hallatott, a' földes Urak e' tárgyal való nem gondolásáért
más nyelven beszélőkké váltak, és az eddig idegen nyelven szólók meg
magyarosítására, a' mi pedig leg inkább sőt egyedül a' Birtokosoktól
függ, alig történik az egész országban egy kis helyt valami. Ezzel szem-
ben honnyi nyelvünk, melynek gyarapítására és terjesztésére annyi
befolyásunk, sincse csak Tudósainknak nagyon megszorított, s gyakran
terhes fürtsegek kufkodó munkálkodási körébe van szorítva — Gámkivé-
tésbe kudva az ország [kívüli] művelőbb Társaságaiba — pusztákon tévelygő
falukba vonya magát — s csárdákban hintődik! — Okos Nagy
Méltóságú Fő Rendek! miként nyelvünk a' közvélekedés hatalmas ol-
talma alatt mostohájának kezei közül bizabadulva szerencsén s bizo-
dalommal jelenik meg, itt ezen tűzhelye hajlékába, mely ezen leg hebb ö-
rökébe szent joga van — a' Nagy Méltóságú Fő Rendek kik legmeg
bírálóbb s legkötelezőbb erejű mindenikre a' mi Nemzeti akaratnak
szeretet nélkül alyas fáradságos lan kezekkel irtják s tapsában? — Nem
lehet ez, mert Hazafiak s Magyarok ülnek itt. —

Ausztriai Királyi Fő Herczeg! Nagy Méltóságú Fő Rendek!
Egy nyelvet kedvelni, költeni s a' szép nem tenni, belső művelődési a'
Tudósok adjak — de csak akkor bír igaz becsesel, valódi méltóságá-
s erejét az adja meg, s örökre maradandó volna csak akkor van bi-
tonságban, midőn a' Törvényhozás nyelvévé válnék, csak ez által
lesz közönségessé s tűzhelyévé azok hint, kiknek hatalmában van
annak terjesztése. —

Ezen akadályokról tsúlva melyek megnyugvásom szerint egye-
dül tartoztatták eddig is ezen tárgyban a' Nagy Méltóságú Fő Ren-
deket, t.i. annak kivihetőségéről; azon fontos okokhoz [melyekért a' Tek. Karok és Rendek] csak azon meg-
jegyzésre bátorkodom tenni, hogy ha ez, a' dolgok folyása terhesebbé s
kuzonosabbá fogja tenni, ezen nehézség a' közelebbi s ezen kívül tar-
tandó Ország gyűlésinken is jelen fog maradni, hogy pedig később magyar
Nem

nuncziumok legyenek s lehessenek, azt már a' Nagy méltóságú Fő Rendek is méltóztattak kifejezni – Sőt a' jövő Országgyűlés igen fontos Tárgyaink meg gondolva, igen jónak látom, hogy a' dolgok folyatásának ezen újabb módja, már most vétessen fogásban, hogy még akkor a' beléfogódás által könnyebben s jobban mehessen –

Hogy a' Nuncium Magyarúl való irása a' nyelv előmenetelére igen hasznos, ha különben is a' leg bizonyosabb igazsághoz nem lenne, bizonyítja azt a' 1805-ben 4ik Cikkelynek kezdete, mely a' felirásoknak magyarúl lejendő" irását prescribálja ezen szavaival: „ad promovendam amplius lingvae patriae culturam annuente Sua Majestate Sacra M. et O. decreverunt„ – Így elismervén a' Magyar nyelv kűlönös vólnát, s hogy erre annak itt, s ily móddal való használása is nagy és sürgető eszköz, miért halasztanánk ily hasznos dolgot még továbbra? Qui recte facienti procrastinat horam Rusticus expectat amnem dum defluat omnis. Ille labitur et labetur in omne volubilis aevum" – „ Még nem jött el idejei" ezen mondás tsömöre, egy is olyan palástja melybe az erő vagy akarat nem léte szokta bölcseség formájába rejteni mezitelen ségét – melyekre nézve én véleked[illegible] a' Nagy Méltóságú Fő Országnok Mesterihez csatlolom –

[illegible] vélem nem fog kibarni. Hogy ha le helne ezen Oskola Inspectorodnak valami kevés napidíjt szaraszlan

Wesselenyi Miklós

Ofn 5. 830 Pódon.

Minden Nemzetnek vele születése s oly jussa sajátnyelvén szóllani, melyben gátolni éppen oly vétek mint vérjogy. Nem lehet ezen jogs elidegenitenő, mint ez ellen praescriptio.

Egy Országnak gyarapodása, nagy s állandó volta, sem polgári állapotmányától sem nyelvétől egyedül nem függ hatalomra, erőre ezek még nem emelik, nem erek tehetik azon benne mindenek elhozni tudó erőt, hanem Nemzetiségé, ez az a' folyam mely jóltévőleg éltetti s gazdagitja Nemzete lételes földjét, s azt minden fajt, jót, s hasznost előhozására termékenyiti. Ha ezt környülmények apasztják, mecsevezik a' Nemzet, ha jeddig kárt kebelében akár kinn levők vagy bár mi hatalom s erőltetson gatolja, vészhelyre árad, partjait mossa nő, s zaggó hajtai haggatva rontják keresztül, s magokkal ragadják a' gátló akadályokat. –

A' Nemzetiségnek legfőbb segedje s óltalma a' nyelv főként oly Országban mint hazánk melynek körét több fele Nemzetségek lakják, ez s csak ez az a' kötő arany kémiai forrasztó láncz mely a' különböző részeket egygyévé s egy erőtelen gyengéjét. Ezt tudta ezt tudnák, s azért hazai nyelvünket mint Nemzeti létünk s állandóságunk őrizték – ennek megtámadása mely ezeregyvül fáj, s mely rajtodásai óvásra a' közcsendet segnek kedvetlen példa mutatta. Ismerem a' hármas nyelvet. Jeddjeinek tűz egy vólnát Nagy emlékezetű 2dik Leopold boly Királyunk, midőn 1790 ben köld Leiratjában ars nyilatkoztatta ki, hogy ámbár ezen Országnak többfele lakjai különböző nyelveket beszélnek, de ő felségének nyilvánvaló akaratja az, hogy minden hazai nyelvnek a' Magyarnak fenntartása legfőbb

kívánsága

és gond. Ily élétsől vezérelve hoztak az ország egyben gyűl
Rendei azolta több Törvényeket, foluve mese uralkodó ke-
gyes kir alatunk kormánya alatt, melyeknek a' magyar
nyelv terjesztése i gyarapitása czéljai. Mivolta idegen nyel-
vnek hazánkban történt be'szivzása, i a' nem magyar be-
szédnek közöttünk való terjedése, hűtegyé tették, hogy a' Ma-
gyar nyelv pártolására törvények hozattassanak, i a' mi-
olta az idegen i nem Magyar nyelv Kedvelői egy hólo
nyelv palástja alá rejtezvén, mind azon lépések, melyeket
Törvény hozásunk által e' Tárgyban tétettek egymás kö-
vető elé haladásra mutattak, i a' mindenben de kivala
akarat tárgyaiban kárt erőltető ellenülésére csak lassan
kéut akadtak a' nem Magyar nyelvet hazánkból elta-
vosztatni, de e Tárgyról eddig elé hozott Törvényeink ezen szan
dékra vezetők, i mint egyikben mint kétségtelenek nevez-
kedők vóltak. A' még korán is el nem érés czél, i az előbba-
ni cselekvő módnak kötelezettségben álló megfelelő hűtegyé
tétjük hogy előlépéseink e Tárgyban egymás nyomton
kövessenek i haladjanak nélkül történhessenek. Egy ily előlépés melyet
közhüvánság hűtte i apolgat ezen muspam cselekedete az I. Statu-
sinak —

Ezzen ellenvetésekre melyekre e' Tárgyban az Ország Bíró-
ja Nagy Méltóságától volt kegyesen hallani tiztelettel
ezeket jegyzem meg:

Formájára nézve a' Ekk. Statusinak ej Rendeknek ezen
cselekedete véleményem szerint nem hibás — Ugyan is azt tették
a' mit eddig is ezéllé tehettek volna, i a' mihez örökre kétség
alá nem hozható jogok maradnak, t. i. anyai nyelvünk fol-
taltat meg. Valamint ezen Tárgyban Senki hatalma is
őket nem kötheti meg, úgy ezen cselekedet se semmi engedve

Nem

tasselom

tenre vagy meg egyezése hűtegyéhez nincsen. Ezt tem vé-
lem hogy ez által a' Nagy Méltóságú Fő Rendeknek legkis-
sebbsége is megsértetve volna, mert a' Ekk. Kk. és Rendek
ezt bizonnyal azon belső meggyőződésből tették, hogy a' Nagy
Méltóságú Fő Rendek kik magok i Magyarok i s velek egy
formán érzéstől lélekesítve ugyan azon czélra törekednek ezt
ellenzeni nem fogják, sőt ezen kiedelem által meg tiztelő
bizodalmat mutattak a' Nagy Méltóságú Fő Rendek
iránt, valamint Országunk közben tiztelt Nádorához is,
meg lévén abban győződve hogy ő Cs. Kir. Fő Herczegsége
ki magát Hazánk boldogitójának álmozta, nyelvünk elő-
menetelét is akarja, mely hazafiui buzgóságának oly fokhi-
ai érdemlő bizonyságait is adta; tudják azt a' Karok i
Rendek, hogy ő Cs. Kir. Fő Herczegsége azon Akadémiát
befolyása alatt. Hazánkért tett minden magyarokat elfelej-
hetetlen munkálkodási Kor, valamint törvényeinkre is fol-
gási akarványunk lélekre egész kiterjedésében is mélységében
magáévá tette, úgy nyelvünkbe is megtanulna, sőt a' mint
fogadom: nem minden Magyar tehetségtiztelt belső körében
hazánkat gyakorolja is.

A' mi ellenvetések az Ügyenek magyarul lejendő fel-
fogatjának tárgyára nézve tétettek azok részszerint azon
nehézségekre illetnek melyek a' dolog ezen új módon való
folyásából származnak, részszerint pedig az ő felségéhez tö-
rténendő felterjesztnek Magyarból deákra történendő fordí-
tási ából származó idő veszteség érdekében:

Lehet hogy ezen új mód vagyon is ezzen nehézségekkel
egybekötve, de nincs oly hatalmas ujjitás mely nehézségektől

mentes

menn legyen, a' hol' s a' még ezeltől való vissza rabrodás eltávolodik, ott ij addig javítás nem történhet. Bizonnyal ha azon határok megforrósodnak, melyek ezen elő lépéjből nyelvünk terjedésére, művelésére fontossá válót tételére, s' ez által' a' Nemzetiségre haramolnak valóban a' károni előfordulható nehézségek is kitsinnyé válnak hogy tsosenek.

Hogy a' Pur cumok Magyarul való irásából nagy vészlés történnyen nem gondolom, mivel az 1805-ki Országos végzésben világosan ezt mondja: „Ut jam hic Comitia Deputationis ad suam Mattam Hunam Columna liter latino et hungarico sermone Concinnentur; s' igy adgyák nyelvről ugy mint a' másikról mondja ezen Törvény ne Concinnentur, ar ar hogy azon irattyanak, nem forditányról, hogy pedig egyenlők éppen oly gondosan kell megirva lenni mint a' másiknak azt ar ugy an azon Articulusban kifejezték oda ezen Törvénynek bizonyossá tétje: „ad aniversendos etiam dubios verborum neforsan occurrentes sensus" – ha tehát egyik nyelven éppen oly gonddal s' ugy attal kellett eljárj ni a' Deputatusnak irathni mint a' másikon, ugy természetesen egyenlők irása éppen annyi időt kívánt mint a' másiké. Bizonyos hogy az idegenlő mód ezen a' deákból magyarra történt fordítás is sok időbe nem került. Ez vagy annak bizonyság a hogy azon fordítás csak siettve s' gondolatlanul történt, melyet fel nem tehetek, s' ha addig olyatén ugy tett volna; meg vagyok győződve hogy ezután történni nem fog, mert a' Törvénynek minden szavai minden célja ellen tenne, vagy pedig a' mit utóbb is hihetek azt mutatja ezen fordítás

na-

nak addig tapasztalt kevés időbe való kerülése, hogy ezen fordítás valóban nem is oly nehéz – ha tehát addig hasonmeg történt a' deákból magyarra való fordítás, miérekelem ezen túl a' Magyarból deákra leendő fordításra oly sokkal több idő.

Aztot is hallottam Ő. kir. Jó Herczeg, Nagy Méltó Jó Rendü hogy nem ideje most ezen tárgyhoz nyúlni, sőt ezen is azon vélemen hogy ezen lépésre első idő nem most vagyon hanem ezelőtt már ötharadokkal tán volna – azon dicső korban midőn a' Magyarnak hatalmas karjai önön nemzeti lételét minden veszélyek közül kivívva az Europára nyitandó vad csapatok ellen erős gátat formáltak s' a' művelődésnek i kereszthyén hitnek páisis volnak, akkor kellett volna, hogy törvényhozásában s' köz dolgai folytára anyai nyelvünk lejje hozni, de a' bbe s' nyugalom napjai nem derülnek mélyen annyira hogy nyelvünk e' végre tegyé lemivelkedésünk dományok mindenkori kemére, egy tartitva meg nemzetünk törvényei nyelvünk is. Egy nemzet által változik azon Nemzetté melynek nyelvét elfogadja – hóle nyelv gyarlója azért tovább vezetheti mert arra a' mi már meg hűnt tenni való nem lehet; de elégé káros mivel gátolja az anyai nyelv terjedését művelődését, s' annak gatolja az anyai nyelv terjedését művelődését, s' annak kútfeleré s' belső értelére nézve csak alsó polczon hagyván utat nyitt más idegen élő nyelvek be csempészésére; így történt ez hazánkban – egy hóle nyelv jarma alatt nyögve nyelvünk tudományi palléroz odott s' ez által annyival gyobb belsőt nem nyert. Idegen nyelvek rendesen minél inkább az anyai helyét elfoglalni, s' leg utóbb csak egyes hazafiak hévi igyekezetének lehet köszönni hogy nyelvünk mind ezen végzetes pórnyúlmányok közt azon

m-

mivelségre kapott, melyet most már valóban dicsekedhetik. Nemzeti hiv egy terjedelmes halá az egeknek ar er
ránti buzgóságáe – el vau már terjedve országhere ar
anyai nyelv elömozditásának okairól. Nem ugy
tetszem en Nagy Mélto Jo Rendek, a Statusok es Ren-
deknek ezen Cipeleze mint egy csak hozzátok Zárai azon
ujitó Zandokoz, eppen Nem, a kor tőlre altal Kűle, é,
a Nemzetiség által magaenak valtuld kör kivánjaenak
kovetkezéze az, – Valoban en ugy jelenik meg itt mint a
Kövelkedésnek elsö Külöttje – ez pedig dicsö é kötelesség
vóton ezzel fogadni el, mint a Közvélekedést magá-
ratja ez, mely ha meg tagadtatik is meg vettetik le-
het hogy sokáig rejtve marad, de nö; é nehe ennyi odvas ha-
talommal lépik fel, hemény Zamadásra hozhja az ok
kit tőlle átyai jogait elbatorzsoltatni.

Mind ezekre nézve kötelességem ez: hogy a' Tkt. Sta-
tusoknak ezen haza fiai Zandokból Zárnagod, é bizoda-
lomtól vezéltetve lépjek ez fogadást el, hogy ha pedig
a' fordításból Zarnagó ide vehtése kellene kimenni le
jobnak vélem hogy az ö felségehez történendö felirásot
is Magyarul menjenek – A' Tkty Statusokkal é
Rendekkel kezes fogva kérjük meg Kegyes Királyunkat
ennek elfogadására, fiai bizodalmunkal remélleem hogy
a' Magyarok Kegyes Királya nem fogja elenzeni
hogy a' Magyarok hozza a magyarul folyamat

Scriptores Rerum Hungaricarum,
sive, Historici Hungarici.

Latino idiomate scripserunt:

1.
Charthuitius.

Antiquissimus Scriptor. Episcopus erat Bosnensis, tempore Romanni Regis. Descripsit vitam Sancti Stephani. Prodiit liber ejus, primum, Cracoviae.

2.
Anonymus, Belae Regis Notarius.

Scripsit Historiam Hungaricam de VII Ducibus Hungariae. Codicem istum, libello, qui in Bibliotheca Caesarea Viennen-
si bonitate haesit, Tegnagel, Bibliothecae Praefectus dederat. Edidit deinde Mathias Bél. Opus istud ἀνέκδοτον auctor non est. Auctor Sacerdos erat Transylvaniensis, Paulus appellatus. Vixit temporibus Belae IIdi vel IIItii. Sub Belae Imo certe non vixit, quia Stephanum primum regem, sanctum a-
ppellat. Stephanus autem sub Ladislao Imo canonisabatur. Anonymi historicam fidem in dubium vocavit Schlötzer Professor Göttingensis, defendit Daniel Cornides in opere sic inscripto: Vindiciae Anonymi Belae Regis Notarii, edidit Christiannus Engel. Anonymum hic hungaricum vertit, Lechenyei.

3.
Anonymus alter, cujus codex manuscriptus membranaceus, Vindobonensi Bibliotheca conservatur. Vixit sub Ludovico M.

4.

Mathias Belius, edidit: Adparatus ad Historiam Hungariae, sive collectio miscella Monumentorum ineditorum partim, partim editorum, sed fugientium. Posonii MDCC, XXXV. in fol.

In isto apparatu sunt; inter alia:

1. Nicolai Olahi, Archi episcopi Strigoniensis Hungaria.
2. Sigleri Chronologiae rerum Hungaricarum & Trans
3. Martinusii, Archi Episcopi Strigoniensis libellus de ritu explorandae veritatis, seu judicio ferri candentis, quo in dirimendis controversiis gens hungara olim utebatur.

Math. Bél, professor erat Posoniensis, a Carolo VIto ad promovendum opus, nempe Historiam Hung. stipendio quadringentorum Imperialium quotannis solvendorum ornatus erat. Mortuus MDCCXLIX.

5.

filius Mathiae Belii, Carolus Andreas, qui Lipsiensis erat Professor etiam ad historicos Hungariae pertinet.

6.

Bethlen Joannes.

Posteritati reliquit, Epitomen rerum in Transylvania ab anno 1629 usque ad annum 1663 gestarum, quae primo Cibinii dein Amstelodami prodiit. Mox etiam in germanicam linguam translata opera ~~[illegible]~~ Trösteri. Hanc historiam postea auxit, produxitque usque ad annum 1674, sed continuatio ista publicam lucem non vidit.

Joannes Bethlen, Comes erat Comitatus Albensis, & trium Principum Transylvaniae, nempe Barcsai, Kemény & Apafi, Cancellarius, Enyediani Collegii restaurator, Udvarhelyiensis autem Stator ac fundator.

Wolfgangus de Bethlen

Eam temporum periodum quae a clade Mohacsiana ad initium Seculi 17mi excurrit, descripserat. Monumenta, Byzantii cumulata invenisse, dum legati munus obiret, fertur, sed id certum non est. Mortuus est, prius quam emittere Historiam potuisset. Sed nutricabatur eam Alexius Betlen, germanus ejus frater, qui in Vico Keresd erecto typographeo imprimi curabat. Ast in partu fere praefocata est. Eo enim tempore, turbatis per Emericum Tököli Transylvaniae rebus opus coeptum non ad finem perduci potuit. Quae prodiit pars hoc nomine claret: Wolfgangi de Bethlen Historiarum Transylvanicarum Libri XI. Keresdini 1687. fol. Prodiit dein Cibinii,

Casparus Bojti.

quem, Princeps Gabriel Bethlen sumtibus suis Heidelbergae aluit. Scripsit de rebus gestis Magni Gabrielis Bethlen. Opus in Msspto est. Reperit in Bibliotheca Collegii Enyediensis & Comitis Samuelis Teleki, MVásárhelyini.

Stephanus Brodericius.

Fuit, Episcopus Vaczensis. Reliquit historiam luctuosae ad Mohácsum cladis, quam extremum fuga sibi consulens (ipse quoque enim aderat) vividissimis eloquentiae colo

ribus a se descriptam sistit. Sambucus eam in appendice Bonfinii attextam luce publica donavit.

Daniel Cornides,

Hungarus Cremniciensis. Scripsit inter reliqua Vindiciae Anonymi Belae Regis Notarii, Edidit Engel.

Michael Cserei de Nagy Ajta.

Scripsit historiam transylvanicam ab anno MDCXI usque ad annum MDCCXII, idiomate hungarico. In adversarios ut Horányi inquit, acriori quam oporteat stilo utitur. Haeret in MSSpto.

Ioannes Csernovich,

qui quidem magis ad poetas quam historicos pertinet. Scripsit, de bello pannonico libros VI. quibus historia Rudolphi IIdi complectitur, carmine heroico, Claudianum imitante.

Franciscus Daróczius,

dedit descriptionem rerum in Transylvania gestarum post Moldavicam expeditionem.

Iosephus Innocentius Desericius.

Natus Nitriae. Scholis piis adscriptus. Scripsit, De initiis ac majoribus Hungarorum Libros V.

Sigismundus Drugeth de Homonna,

Nucleus rerum hungaricarum excerptus ex Bonfinii Historia, prodiit in lucem MDCLXXXI.

Franciscus C. Forgács

Cujus Pater in praelio ad Mohácsium commisso, una cum rege suo caesus occubuit. Ecclesiastico Statui adscripto ad Episcopatum Varadiensem favor Ferdinandi Imi evexit. Deinde a Caesare ad Regem Sigismundum Zápolya descivit. ~~Scripsit~~ Forgachium non vulgaris eruditionis fuisse prodit; 1. Historia sui temporis XXII Libris constans, quam a morte Ioannis Regis orditur. Iudicio Horányii, a partium studio remotus nulli blanditur, sed quemlibet aptis eloquentiae coloribus depingit, & congruo personae habitu vestit.

2. Descriptio Claustri Sziget, et ejusdem obsidionis 1566.

[illegible] Sigismundus Fordensis primus in lucem traxit, Galeoti Martii Commentarium de Mathiae Regis egregie, sapienter, jocose dictis & factis, Viennae 1563.

Georgius Haner

Saxo-Transilvanus et Superintendens: Das Königliche Siebenbürgen, oder Siebenbürgische Geschichte Erlangen 1770. Multa habet alia quoque opera historica, quae ad Transilvaniam pertinent.

Casparus Heltai,

Claudiopoli Augustanae Confessionis ministrum egit. Mox in suo domicilio typographiam erexit, in qua scripta sua edidit. Inter ista est ejus: Chronica a' Magyaroknak dolgairól, Bonfinius Antalnak nagy Könyvéből. Kolozsvár MDLXXV.

Nicolaus Istvánffy.

Celeberrimus toga sagoque Heros. Natus circa urbem Quinque Ecclesias in castello Kis Appionyfalva. Nicolaus Olahus

Episcopus Agriensis eum in Italiam misit, ubi bonis literis tam graecis quam latinis operam navavit. Dedux Cancellarius fuit sub Maximiliano, sub Rudolfo autem Palatinus. Pari tenore Palladem & Martem coluit. Martis tyrocinia jecit sub ~~[illegible]~~ Heroe Nicolao Comite Zrinyi. Historia, quam scripserat tempora ab excessu Mathiae Imi, usque ad inaugurationem Mathiae IIdi complectitur, sed ei summam manum imponere aut emendare non licuit. Cum enim prope Danubium equitaret, apoplexia tactus est.

Stephanus Katona, + 1811.

Multa habet opera historica. ~~Extat~~ iis: Historia pragmatica Hungariae, ~~Historia~~ critica Regum Hungariae.

Ioannes Kazy,

Commentarium rerum in Hungaria, Croatia & Transilvania gestarum.

Ioannes Kemény,

Princeps Transylvaniae, descripsit vitam Gabrielis Bethlen, in captivitate sua Tartarica.

Nicolaus Olahus

Archiepiscopus Strigoniensis, e Principum Valachiae sanguine oriundus, Cibinii natus est. Vixit sub Uladislao, Ludovico IIdo, Ferdinando Imo. Scripsit 1. Chronicam suae aetatis. 2. ~~Attila~~.

Carolus Palma,

Hungarus Rosenbergensis. Scripsit: Notitiam rerum Hungaricarum,

Gregorius Pethö,

Auctor est Chronicorum Hungaricorum vernacula lingua scriptor.

Georgius Pray,

Natus Posonii 1724. Ex Soc. Iesu. publici juris fecit:
1. Annales veteres Hunnorum, Avarum & Hungarorum.
2. Annales Regum Hungariae.

Ioannes Szalárdi

Scripsit: Chronicon Hungaricum, lingua patria, quod in MSSpto est.

Samuel Timon

e Societate Iesu, Trenchiniensis. Scripsit: Annales Regni Hungariae, post Nicolaum Istvánffy ab anno 1593 — 1662 perductos.

Ioannes Thuróczi

Opus historicum de Regibus Hungaricis conscripsit ab Attila, usque ad coronationem Mathiae Corvini. Multa excerpsit et verbo tenus inseruit ex operibus Simonis de Kéza et Ioannis de Küküllö, qui vitam S. Ludovici Magni descripserat.

Windisch

Senator Posoniensis, edidit: Geschichte von Ungarn.

Recentiores historici sunt: Engel, Virág, Szekér, Svastics.

Antiquitates Romanae.

De ministris sacrorum.

Ministri sacrorum apud Romanos diversi a reliquis civibus ordinis non fuerunt, sed iidem et sacris et civilibus rebus tractandis adhibebantur. Plerumque capiebantur sacerdotes ex viris honoribus et eminenti dignitate conspicuis. Alii, omnium deorum sacerdotes erant, alii nulli certo Numini addicti.

1. De Pontificibus.

Pontifices dicti sunt a posse et facere, quod eorum in sacris faciundis maxima esset potestas, vel potius a ponte sublicio, cujus reficiendi cura ipsis incumbebat, quia per eum plurima sacra deducebantur. Instituti sunt a Numa quatuor. Sulla septem alios adjecit.

Munus pontificum erat, de omnibus causis ad sacra pertinentibus inter omnes personas judicare, leges de rebus sacris condere, aliis sacerdotes in officiis continere. Tamen etiam ipsi censoria severitate erant obnoxii, et a tribunis plebis ad officia cogi poterant.

De Pontifice maximo.

Pontificum collegio praeerat pontifex maximus, a Numa institutus. Sacerdotium hoc suscepit etiam Augustus et post eum omnes imperatores, quia pontificatui majorem venerationem, quam quae privato conveniret, tribuere videbatur. Pontifex maximus in rebus sacris maximam dignitatem obtinebat, Vestales capiebat et judicabat, sacerdotes inaugurabat, anni, annalium que curam gerebat,

In plurimis tamen rebus nihil sine pontificum collegio po-
terat. Insigni utebatur toga praetexta.

2. De auguribus.

Augures, Graecis οἰωνοπόλοι, dicti sunt ab augurio, hoc
vero quasi avigerium dicitur. Eos primum instituit
Romulus, tres. A Sulla 15 sunt creati. Proprium au-
guribus erat, quod sacerdotium illis vivis eripi non pot-
erat. Valde honorati erant ita ut trabea de purpura
et cocco uterentur, unde purpuram bis tinctam pro
ipso auguratu posuit Cicero.

Munus augurum erat ex volatu cantu et tripudio
avium praedicere, modo sequenti. Sedens augur toga au-
gurali orientem versus prospiciens lituo hoc est baculo
incurvo, certam coeli partem designabat, quae pars
dicebatur templum, et hoc etiam tabernaculum capere
dicebatur. Tum observabat, quae aves, quo gestu, cantuve
et ex qua parte hujus templi se ostenderent, Signa
laeva felicia, dextra vero infelicia habebantur. Inde
laeva infausta, dicit Virgil. Aves, quae cantu au-
spicia faciebant, Oscines,(*) quae volatu praepetes vel
alites dicebantur. Si fausta erant auspicia, addicere
et admittere, sin minus refragari aves dicebantur.
Praeterea etiam augures de coelo ~~observabant, de coelo~~
observabant, hoc est ex tonitru, et fulmine futura
praedicebant. Locus qui fulmine tactus esset, biden-
tal dicebatur, quia bidente sive ove sacra faciebant.
Tertium genus capiebant ex pullis quibus pultem vel
offam objiciebant, quod si avidenter vescerentur pulli
et si aliquid ex offa decidens terram paviret, seu pu-
(*) corvus, cornix, ulcetua. Alites erant, aquila, vultur

saret, optimum erat augurium, et tripudium solistimum
nunciabatur, sed si vesci nollent pulli vel avolarent,
triste omen erat. Sed tempore Ciceronis auspicia sibi
fingebant potius, quam observabant. Qui pullos servabant
pullarii dicebantur, cavea autem ipsa auguraculum.

3. De aruspicibus.

Aruspices, a victimis in ara inspiciendis dicti sunt, vel
etiam ab haruga, quae vox olim hostiam significabat.
Hi quoque a Romulo instituti sunt numero ternario. Non
ita honorati fuerunt ac augures.

Aruspicum munus erat ex victima ante mactatio-
nem et post eam ex extis, flamma, fumo occasione
sacrificii forte accidentibus futura praedicere, ac deinde
ea portenta explicare. Haec scientia ab Etruscis ad
Romanos pervenit.

4. De quindecim viris sacris faciendis.

Munus eorum fuit custodire libros Sibyllinos, quos Tar-
quinius Priscus vel Superbus miro quodam modo nactus
et istos ex SCto adire, consulere, et quae legissent ad Se-
natum referre, procurabant in specie ludos seculares.

5. De fratribus arvalibus

Cum Actia Larentia, Romuli nutrix, ex duodecim filiis
quibuscum sacra facere consueverat, unum morte amisisset
Romulus se illi in filii locum adoptandum dedit, seque
et fratres illos arvales dixit, quia sacra quaedam faci-
ebant, ut arva fruges ferre possent.

6. De Fecialibus.

Feciales dictos volunt a faciendo, quod pacem et foedera
facerent. Collegium eorum erat sacerdotum viginti

storum munus erat bello indicendo et foederi faciendo praesse, et prospicere ne Romani bellum nisi legitimum facerent. Itaque cum gens aliqua Romanos injuria affecisset, unus ex fecialibus eo proficiscebatur, quod si injuria confestim non sarciretur, triginta dies illis ad consultandum dabat, quibus elapsis jium bellum poterat isti genti indici. Tum ad fines hostiles progressus fecialis, hasta sanguinea in illos projecta, bellum certa formula ipsis indicebat. Foedera quoque fiebant per unum ex fecialibus, qui dum eo munere fungerentur, pater patratus dicebatur, quod jusjurandum pro toto populo patrabat sive praestabat. Judicabant de injuriis fo: ciis illatis, curabant ne legati violarentur, pacem non legitime factam rescindebant.

7 De rege sacrorum.

Rex sacrorum sive rex sacrificulus, creatus est exacti regibus, ut ea sacra peragaret, quae antea ab regibus peragi solebant. Pontifici subjectus fuit. Nec magistratum gerere, aut cum populo agere ei licuit, unde postquam sacra fecisset, se quasi fuga ex comitio privipiebat.

Sacerdotes singulorum Deorum.

De Flaminibus et praecipue de flamine dii.

Flamines sacerdotes erant uni alicui Numini addicti, ejusque sacra curantes. Appellabantur ita a filo, quo caput cingebant, aeflamines dicerentur. Creati sunt primum a Numa tres, Dialis nempe qui Jovis erat sacerdos, Martialis et Quirinalis.

Omnium flaminum dignissimus erat flamen Dialis. Huic religi erat equo vehi, exercitum armatum extra pomerium videre. Non poterat jurare, nec annulo uti, — capram, carnem incoctam, hederam, fabam nec tangebat, nec nominabat. Pedes lecti ejus tenui luto circumlitos esse oportebat. Cum per urbem incederet, eum praecedebat praecia seu praeclamitator qui homines monebat, ut ab opere faciendo, dum transiret flamen, desisterent. &c.

De Saliis.

Salii, Martis sacerdotes a Numa instituti, occasione pestilentiae, Tradunt, scutum aeneum coelo fuisse delapsum, & confestim morbum cessasse, ac tum Egeriam Nymphan praedixisse, urbem, in qua hoc scutum servaretur, potentissimam futuram. Itaque ne surriperetur, Numa duodecem juvenes patricios, patrimos & matrimos, legit, qui hoc sacrum (aliter ancilia) canentes in honorem Martis, per urbem ferrent, unde Salii, a saliendo, i saltando sunt dicti.

De Lupercis.

Luperci Panis sacerdotes fuerunt. Dicti sunt a lupo, quia Pan, aliter etiam Inuus, lupos a pecore arcere crederetur. Inde locus ubi celebatur Lupercal, et festum Lupercalia. Eo festo Luperci nudi per urbem discurrebant, scutiis e caprino corio factis obvios cedebant, quod castrare dicebant

De Potitiis et Pinariis.

Potitii et Pinarii Herculis sacerdotes fuerunt.

De Gallis Matris Deûm.

Sacerdotes Matris Deûm, sive Cybeles, dicti a Gallo, fluvio Phrygiae, cujus aqua potu furorem inducere credebantur.

De Virginibus Vestalibus.

Virgines Vestales, a Numa create sunt quatuor in honorem Vestæ. Arbitratu pontificis maximi viginti virgines e populo eligebantur majores, sex, minores decem annis, quæ honesto genere et decenti corpore essent. Ita captæ per triginta annos ad ministerium deæ obligabantur, primis decem annis sacra discebant, sequenti decennio ea exercebant, tertio alias juniores ea docebant, et his triginta annis elapsis rubere potterant, quod tamen raro factum & infaustum est habitum. Quæ ætate omnium maxima erat, virgo maxima vestalium vetustissima dicebatz.

Munus earum erat, 1. custodire ignem perpetuum, quæ quo id extingui posset, flagris a pontifice maximo cædebatz. 2. adservare arcanum imperii pignus, quod palladium credunt fuisse. 3. Sacra assidue deæ facere. Pro his laboribus honores ingentes illis tributi sunt, ut jus testamentum condendi, licet minores essent, lictorem habendi, reum forte obviam factum supplicio liberandi, carpento vehendi. Præterea jurare non cogebantur, locus honestior iis in precatabulis datus. — Desiit hæc sacerdotium reliquis plerisque extremis Theodosii Magni temporibus.

De Ministris Sacerdotum.

Camilli et Camillæ dicuntz pueri et puellæ ingenuæ sacris ministrantes

Præficæ dicebantur mulieres in funeribus conductæ, ut cæteris plangendi modulos præirent, et laudes defuncti cantarent.

De ritibus Sacrorum.

Loci ubi peragebantur sacra, fuerunt templa, ædes sacræ, fana, delubra, sacella, et lucí.

Templum dicitz a templando vel a tuendo. Significat enim omne spatium, quod videmus, ut templa Neptuni pro mari templa Parnassia, pro monte Parnasso.

Fana dicuntz in genere omnes ædes sacræ, quia pontifex quidam ea dedicat, certa verba fatur.

Delubrum dicitz locus, in quo dei unius, non simulacra sunt dedicata.

Sacellum, locus sacer muro tantum septus absque tecto.

Lucí erant sylvæ diis sacræ, ita dictæ a lucendo, quia in iis plurima lumina in honorem deorum accendebantur.

De adoratione.

Precantes stabant capite velato, ne qua hostilis facies ipsis occurreret, et mentem a precibus averteret. Manum ori admovebant, unde ipsa adoratio est dicta

De Supplicatione.

Supplicatio (seu supplicia,) erat honor, qui belli ducibus præstabatur, cum a Senatu imperatores appellabantur. et consistebat in eo, ut templa populo aperirentur ad gratias diis pro victoria relata agendas.

De animalibus immolandis.

Animalia immolanda victimæ dicebantz, vel hostiæ. inter quas hæc est differentia, 1. quod hostia a quovis immolaretur, victima proprie tantum ab eo, qui hostem vicerat. 2. Hostia ante, quam in hostes iretur, victima post victoriam immolabatur. Victima a vincendo, hostia a hoste victo dicta est. — Hostiæ debebant esse corpore integro, et gregales. Ornabantz vittis, et cornua earum deaurabantz.

De ipso sacrificio.

In ipso sacrificio observabatur 1. indictio silentii solemni formula
[illegible] age, et favete linguis. Profani ac impuri a sacris a
legabantur, ut Virgilius eleganter expressit: Procul, o procul
este profani, conclamat vates, totoque absistite luco.

2. His factis, victima adspergebatur mola salsa, & hæc actio
proprie immolatio dicebatur, unde immolare idem significat,
sacrificare. — His factis sacerdos ex simpuvio, ipse prius vin
degustabat, adstantibus etiam gustandum præbebat, et demu
inter cornua hostiæ ex patera adfundebat, quod libare dicebat

3. Sequebatur ignis in ara ascensio, qui debebat fieri ex ea a
bore, quæ deo, maxime grata ēē putabant. Qualis erat aesc
[illegible] myrtus Veneri, populus Herculi.

Turis [illegible] frequentissimus erat in sacris, quod vel adolebant in
turibulis, vel injiciebant focis, et ex ejus fumo et crepitu fu
tura ~~præ~~ conjiciebant.

Sacrificantes partem victimæ, cum amicis comedebant, partem
vero deorum papæ in ædibus suis vendebant, unde propinæ
videntur denominatæ, quia ea occasione etiam vinum vender
solebant. Hinc exta inspiciebantur ab aruspicibus, qui cultris
ea educebant, nam manibus tangere nefas erat, inde ex
consulere dicebantur.

Distinguendum est hic ara ab altare. Altare augustum quid er
in quo victimæ adolentur, ara erat, in qua supplicabatur
tantum aut libabatur. Altare diis superis, ara terrestrib
et inferis statuebatur, licet his plerumque sacra fierent in
scrobe vel scrobiculo.

Mythologia. Μυθος, λογος.

Mythographi, seu
Scriptores Mythologiæ, apud Graecos.

1. Apollodorus, qui Grammaticus erat Atheniensis, prius discipulus Aristarchi. Vixit a. Chr. natum, 145 annis. Scripsit Bibliothecam mythicam. Edidit Heyne, Prof. Gottingensis.

2. Palaephatus, Atheniensis. Vixit ante Chr. n. 300 ann. Scripsit περι απιστων, de incredibilibus. Edidit Fischerus Lipsiæ,

3. An. Cornutus, qui Persium et Lucanum docuerat, Scrips. Θεωρια περι της των θεων φυσεως, Vixit sub Nerone, qui eum in exilium miserat.

4. Anton. Liberalis. Sub Claudio. Scripsit: μεταμορφοσεων συναγωγη, transformationum congeries.

5. Sallustius, phil. Cynicus. Vixit Seculo IVto. Scrips. περι Θεων και κοσμου.

Apud Romanos.

1. Caj. Jul. Hyginus, qui libertus Cæs. Augusti: Scripsit Librum fabularum.

2. Fulgentius, Lactantius Placidus, Albricus, — quos edidit, van Staveren, Lugduni Batavor.

[illegible] remisset, audierit a Jove ευ υιε, [illegible]
[illegible]li.

Idololatriæ Origo.

Quae fingendi fuit occasio, seu quanam ratione homines ad Deos fingendos ducti erant?

Quatuor causæ assignari possunt.

1. Si quispiam corporis statura eminebat, vel valeba[illegible] animi magnitudine, aut fulgebat ingenii claritate admiratio plebis sensim in venerationem versa e[illegible] et adscribebat hominem talem in Deorum numeru[illegible]
2. Vecors in in principes suos adulatio Subditorum Illorum enim ut vanitati velificarentur, excitarun[illegible] aras, sæpe etiam tum cum essent in vivis.
3. Amor Immortalitatis, quam plerique ab imagin[illegible] studebant accersere, rati, subducturos nomen suum edacitati temporis, si post fata viverent in aere, aut in marmore,
4. Studium fuit præposterum perpetuandæ apud p[illegible]steros, eorum memoriæ, a quibus esset in alios profectum singulare quodpiam beneficium.

Quis primus fictor exstitit falsorum Numinum?

Ninus, fertur, Assyriorum Rex, qui Belum, seu Nemrod[illegible] parentem suum, divinis affecit honoribus.

Belumne veneratæ sunt cæteræ nationes?

Non, sed inde facto initio idololatriæ, effixere sibi Deos [illegible]liæ, alios. Nec mortales solum, sed bruta, et res ipsas [illegible]nanimes, turpes, vilissimas reposuerunt in Deos. Ita Africa[illegible]i, Cælum, Persæ Ignem, aquam et Ventos, Thebani Ovem [illegible]c mustelas, Libyi, Solem ac Lunam, Thessalii, Ciconias, Phœnices, Columbas, Aegyptii, canem, felem, crocodilum, [illegible]ovem, adoravere, imo porcos, cepas, & allia pro diis habebant. Istis Juvenalis facete occinit:

O Sanctas Gentes, quibus hæc nascuntur in hortis Numina!

Unde Romani acceperant Deos?

Potissimum a Graecis, et eis nomina romana dederant.

Fuere ne hii Dii, ejusdem omnes ordinis ac dignitatis?

Sicuti populus Romanus fuit in triplicem distributus ordinem, (Patricios, Equites ac Plebeios scil.) ita etiam Dii in tres classes dispartiti erant.

Prima Classis, eorum erat, qui Majorum Gentium Dii appellati sunt, quia major eis cultus, ob majores in mundo administrationes, a populis exhibebatur majoribus. Eorum imagines in foro Romano visebantur, erantque sex mares, totidemque foeminæ. Ideo appellabantur etiam Dii duodecim, quorum nomina hoc disticho complexus est Ennius:

Juno, Vesta, Minerva, Ceres, Diana, Venus, Mars,
Mercurius, Jupiter, Neptunus, Vulcanus Apollo.

Aliter isti appellabantur Selecti, Consentes, seu Consentientes, ad quos tamen adhuc addebantur: Janus, Saturnus, Genius,

[illegible] scrobe vel scrobiculo.

[illegible]eremisset, audierit a Jove εὖ υἱε, [illegible]
[illegible]li.

Sol, Pluto, Bacchus, Tellus, Luna. Oēs ergo nro 20.

Secunda Classis erat illorum, qui, Dii minorum gentium appellabantur, quos sua merita in coelum vocarunt.

Tertia fuit, minutorum, Semones, quasi Semihomines vulgo dicti, quos nec coelo adscriberent, ob meriti paupertatem, nec terrenos reputare vellent, propter gratiae venerationem.

Dii aliter dividebantur in: 1. Coelestes, 2. Terrestres 3 Marinos ac fluviales, 4. Inferos, 5. Minutos seu Semones 6. Adscriptitios seu Indigetes, — quia Dii adscripti erant et nullius rei indigerent.

Dii coelestes: Iupiter, Apollo, Mars, Mercur Bacchus. Deae. Iuno, Vesta, Minerva, Venus, Latona, Bellona.

Iupiter, seu Iovis.

Iovis, quia olim Iovis in nominativo dicebatur.

Iste erat Divum pater atque hominum Rex. Depingebat in eburneo aureoq solio sedens, barbatus, dextra fulmen quod in subjectos Gigantes intorquet, quos devicerat. Scep insidet aquila, vel quod educatus ab illa, vel quod dimicanti contra Gigantes fulmina ministrarit, unde Iovis armiger ales dicta est.

Iovis Genus.

Quot erant Ioves?

Tres numerat Cicero, Varro autem trecentos recenset. Ille omnium celeberrimus vulgo habitus, qui Saturnum habuit patrem matrem autem opem, cui adscribi solent, quae de aliis Iovibus poetae fabulati sunt.

scrobe vel scrobiculo.

Ubi educatus?

In Ida, Cretae monte. Nonnulli volunt eum ~~[illegible]~~ a Nymphis, educatum fuisse, alii ab Amalthaea, Melissi Cretae regis filia. Alii ab apibus liquore melleo, Amaltheam volunt fuisse capram, et mortuae illius capre detracta pelle, Iovem fecisse scutum, quo in pugna adversus Gigantes usus est, et inde scutum hoc aegis dictum, ἀπὸ τῆς αἰγός.

Iovis Facinora.

Gigantes bello devicit. Saturnum patrem insidias sibi parantem solio dejecit, regno pepulit, divisitq cum fratribus, Neptuno nempe & Plutone haereditatem paternam, ubi ipse coelum, accepit Neptunus maria & Pluto inferna regna.

Ganymedem, pulcherrimum forma puerum in Ida monte venantem per immissam rapuit aquilam, in coelum tulit et nectari Deorum miscendo atque ministrando praefecit.

Europam, Agenoris phoenicum Regis filiam, sumpta tauri specie, candoris eximii, avexit in Cretam. — (Hoc est taurus iste fuit ipsa navis, qua rapta Europa est.)

Iovis Nomina.

Iovis appellabatur quasi juvans pater.

Hammon, id est arenarius, ἄμμος, qui sub arietis figura colebatur in Lybia, quod Baccho sitienti, in sabulosis Arabiae tractibus, adfuisset.

Capitolinus, a Capitolino colle, in cujus vertice templum habuit. Idem Optimus Maximus, quod velit & possit omnibus praeesse.

Diespiter, quasi Dei pater.

peremisset, audierit a Iove εὖ υἱέ, [illegible]
fili.

Fulminator, a fulmine vibrando.

Lapis, seu Lapideus, per quem Iusjurandum concipiebant Romani, quo dicebantur: Iurare Iovem lapidem. Dictus a lapide silice, quem in sanciendis foederibus, juraturi tenebant, hac formula: Si sciens fallo, ita me Diespiter, salvo urbe arceque, bonis ejiciat, ut ego hunc lapidem. — quem tunc projiciebat. Alia, foederis faciendi formula adhuc erat apud Romanos: Ni dolo malo aliquando fallam tu die Iupiter me sic ferito, ut ego hunc porcum hodie feriam, tantoque magis ferito, quanto magis potes, polleque. Quo dicto, porcum feriebat.

Olympius, ab urbe Olympia, templo Iovis et quinquennalium ludorum celebritate, clarissima.

Zeus, Iovis proprium nomen, sic dictus ἀπὸ τῆς ζωῆς, quod animalibus tribuat vitam. Reliqua vide in Pomey.

Fabulae sensus.

Fuit revera Iupiter, Cretensium Rex, qui patre pulso, cum Neptuno et Plutone fratribus regnum divisit. Cum autem sortito, Iovi regiones ad orientem sitae, Plutoni occidua pars, Neptuno tractus maritimi obtigissent, hinc data fingendi occasio, Iovem Coeli, Neptunum maris, Plutonem inferorum esse Reges et Deos.

Iovis nomine, physici quidam, Coelum putant intelligi, et quo locutiones istae: Iove tonante, fulgente, et Virgilii,

Panditur interea domus omnipotentis Olympi.

Alii aërem putant, eaque omnia quae in aëre sunt: ut, tonitrua, fulgura, imbres: Inde apud Horatium, Iacet sub Iove frigido

scrobe vel scrobiculo.

Apollo.

Depingitur: imberbis, intonsusque juvenis, dextra sagittas et arcum, sinistra vero tenens citharam, lauro coronatus, aureoque vestitu fulgens.

Potestas ejus erat triplex: Sol dicitur in coelo: Liber pater in terra, & Apollo, in inferis.

Quatuor erant Apollines, ideo Cicero, cum tot Apollines fuerint inquit, reliqui omnes silentur, omnesque res aliorum gesta ad unum Apollinem Iovis & Latonae filium deferuntur.

Latona erat Coei Titanis filia, et Apollinem ac Dianam in Delo Insula eodem partu in lucem edidit.

Facinora.

Quatuor modis ad honores supremos ascendit.

1. Inventione 1. medicinae, 2. musicae, 3. poëticae, nec non Rhetoricae ideoque Musis praeesse creditus. Adhaec, vaticinandi et jocularandi artem, docuisse dicitur.

II. Cyclopas, fabricatores fulminum ad unum omnes, sagittis confixit, ad ulciscendam Aesculapii filii sui necem, quem Iupiter fulmine peremerat, propterea quod mortuos, medicinae opera, revocaret ad vitam.

peremisset, audierit a Iove εὖ υἱε, [illegible] fili.

scrobe vel scrobiculo.

De Bacchu.

Depingebatur nudo corpore, ore rubicundo, [illegible] langvidulo, mol-
litie fractus, vinoque madidus. Erat enim vinolentorum Deus, ebrio-
rum dux. Corona pampinea et hederacea insignis erat, thyrsum
manu tenebat. Deinde in picturis curru vehitur, quem tigrides,
ones, vel lynces trahunt, et regem stipat cohors temulenta
Satyrorum, Lenaxum, Naiadum, post agmen istud Silenus,
pando asello insidens claudit.

Lenæ erant Nymphæ torcularibus præsidentes.
Senex aliquando, sed plerumque puer pingitur imberbis &
comptulus

Ejus Genus.

Patrem habuit Jovem, matrem Semelem, Cadmi filiam. Edu-
catus a Mercurio.

Nomina.

Bacchus dictus est, απο τȣ̃ βαχειν, ab insaniendo, immo:
deste agendo. Mulieresque illæ quæ eum comitabantur,
Bacchæ apellabantur. Istæ etiam Mænades, a μαινομαι
desipio, ferocio,

Brisæus, vel a Nympha ejus nutrice, vel ab uvæ et mellis
usu, quem invenit. Bris autem, idem ac picundum est.

Dionysius, απο τȣ διος idest a Jove, a quo genitus, et a
Nysæis Nymphis, a quibus educatus est.

Dithyrambus, Quod spelunca in qua educatus duo haberet
ostia, διθυρον esset.

Evan, a voce Bacchantium, unde Evantes ipsæ quoque dictæ.

Evius, vel Evohus, quod mutatus in Leonem, Gigantem cum
peremisset, audierit a Jove εὖ υἱε, macte fili, præclare
fili.

Liber et Liber pater, a liberando, ideoque in universis colebatur liberis civitatibus, et Libertatis erat symbolum.

Lyaeus, idem quod liber latine, quod vinum solvat curis animum.

Thyonaeus, a Thyone matre, hoc enim etiam nomen habuit Semele.

Bacchi Gesta.

1. Vini usum invenit, agrorumque colendorum rationem apud Aegyptios, qui eum Osirim apellabant.
2. Mercaturae faciendae modum primus aperuit.
3. Homines, pecudum more palantes, ad civilem vitae cultum traduxit.
4. Midam, phrygiae Regem, munere affecturus aliquo, cum ille a Baccho petiisset ut quidquid attingeret, verteretur in aurum, ei potestatem istam dedit. At cum ille cibum sumturus et potum, aurum etiam illa fierent, Bacchum precatur suum sibi habeat donum et munus auferat. Jussit deinde Bacchus ut manus suas in flumine Pactolo, lavaret, et cum Midas obtemperasset, aureas cepit fluvius ille volvere arenas.

Bacchi Sacra.

1. Res Baccho consecratae fuere in plantis & arboribus, Abies, hedera, smilax, quercus, et vitis. Ex animalibus Draco et Pica, ob garrulitatem ebriosorum.
2. Sacerdotes ejus Satyri erant, Sileni, Lenae, Najades.
3. Sacrificia fuere varia, 1. Epilenaea, tempore vindemiae, — Bachanalia, seu Dyonisia, item Orgia, festa fuere apud Romanos a solis primum foeminis, media luce, mense februario convenientibus. Postea celebrari cepta, per foeminas viris mixtas.

De Marte.

Mars, belli praeses fuit, atque ita dictus, quod maribus in bello praeesset, vel a Graeco Αρης, praeposito M, Mavors etiam dicitur, quod magna vertat.

Ejus Imago.

Depingitur vultu truce, aspectu feroci, armis undique tegitur. Curru equis duobus, qui pavorem & timorem significant, trahitur. Auriga ejus est Bellona, Martis comes vel soror, Belli Dea, quae Marti in bella eunti currum et equum parare credebatur. Huic Deae, proprio sanguine Sacerdotes ejus, qui Bellonarii dicti sunt, sacrificabant, cultris se ipsos nempe cruentabant, ut sanguine suo deam placarent. Ante hujus Deae templum columna fuit, quae dicebatur Bellica, supra quam jaciebat hastam Fecialis, bellum indicens.

Martis Genus.

Jovis Junonisque filius.

Nomina.

Mars dictus, vide supra.

Graece Αρης, απο πȣ ἀίρειν a tollendo, vel αναιρειν, interficiendo. Hinc locus ille, ubi judices ad judicandum convenerant Athenis, Areopagus, hoc est Martis collis, dictus est.

Gradivus, a gradiendo, vel ab hastae vibratione

Quirinus, e Sabina voce Curis, s. Quiris, quae hastam significat. Istud nomen postea, Romulo, ~~quasi~~ ejus filio, tributum, ex quo Romani, Quirites dicti.

Martis Sacra.

Ad Romanis praecipuo honore afficiebatur, quia Romuli et Remi pater fuisse vulgo creditur. Praeter alia templum habuit

in foro magnificentissimum. — Animalia ei sacra erant: lupus, ~~pius~~ et maxime equus, qui etiam ei immolebat mense Octobri in campo Martio. In volucribus pius et vultur, ob rapacitatem, Gallus propter vigilantiam.

~~Dux~~ Romani exercitus ad bellum profecturus antea sacrarium Martis ingrediebatur, et ancilia commovebat, mox hastam ipsius simulacri, dicens Mars vigila.

DEAE COELESTES.

Juno, Uxor & Soror Jovis.

Ejus imago.

Pingebatur haec dea throno insidens, habitu regali, sceptro et diademate insignis, pavonem, qui ipsi sacratus erat, juxta se habens.

Junonis filii

Erant Vulcanus, Mars, et filia Hebe, quae ob eximium formae decus Juventuti praefecta est ab ipso Jove.

Nomina.

1. Regina deorum,
2. Matrona, quia matrimoniis praeerat.

Juno juga, quod conjuges conjungeret.

Pronuba, quod nubentibus praeesset.

Cinxia, ex praecedenti munere, a cingulo, sive zona virginali, qua sponsa cingebatur.

Junonis ministra ~~erat~~ et nuncia erat Iris, ut Jovi Mercurius. Inde alata ~~pingitur~~ fingebatur ob celeritatem et arcu suo vehi.

De Minerva.

Dea ista sapientiae et omnium bonarum artium praeses habebat. Pingitur armata, (quia bellorum etiam et armorum ~~pr~~ dea erat,) torvo vultu, glaucis oculis, scutum sive aegidem manu tenens, quo belli Trojani tempore a Jove donata fuerat, in eoque Gorgonae seu Medusae caput, angvibus horribile effictum erat.

Genus.

Fabula haec dicit: Jupiter Junonem videns sterilem esse, frontem feriit, et tertio mense post ictum, Minervam peperit. Adhibuit autem Jupiter Vulcanum, qui securi in frontem impacta, stupore defixus est, cum puellam non tenellam, sed armatam viraginem aspexerit, et capite paterno prosilientem.

Nomina.

Minerva, ita dicta, quod vel minuit vel minuatur. Siquidem cum belli sit Dea, minuit mortalium numerum. Vel a monendo, quod bene moneat, cum sit Dea sapientiae. Imo et ipsa Sapientia vulgo habita est, unde manavit adagium: Jus minervam, quod ~~[illegible]~~ dicitur, quoties indoctus aliquis ~~[illegible]~~ conatur docere.

Graecis Αθηνα. Plato αθηναν dictum putavit, quasi ἠθενοην, hoc est, quae divina cognosceret.

Pallas, απο τȣ παλλειν το δορυ, a vibranda hasta.

~~[illegible]~~

Minerva cum Medusam, forma eximiam, sed capillis praesertim aureis praefulgentem, in scelero aliquo deprehendisset, capillos ejus mutavit in angves, effecitque ut eam posthac intuentes verterentur in lapides.

Inventrix dicitur lanificii et oleae.

Noctua, Minervae simulacris adpingitur, avis ei, sacra, in tenebris videns, Sapientis symbolum, qui disjectis ignorantiae

tenebris, ea videto perspicue, in quibus alii coecutiunt.

Dicitz adhuc patrima, quod patrem tum, non vero matrem habebat, hinc quoque illae phrases ortae, invita vel crassa minerva aliquid facere, nempe conari aliquid, cui negotio a natura dotes non sunt concessae.

Latona.

Mater erat Dianae. Hujus Deae numen fecit superbia Niobes. — Niobe erat Tantali filia, Amphionis Thebanorum Regis uxor, felix naturae fortunaeque muneribus non poterat felicitatem ferre suam. Quare inflata vaniore fastu, superbiusque sese efferens, Latonam coepit aspernari, seque illa jactare majorem. Septem enim filios totidemque filias habuit praestanti omnes forma & indole. Latona ubi se contemtam videt, suaque sacra turbari a Niobe, Apollini & Dianae comendat, injuriam matris ut ulciscantur. Hi jaculis filios primum, tum filias & patrem conficiunt in oculis matris, atque ita demum, ut Ovidius describit — Orba resedit, exanimes inter natos, natasque, virumque, — in marmor mutata, e quo fons lachrymarum manavit.

Lyciae quoque rustici experti sunt, Latonae iram. Ibat Latona errans, et ardere coepit tanta siti, prope ut abfuerit ab exitio. fontem inter haec videt in ima valle, accurrit gaudens, ponit genua, gelidos poturca liquores sed vetant rustici. Inurbanitatem tam feram Latona ferre non potuit, et dixit, ut Ovidius ait, aeternum stagno vivatis in isto, et rustici statim in ranas conversi, in aquas turbulentas insiluere.

Aurora.

Terra et Titanis filia, Solis seu Apollinis ac Lunae soror. Graece ἠώς, & εως unde Eous dicitz. Aurora vero quasi Aurea, αγγελεια θεου τιτανος, id est Solis nuncia. A Poetis etiam Pallantias cognominatur.

Gesta.

Thitonum, Priami fratrem ob speciem praeclaram, in coelum tulit, eique a Parcis immortalitatem obtinuit, conjugio sibi junxit, filiumque Memnonem habuit. At cum oblita esset Aurora, illud etiam marito petere, ne senesceret unquam, in decrepitatem pervenisse aetatem dicitur, sic ut infantium more, in cunis agitandus esset, ut obdormisceret. Quocirca cum vitae taedere coepit, et Auroram obsecrat ut mori possit. Negavit illa, in sua id esse potestate, sed virum commutavit in Cicadam, quam ajunt senio confectam positis exuviis, non interire sed juvenescere.

Memnon autem cum Trojam venisset, suppetias laturus Priamo, occisus in certamine ab Achille.

Statua huic Memnoni Thebis Aegyptiorum erecta fuerat, de qua istud fabulabatur: Simulac attingeretur primores radii Solis orientis illius simulacri os, suavissimam vocem emittere solitum, quasi matris adventu laetaretur, occidente vero sole, flebili sono, cantum lacrymabilem edere, tanquam si doleret de ejus absentia.

De Diis terrestribus.

Dii terrestres dicti sunt, quod terras incolerent, quorum hi praecipue celebrantur: Saturnus, Janus, Vulcanus, Deolus Momus. In Deabus autem Vesta, Cybele, Ceres, Musa, Them

Saturnus.

Genus & Gesta.

Coelo ac Terra (seu Vesta) natus, inde etiam Caelus, Caelius, sive Uranus, graece dicebat. Deorum omnium erat antiquissimus. fratr habuit Cyclopas, Oceanum, Titanum, Sorores autem Cerere Tethym, & Rheam. Graece appellabatur etiam Χρονος, qu auctor est temporum. Latine autem ita dictus a satu quia homines primum serere docuit, in Italia. Alii dictum volunt a Saturando, quod ipse saturitatis ani nis, quos devorat.

A Sororibus ejus exorata mater nempe Vesta effecit, ut Saturno paternum regnum deserenti excluso Titan Titan jus suum, in Saturnum transtulit ea conditio ut nullam ille prolem educaret masculam, ut post mortem ad Titan liberos Titanis regnum rediret. Ideo proles masculas devorarit, quod cum uxor ejus Ops animad. cerneret, Jovem filium suum clam nutriendum in Ida monte curavit. — Successu temporis a Jove filio suo caelo deturbatus, & in Italiam, ad Janum Regem recepit, et quo ea Italia regio, in qua latuit, Latium appellata est. Ipse Saturnus a Jano in societatem regni vocatus, populos illos agrestes, ac palantes belluinum e more ad humaniorem cultum revocavit. famaq multi- plicante beneficium, persuasum est posteritati, terram, nul la cultura lacessitam, nullo subactam vomere, sponta- neas profudisse fruges, omnia fuisse communia, nullas lites, contentiones exstitisse, hinde sub eo etas aurea fuisse perhibebatur. Hinc, quod nempe apud Janum fuerit Saturnus, in nummis Romanorum, navis, qua scilicet in Italiam advectus dicebatur, & Janus bifrons conspici- tur.

Fingebatur Saturnus ut Senex decrepitus, quia nihil est tempore antiquius, falcem manu tenens, quia tempus omnia desecat, vel etiam anguem caudam sibi mordentem, quia re significabatur, tempus se ipsum quasi consumere, aliquan do denig infantem devorans, quia re etiam tempus edax rerum denotabatur.

Sacra.

Sacra Saturno fiebant humanis hostiis. Ideirco Gladiatores in ejus tutela censebantur & adhibebantur in ejusdem festis. Festa Saturni, vulgo Saturnalia, graece Κρονια dicta sunt initio uno die peragabantur, dein plu trium dierum spatio celebrari coepta, demum additus est quar tus, quintus dies. Inde erat loquendi mos, primis, secun dis, tertiis Saturnalibus.

Per eos dies fastos, 1. cessabat Senatus. 2. Vacabant Schola. 3. Munera ultro citroq mittebantur. 4. Bellum indicere fas. 5. Servis permittebatur cum Dominis ludere, et eis mensa accumbentibus impendebant Domini famulare

operam, ad refricandam videlicet ~~operam~~ memoriam pristinae libertatis, nam Saturno regnante nemo serviebat.

De Iano.

Ianus anni deus, dictus fuit ab eundo, quasi Eamus, qui annus semper it, vel procedit, vel quia cum Horis foribus coeli, per quas itur, praeesse dicebatur. Hinc etiam foribus in terra praeerat, quae ab eo januae dicuntur & propterea quoque Ianuarius mensis, cui praeerat, deinde qui annum aperuit, et ejusque prima die felicem anni successum sibi mutuo optabant Romani, & munuscula mittebant, quae Strenae dicuntur.

Templum ei primum exstruxit Romulus, postquam pacem cum Sabinis fecisset, in quo templo statua ejus erat bifrons, vel ad unionem duorum populorum notandam, vel, quia tempus praeteritum & futura respicit. Clavem & virgam manu tenet, quia janitor coeli est. Patulcius et Clusius nominatur, quia ejus templum bello indicto patebat, pace facta claudebatur.

Consules in ejus templo inaugurabantur, qui propterea dicebantur aperire annum.

De Vulcano.

Vulcanus ignis & fabrorum deus. ~~Dictum~~ Mulciber etiam fuit dictus a mulcendo, hoc est molliendo ferro. Iovis et Iunonis filius fuit, sed ob deformitatem a Iove coelo ejectus, & in Lemnum insulam delapsus, ac inde claudus fuisse fingitur. Officinam suam in Lemno habuisse dicitur et in insulis Aeoliis, prope Siciliam, quia in iis insulis, montes ardentes sunt, quos hodie etiam vulgo Vulcanos vocant. Ejus ministri fuerunt Cyclopes, ita dicti, quod unicum haberent oculum in fronte media, figura rotunda, in modum circuli, qui Graece κυκλος dicitur.

Per Vulcanum, veteres ignem terrestrem maxime significarunt, & hinc saepe Vulcanus pro igne ponitur. In ejus festo facibus sive lampadibus decurrebant, & qui cursu superabatur, lampadem alteri tradere debebat, unde vulgata illa phrasis est orta, lampadem suam alteri tradere, hoc est senio fatigatum munere suo alteri cedere.

Ajunt, fabricatam fuisse ab hoc Vulcano Iovis jussu foeminam, omnium primam, quae deinde Deorum omnium donis ornata fuit, inde Pandora dicta. Pallas ei sapientiam, Apollo musicae peritiam, Mercurius bene dicendi artem, Venus, formae decus contulit. Sed quia Iupiter in homines offensus erat, quod ignem e coelo Prometheus subripuisset, ad animandum, quem efformarat hominem, misit ad illum, (nempe Prometheum) Pandoram cum pyxide clausa, quam ille accipere noluit. Pandora deinde pyxidem istam ad uxorem fratris Promethei tulit, quam illa simul ac aperuit, morbos et mala omnia, quibus plena erat, in humanum genus effudit, sola Spe, in pyxidis fundo remanente.

Aeolus.

Aeolus erat Ventorum Deus, Habitavit in una ex illis Jepten Insulis, quæ de illius nomine Aeolia dicta sunt. Astronomiæ peritissimus, in ea scientia versatus, quæ ad naturam Ventorum pertinet, atque ita quod ex nebulis, fumoque Ventos ac tempestates multo ante prædiceret, quam exorirentur, vulgo creditum est, ventos esse in Aeoli potestate, quos posset, cum liberet, emittere, vel cœrcere. Unde Ventorum rex et Imperator habitus.

Momus.

Momus, a Græco μῶμος, quod irrisorem significat, — Officium ejus erat, ipsum quidem nihil agere operis edere, et otiosam agere vitam, in aliorum autem Deorum facta artifex inquirere, &

Testes sunt Neptunus, Vulcanus & Minerva, qui de artificiis contendentes, a Momo, qui fuerat electus litis arbiter, pestifici singuli sunt. Cum Neptunus taurum, Minerva domum, Vulcanus effecisset hominem, Neptunum arguit, quod tauri cornua ante oculos et in ipsa fronte non affixisset, sic enim majore vi cornibus ferire; Domum autem Minerva, id vitii habere dixit, quod non esset versatilis, ut facile moveri posset, si vicinum non haberet bonum, Vulcanum deinde sapientius facturum fuisse, si fenestrasset pectus, quo cerni posset, quid in animo quisque foveret.

DEAE TERRESTRES.

Vesta.

Erat Cœli uxor, Saturni mater. Dea ipsa Terra ipsa est, sic dicta, a vestiendo, quod plantis, fœtibusq terra vestiatur. vel a græco ἑστία, (focus) quippe in cujus honorem ignis perpetuus in foco servaretur.

Vestas duas fuisse volunt, alteram majorem, alteram minorem. Illa terram, hanc ignem significatum fuisse dicunt. Romæ, habebat templum rotundum, quia tellus rotunda est, vel ob quod universum mundum eo adumbraverint, cujus in medio ignis sit. In eo statua nulla erat, sed ignis perpetuus non in axis aut focis, sed suspensus in vasis fictilibus, adservabat ab Virginibus Vestalibus, & magna in eam, quæ id extingui passa fuerat, pœna constituta, quia hoc magni & infaustissimi prodigii loco habebatur, eoque casu a radiis solaribus rursus accendebatur, licet etiam quotannis Kalendis Martiis renovaretur. In Vesta templo pernoctare, (nam ingredi fas erat) aut ejus penetrale ingredi, vivo & nefas erat. Olim, in omnium privatorum aedium vestibulis (a Vesta, vestibulum dictum est) Vesta simulacrum prostabat, cui quotidie sacrificare consueverant.

De Cerere.

Ceres Saturni & Opis filia, ita dicta ab antiquo verbo cereo pro creo, quasi frugum creatrix, prima enim sationem et usum frumenti hominis docuit, cum illi antea glande vescerentur. Primam autem hanc artem monstravit Triptolemo, ille deinde reliquis hominibus, & hinc Ceres pro ipsis frugibus dicitur. Leges etiam prima hominibus dedisse creditur, unde latinis legifera dicitur.

Pingebatur coronam gestans Spicis ornatam, facem altera manu tenens, quia facibus ad Aetnam accensis filiam suam Proserpinam a Plutone raptam, quaesiverat. Altera manu autem papaver gestat, quia cum dolore confecta, nullam quietis partem capere posset, papaver ei edendum praebuit Jupiter, ~~quod~~ (plantae vim inesse ajunt soporem & oblivionem creandi) somno itaq moerorem aliquantisper mitigavit.

Sacra.

Eleusina (apud Graecos) ab Eleusio oppido. Horum alia erant majora, Cereri, alia Minora, dicata Proserpinae. Qui majoribus initiari vellent, moris erat, ut vestes, quas tunc gestarent, non prius exuerent, quam usu detritae in frustra decidissent. In utrisque mirum silentium, perpetuaq tacitur nitas, sic ut ex iis quidpiam evulgare nefas esset.

Thesmophoria, a Triptolemo instituta, quae Θεσμοφορος id est legum latrix appellata. Ista a Romanis quoq celebrabantur, et quidem mense Aprilis per dies octo, a matronis, quae tum vino abstinere debebant, & in Castro Cereris esse dicebantur. Porcus tunc immolabatz, quod frugibus obsit illud animal.

Ambarvalia, hoc est Sacra, ad lustrationes arvorum, et fertilitatem agris impetrandam, instituta, sic dicta quod ambiret arva. Agebantz singulis agricolis, victimam porcam per arva & sata ducentibus. Eorum unus, quer na corona redimitus, decantabat interea Cereris laudes. Filius Cereris fingitz esse Plutus, divitiarum deus, quia priscis hominibus divitiae ex agricultura proveniebant.

Musae.

Erant Musicorum, Poëtarumq praesides. Conviviis sacris festivitatibusque praefectae, & magistrae scientiarum omnium. Eas Jupiter & Mnemosyne Nympha ~~[illegible]~~ in Pierio natae sunt. A Mnemosyne seu memoria dicuntz procreatae, ut significetur, qui ad literarum studium appellunt animum; eos ingenio & memoria valere debere.

Nomen.

Musae dictae απο τȣ μωσαι, id est ab inquirendo, quod ea inquirant, hominesq doceant, quae ab iis ignorantur. – Alii dictas putant, quasi ὁμοιȣσας, id est similes, quod inter omnes disciplinas similitudo sit, & quaedam quasi affinitas. Ex quo ita pingi solent, ut se mutuo tenentes, choros agere videantur, in medioq sedet Apollo.

Musarum propria nomina.

1ma Calliope, απο της καλης ὀπης, a bonitate vocis, Rhetoricae praeesse creditz.

2da Clio, απο τȣ κλεȣς, a gloria & celebritate rerum gestarum, quas canit, quae eadem Historica dicitz.

3tia Erato, Choris praesidet, & saltandi artem invenit.

4ta Thalia, a voluptate cantus, θαλλειν enim vivere, florere – est. Huic Comoediae, alii Geometriae inventionem adtribuunt.

5ta Melpomene, a canendo. μελπομαι nempe canto significunde & tragoediis praesidere putatz, & cantilenas invenisse.

6ta Terpsichore, παρα το τερπειν τοις χοροις, quod choreis delectet.

7ta Euterpe, quasi bene delectans, (ευτερπις autem ju-
dum significat) credebatur tibiis praefuisse.

8va. Polyhymnia, Polymnia, Polymneia, quod memoria
cellat, μνεια enim memoria est. Huic historiae conscrib
dae usus attribuitur.

9na. Urania, απο τȣ ȣρανȣ, a Coelo, ita dicta & coe
lestium rerum cantu, quod ejus opera homines ad c
los evehantur laudibus.

Musarum Communia Nomina.

Heliconides, a Helicone Boeotiae monte.
Parnassides, a Parnassu Phocidis regionis monte, in
quo, qui somniasset, Poeta repente fiebat vigilans.
Cithaerides a Cithaerone monte, quem incoluere
Aonides, ab Aonia regione.
Pierides & Pieriae, a Piero Thraciae monte.
Pegasides & Hippocrenides ab Heliconis clarissimo
fonte, qui a Graecis Hippocrene dicitur, id est Equis
itemque Pegasicus, quod Pegasus alatus equus eo loc
saxum ungula feriens, fontem aperuisse fertur, cujus
aquas vocales fuisse fabulantur.
Aganippides, ab Aganippe fonte.
Castalides, a Parnassi fonte Castalio.

Continuatio Mythologiae.

Themis.

Themidis officium erat, praecipere hominibus, ut id agant
quod aequum, justum & fas est. Hoc ipsum Themidis nomen
sonat, nam θεμις, latine fas est. Hujus propterea Deae
simulacrum ad eos afferri solebat, qui dicturi essent ad
populum, monerentque nihil dicendum esse publice quod ae-
quum & sanctum non esset.

Astraea.

Astraea, Justitiae antistita credebatur. Eam Poetae fingunt
aureo illo seculo, ut e coelo in terras migrasse, tandemque
mortalium sceleribus offensam, repetisse coelum, saepe
summitur pro ipsa justitia.

Nemesis.

Nemesis Jove & Necessitate parentibus, genita habita fuit
Dea scelerum ultrix, & remuneratrix virtutum.
Nemesi sacrificabant Romani ad bellum profecturi,
et significarent, se nunquam arma movere, ni justa.

Adrastaea.

Nemesis alio nomine sic dicitur, ab Adrasto, Argivorum Rege
qui primus ei aram condidit. Aliter adhuc Rhamnusia
appellabatur.

Antiquitates Romanae.

De Ludis Romanorum.

ura ludorum publicorum ad sacra pertinebat. Isti fiebant
vel deorum immortalium irae placandae, vel pro salute po-
uli, v[illegible] ad populi gratiam demerendam.
Dividuntur in I. Ludos Circenses II. Spectacula gladiatorum
II Ludos Scenicos.
Ludi Circenses dicuntur quia in Circo, quem Tarquinius Pri
scus extruxit, habebantur. Primum a Romulo occasione
raptus Sabinarum sunt instituti. Capiebat circus loca, ut
qui minimum dicunt 150,000, qui plurimum 485,000. Ex
utroque latere ostii, sex erant ostia minora, unde equi e
mittebantur, quae dicebantur carceres, et cancellis erant clau
sa. In medio Circi murus erat lateritius, qui dicebatur
spina, quia tanquam spina dorsi corpus humanum, ita
Circum secabat. Ad hujus spinae extremitates erant
columnae, sive pyramides, quae dicebantur metae. Inde
proverbialis ista locutio, a carceribus ad metas, hoc est,
ab initio ad finem.
Ludorum Circensium sex genera fuerunt:
1. Cursus. Currebant vel curribus vel equis. Aurigae, colo
re vestium erant distincti, et distinctivoles istae appellabant
factiones. Istae factiones universum populum in varia stu
dia scindebant, ita ut pro hac vel illa factione sponsionib
certarent. Qui, [illegible] curriculum, septies, primus absolvi
victor erat, et postquam praeconis voce victor pronuncia
tus fuisset, praemium accipiebat.
2dum Genus erat gymnicum seu athleticum. Istud eorum era

qui virium vel velocitatis gloria certabant. Inter istos no-
minantur, Cursores, pugiles et luctatores. Originem habu-
à Graecis. Dicitur certamen gymnicum a graeco γυμνος, n
dus, quia nudi certabant. Hinc gymnasium, locus, e
aliquis quavis ratione exercetur. Athleticum a grae
ἀθλος, certamen, vel ἀθλον, certaminis praemium.

Pugiles dicti sunt a pugno, qui pugnis castibus
matis certabant. Castus fuerunt genus chirothecarum
ex coriis, quibus plumbum vel ferrum erat insutum, u
ictus essent graviores.

Luctæ est, cum alter alterum in terram brachiorum
viribus prosternere conatur. Graecis παλη, unde locus ub
exercebantur luctatores palaestra. Luctatores oleo vel
romata ungebantur, et rursus pulvere vel arena cons
gebantur. Hinc deus olei, pro praestanti athleta poni
apud Catullum. Omnes gymnici exquisitissima diaeta
utebantur. Hyeme exercebantur in loco tecto, qui xys
dicebatur. Xystum erat locus apertus, ubi sub coelo
exercebant.

Inter ludos gymnicos erat saltus, & disci jactus. D
erat globus ferreus, v ligneus, qui loro pendebat.

Ludus Troiæ fiebat a pueris nobilibus, turmatim in
equis discurrentibus.

Venatio, qua erat pugna ferarum inter se vel cum
hominibus. Prima venatio fuit Metelli, qui 142 elephantos
de Poenis captos in Circum induxit. Ferae, ad ludum
istum immani sumtu ex dissitis regionibus Romam ad
ti sunt, quae donec ludorum tempus appeteret in vivar
servabantur. Pugnabant etiam cum bestiariis, qui ad ha
poenam vel damnati erant, vel sponte pugnabant.

Pugna equestris et pedestris ad imaginem veri belli fiebat.
Naumachia, sive praelii navalis assimilatio. Hic, capti-
vi et ad mortem damnati interse ad mortem usque pug-
are debebant, si clementia Imperatoris eos salvos non
fecerit.

II. Atticum genus ludorum fuit spectaculum gladiatorum. Ma
rarius et munerator est dictus, qui hos ludos edebat, e
him editor. Origo rei a funeribus fuit, quia olim captiv
ad sepulcrum mactatis casorum manes placari credebant.
dies, quibus dabantur praecipue, erant Saturnalia. Habebant
albantur gladiatores Romae in ludis. Alebantur cibo
valido & valido, unde gladiatoriam saginam dicit Tacitus.
locus pugno aliquando fuit ad vocum, cum in defunctorum
honorem munus daretur, sape in foro, ordinarie in am-
phitheatro. Maximum Amphitheatrum erat, quod a Vespa-
siano Imperatore coeptum, a filio Tito perfectum est. Dice-
batur eam arena, quia locum pugnae arena sternebant.
erant scobe, quae cruorem imbiberet. Sedilia sive gradus
senatorum pulvillis erant instrati, reliqui nudo lapidi insi-
debant, et apud Graecos quoque obtinuit, unde narratur di-
ctum Aristippi a quopiam interrogati: Cui bono eruditio?
Ad hoc saltem inquit ne in theatro lapis sedeam super la-
pidem sedeat. Intra amphitheatrum erat spoliarium, sive
locus in quem mortui, vel lethaliter saucii uncis trahebant.
Gladiatores fuerunt e servis, vel ad ludum vel ad gladium
damnatis. Ad gladium damnati intra annum consumi
debebant, in ludum damnati post certum tempus poterant
liberari. Postea etiam viri nobiles et cum femina pugnabant,
sed tales infames sunt habiti.
factionibus in arena eodem modo certabatur ac in Circo.

III. Ludi Scenici.

Tertium genus ludorum fuerunt ludi scenici, qui celebrabantur in theatris. Theatra, cum comoedia ageretur sacra erant Apollini, cum tragoedia, Baccho. Actores, sunt dicti histriones ab etrusca voce, hister, quae ludium significat.

Ludorum scenicorum genera apud Romanos fuerunt:

1. Comoedia, (a κωμη, vicus, pagus, & ὠδη cantus) quae est poëma drammaticum exitu laetum, stilo populari conscriptum. Omnes fabulae Romanae, togatae sunt dictae, Graecae autem palliatae apellabantur.

2. Tragoedia, (a τραγος, quae hircum & ὠδη, quae cantum significat, quia olim apud Graecos hircus actorum praemium erat) est imitatio per actiones illustris fortunae exitu infelici, oratione gravi & metrica. Tragoedi cothurnos sive calceos altiores gestabant. Comoedi autem soccos. Peracta autem fabula, si quidem steterat, hoc est placuerat, populus clare plaudebat, sin minus, sibilis et supplosione pedum explodebatur, & cum cadere dicebatur.

3. Satyra est poëma argutum et mordax.

4. Mimus est poema, quod sermones et facta cujusque imitatur cum lascivia, ipsi quoque actores, mimi dicuntur. Hinc porro pantomimi sunt dicti homines, qui saltando & gesticulando omnia effingere noverant.

De vita privata Romanorum.

1. De re vestiaria.

1. Praecipua & propria vestis Romanor. erat toga. Quae erat vestis lanea, rotunda et clausa sine manicis, unicoque injectu totum hominis corpus involvebat, ita ut dextrum brachium superne exereretur. Toga non nisi in publico gestabatur, et a divitibus, et delicatis laxior. Color togae erat albus, qui distinguendus est a candido, qualis erat cum cretam togae adderent, talemque gestabant, qui magistratum petebant, unde appellati sunt candidati. Festis diebus togas lotas sumebant, et dicebantur albati. Albus enim color gratus est, contrarius niger. Inde, dies laetos albo, contrarios nigro lapillo notatos dicimus; hinc albus, pro homine probo, niger pro improbo.

Togae varii generis fuerunt, ut toga praetexta, cui limbus purpureus erat praetextus. Hac toga utebantur puellae, donec nuberent, pueri ad annum aetatis decimum septimum. Unde praetextata verba dicuntur obscaena. Qui, eam sumebant tirones dicebantur, et actus hujus vestis summendae, tirocinium. Tunc magno comitatu amicorum in forum ducebantur, ut vitam civilem auspicarentur, quod forum attingere dicit Cicero. Hinc vocantur etiam alii, tirones, qui officium aliquod incipiunt. Tirocinium ponere autem tum, ac ~~exemplum dare~~ exemplo demonstare, quod jam ad munus aliquod aptus sit.

2. Tunica, quae togae supponebatur, quae erat lanea et alba, et olim manicas non habebat, quia hoc delicatum nimis et molle videbatur. Tunica erat virorum & faeminarum communis. Soliti erant Romani duas plerumque tunicas gestare, exteriorem, & interiorem, quae si virorum erat subucula si mulierum indusium dicebatur, et nonnisi posterioribus temporibus e lino fuit. ~~Idea frequentissime balneis~~. Quia non nisi laneis vestibus ~~utebantur~~, levi negotio sordes contrahebant, frequentissime balneis utebantur.

Senatores gerebant tunicam laticlaviam, hoc est, eam cui clavus purpureus latior erat insutus, equites angusti

claviam, cui angustus, Hinc latus clavus pro ipso or:
dine senatorio ponitur, angustus autem pro ordine eque:
stri.

3. Vestis militaris dicebatur sagum, vel graeca voce chla:
mys, unde saga summere, dicitur pro: ad bellum se pa:
rare. Consulares togati esse solebant, cum in Sagis civitas
esset. Imperatoris sagum dicebatur paludamentum, quod
vel purpureum vel coccineum erat.

4. Lacerna, quae sago longior et laxior erat, sub interi:
tum reipublicae utebantur.

5. Mulierum ingenuarum & honestarum vestis fuit stola,
limbis aureis ornata. ~~Aliter~~ Stola erat tunica manicata.
Ejus imam partem instita ambiebat, unde voces: stola
et instita, quandoque castimoniam et gravitatem
notant. Utebantur mulieres Romanae etiam mitra, quae
tegumentum erat capitis, atque reticulo, quo comam
prohibebant. Nubentes, caput flammeo tegebant.

De ratione Conviviorum.

Romani, antiquissimis temporibus ad mensam sedebant,
postea et viri & mulieres accubuerunt. Mensa eorum
erat rotunda et humilis, pauperiorum tripes, lautiorum
vero citrea, aut acerna, & pede eburneo affabre facto susten:
tebatur. Mensae cum ipsis ferculis in triclinium inferebantur
tur & convivis adponebantur. Circum mensam tres lecti
erant dispositi, unde triclinium, locus ubi cenabatur dictus.
Lecti insternebantur stragulis, & in quoque lecto tres
plerumque erant convivae, si plures essent sordidum ha:
bebatur. Convivae vocati, aliquando quosdam invocatos
secum adducebant, qui umbrae dicebantur, quia sicut
umbra corpus, ita ipsi vocatos convivas sequebantur.

Ante coenam lavare solebant, luxuriosi eam post.

Coena antiquissimis temporibus simplicissima fuit, sed post
auctas Romanorum opes in tres partes divisa erat. Prima
fuit gustus, quo cibi appetitum moventes apponebantur.
et praeterea etiam ova. Inde dicit Horatius, cantare
ab ovo usque ad mala, hoc est, per totum convivii tempus.
Hanc sequebatur ipsa coena, denique adponebantur men:
sae secundae, sive pomorum, in quibus erant bellaria.

Coenae magistrum (thaliarchum) sorte legebant, qui leges convivio ferret
et modum bibendi strueret. Convivae sertis floreis erant
redimiti, totum quoque triclinium floribus conspergebatur.

Inter coenandum luxuriosi lascivas saltationes, pantomi:
mos, vel gladiatores spectabant, frugaliores aliquid legi
curabant, comoedos, vel poetas audiebant.

Olim, semel tantum die quotidie cibum capiebant, hora
scilicet nona diei naturalis, nostra circiter tertia. Postea
accesserunt jentaculum, prandium, merenda,

Potus eorum erat vinum, quod a consulibus, quibus
natum erat denominabatur. Mensis secundis illatis
libabant diis, quos mensae adesse credebant, vel etiam
amicis honoratis, hoc est: paullum vini ex patera in
mensam vel in terram profundebant, voto pro eorum
prosperitate addito. Mensam ipsam sacram credebant
veteres, unde etiam jurantes convivae, manu mensam,
veluti aram, tangebant.

Antiquitates Romanae.

De ritu funerum.

Summo studio veteres funus curabant, quia credebant animas insepultorum ad sedes quietas non admitti, vel saltem centum annos juxta Stygiam paludem oberrare unde si ipsis cadaveribus potiri non possent, tumulum tamen inanem seu κενοταφιον ipsis statuebant, aut si cadaver inhumatum viderent, glebas saltem aliquas ei injiciebant, unde nullum genus mortis aeque abhorrebant ac naufragium.

Cum aliquis jamjam ~~[illegible]~~ esset moriturus, propinqui praesentes spiritum ejus ore excipiebant, ejus oculos claudebant, quos postea in rogo rursus aperiebant. Tum ter vel quater per intervalla mortuum inclamabant, quo facto Conclamatum esse dicebant, et hinc est, quod etiam conclamatum esse dicimus, cum res aliqua periit. Deponebatur inde cadaver humi, unde depositus pro mortuo dicitur. Mox aqua calida cadaver abluebatur et a pollinctore ungebatur, qui ex familia libitinarii erat, ut etiam vespillones, praeficae, piatrices, ustores, custodes. Tum cadaver (cujus ori quadrantem indebant, quem Charonti inferorum portitori, pro naulo porrigeret) coronatum in vestibulo aedium componebatur, & hinc componere, pro sepelire ponitur. Ante aedes defuncti statuebatur cupressus quae funebris habebatur, quia semel recisa nunquam renascitur.

De ipsis exsequiis.

Octavo tandem die, populus per praeconem certa formula ex. gr. tali { exsequias L. Titio quibus ire commodum jam tempus est, ollus effertur, ad exsequias convocabat. Post ultimam conclamationem pompa funebris procedere incipiebat, designatore eam ordinante, & tibicine praeeunte, qui naeniam, sive cantilenam funebrem defuncti laudes celebrantem canebat. Quia autem defunctus iis laudibus saepe erat indignus, hinc naeniae sive mortualia pro negis ponuntur. Praeficae, mercede conductae, plangendi modum caeteris praeibant, & laudes quoque defuncti cantabant, quibus saepe sententias ex celebrioribus poetis petitas, & rei praesentis convenientes miscebant.

Servi ex testamento defuncti manumissi, funus pileati praecedebant.

De sepultura et combustione.

Antiquissimis reipublicae temporibus Romani utebantur sepultura i. e. humatione. Deinde cadavera cremabantur. Infantes infra septimum mensem mortui non cremabantur, sed sepeliebantur. Ad cadaver cremandum exstruebatur pyra in formam arae, vel turris ex lignis facillime ignem concipientibus circumpositis cupressis. Haec simul cum cadavere imposito liquoribus quibusdam pretiosis conspergebatur, et a proximis consanguineis averso vultu faces ei subjiciebantur, ac vestis pretiosa, ornamenta, arma defuncti &c in rogum conjiciebantur. Tum propinqui etiam (tus & aromata, immo) comas suas detonsas in rogum mittebant. Dum cadaver cremaretur, sanguis humanus ante rogum effundebatur, quo Manes defuncti placari credebant. Ille sanguis olim erat captivorum vel servorum, at postea gladiatorum, qui inde bustuarii sunt dicti, nam rogus cum plane jam consumtus esset, bustum dicebatur, locus vero, ubi cadaver cremabatur, dicebatur ustina.

Cadavere cremato favilla, olim vino, postea aqua exstinguebatur & ossa ac cineres a proximis in urnam legebantur, iisque odores & flores odoratos miscebant. Post haec praesentes, ut lustrarentur ter aqua pura a sacerdote conspergebantur & jam discessuri extremum salve & vale mortuo inclamabant, vel haec simili formula: aeternum vale, nos te ordine, quo natura jusserit cuncti sequemur. Denique praefica novissimo verbo ilicet omnes dimittebat. Urna inferebatur sepulcro, cui inscribebatur titulus & votum S. T. T. L. ut terra mortuo levis esset, vel ut ossa molliter cubarent.

Domum reversi amici cum cognatis funebri convivio excipiebantur, cum prius balneum ingressi fuissent, ut se a pollutione funeris purgarent. In illustri funere quandoque epulum populo datum fuit, aut visceratio, quae est crudae carnis distributio, quod epulum silicernium dicebatur. Nono die, postquam funus elatum esset celebrabantur sacra quaedam novemdialia dicta.

De ipsis exsequiis.

Octavo tandem die, populus per praeconem certa formula ex. gr. tali { exsequias L. Titio quibus ire commodum jam tempus est, ollus effertur, ad exsequias convocabat. Post ultimam conclamationem pompa funebris procedere incipiebat, designatore eam ordinante, & tibicine praeeunte, qui naeniam, sive cantilenam funebrem defuncti laudes celebrantem canebat. Quia autem defunctus iis laudibus saepe erat indignus, hinc naeniae sive mortualia pro nugis ponuntur. Praeficae, mercede conductae, plangendi modum caeteris praeibant, & laudes quoque defuncti cantabant, quibus saepe sententias ex celebrioribus poetis petitas, & rei praesentis convenientes miscebant.

Servi ex testamento defuncti manumissi, funus pileati praecedebant.

De sepultura et combustione.

Antiquissimis reipublicae temporibus Romani utebantur sepultura i. e. humatione. Deinde cadavera cremabantur. Infantes infra septimum mensem mortui non cremabantur, sed sepeliebantur. Ad cadaver cremandum exstruebatur pyra in formam arae, vel turris ex lignis facillime ignem concipientibus circumpositis cupressis. Haec simul cum cadavere imposito liquoribus quibusdam pretiosis conspergebatur, et a proximis consanguineis averso vultu faces ei subjiciebantur, ac vestis pretiosa, ornamenta, arma defuncti &c in rogum conjiciebantur. Tum propinqui etiam (tus & aromata, immo) comas suas detonsas in rogum mittebant. Dum cadaver cremaretur, sanguis humanus ante rogum effundebatur, quo Manes defuncti placari credebant. Ille sanguis olim erat captivorum vel servorum, at postea gladiatorum, qui inde bustuarii sunt dicti, nam rogus cum plane jam consumtus esset, bustum dicebatur, locus vero, ubi cadaver cremabatur, dicebatur ustina.

Cadavere cremato favilla, olim vino, postea aqua exstinguebatur & ossa ac cineres a proximis in urnam legebantur, iisque odores & flores odoratos miscebant. Post haec praesentes, ut lustrarentur ter aqua pura a sacerdote conspergebantur & jam discessuri extremum salve & vale mortuo inclamabant, vel haec simili formula: aeternum vale, nos te ordine, quo natura jusserit cuncti sequemur. Denique praefica novissimo verbo ilicet omnes dimittebat. Urna inferebatur sepulcro, cui inscribebatur titulus & votum S. T. T. L. ut terra mortuo levis esset, vel ut ossa molliter cubarent.

Domum reversi amici cum cognatis funebri convivio excipiebantur, cum prius balneum ingressi fuissent, ut se a pollutione funeris purgarent. In illustri funere quandoque epulum populo datum fuit, aut visceratio, quae est crudae carnis distributio, quod epulum silicernium dicebatur. Nono die, postquam funus elatum esset celebrabantur sacra quaedam novemdialia dicta.

De Magistratibus extraordinariis.

1. De Dictatore.

Dictator a dicendo dictus est, vel quod a consule diceretur, vel potius a dictando, quod multa dictaret, vel potius dicteret. Alio nomine Magister populi dicitur.

Caussa creandi dictatorem praecipua fuit seditionis, aut belli gravioris metus. Ingenere dictator dicebat, quotiens extraordinario et brevi imperio opus esset.

Creabatur non ut reliqui magistratus, populi suffragiis, sed jubente Senatu, alter Consul, quem vellet, ex Senatoribus Consularibus dictatorem dicebat. Aliquando in populus jubebat.

Potestas dictatorum plane regia potestate major fuit. Pacis et belli, et uno verbo omnium rerum arbitrium penes eos erat.

Sed tanta potestas quibusdam terminis fuit circumscripta. 1. Semestris tantum erat, ne diuturnitate potentia in tyrannidem verteretur. 2. Nihil pecuniae publicae impendere poterant, nisi senatus aut populi jussu. 3. Non licebat iis cum imperio extra Italiam ire. 4. Equum ascendere dictatori, nisi ad bellum ituro, vetitum fuit, isaque ad populum ferre solebat, ut equum ascendere liceret. — L. Cornelius Sulla ipsam dictaturam non deposuit, imo eam immaniter exercuit, proscriptis, ultra quadraginta civium millibus. Julius Cajar autem ad mortem suam usque eam retinuit.

Eo casso, lege Antonii, Consulis in perpetuum dictatu
e republica esse sublatam.
Dictator viginti quatuor lictoribus utebatur.

II. De Magistro equitum.

Minus Magistri Equitum erat dictatorem omnibus modis
juvare, eique obedientem esse. Sicuti dictator univers
populus sic isse proprie equitibus praefuit. Minus magistri
equitum erat dictatorem omnibus modis, juvare, eiq obedientem
esse.

De decemviris legibus scribendis consulari protestat
Initio Reipublicae parca admodum leges Romae fuerunt, sed
regum arbitrio lites judicabantur. Hinc cum plebs diutius fe
re nec vellet, nec posset, Consul Terentius Arsa, legem promu
garit, ut quinque viri scribendis legibus crearentur. Sed ass.
duis inter patres et plebem contentionibus a. u. 299 ex
senatus consulto legati in Graeciam missi, qui Atheniensium
leges a Dracone & Solone latas describerent. his anno u.
302 revessis, decemviri consulari protestate ad leges conscribe
das et patriciis creati sunt, qui summa primo summa
aequitate jus populo dixerunt. Tum etiam decem legum
tabulas tulerunt aequissimas. Sed cum etiam duas tabulas
reliquis adjici placuisset, in annum sequentem iterum decemviri
creati sunt, veruntamen hi de libertate opprimenda conjurationem in
ierunt, et cum multa tyrannice gessissent, abdicare sunt coacti et in carcere
vel fuga perierunt. Leges tamen, quas tulerunt, ut erant aequissimae,
sanctissime semper sunt habitae. Et hae sunt celebres illae duodecim
tabulae, juris publici privatique per orbem Romanum norma
ac fundamentum, eaq ad tempora Ciceronis usq nobilis
inventus memoriae mandabat.

Római Régiségek.

Antiquitates Romanæ.

1.

Katonai megjutalmaztatások.

A' csata után egybe-gyüjtötte a' Vezér a' sereget, s jutalmat osztott. A' legnagyobb jutalom

1. Corona civica, az kapta, a' ki egy római polgár életét megmentette. Rá volt írva: Ob Civem servatum, vagy Cives servatos. Tölgyfa levélből, e fronde querna azért quercus civilis. Ezt a' megmentetett polgár adta által a' Vezér parancsolatjából, Megmentőjének, kit mint Atyját tisztelte. A' Császárok alatt, ők magok adták, imperatoria manu.

A' ki ezt megkapta, a' Köz Tátékoknál azzal jelent m, s a' Szenatus mellett ült. Bémenetelekor az egész gyülekezet felkölt előtte. Augusztusnak azt rendelte a' Szenatus hogy azok kétborostyán koszorúk közé, mellyeket háza ajtaja elébe tétetett, egy corona Civilis tétessék. Azért van az ő pénzén: ob Cives servatos.

2. A' ki legelőszer hágott a' ~~[illegible]~~ Sánczra, vagy az ellenség táborába legelőszer rontott, Corona Vallaris v. castrensis volt jutalma. A' ki a' falra: Corona muralis a' hajókba Corona Navalis.

Ha az ellenségtől békerített hazai sereget valaki megszabadította, katona pajtásai adtak neki egy koronát, mellyet abból a' füből fontak, mellyen állva voltak. Graminea corona obsidionalis. Ez legtiszteltebb jutalom volt.

Némellyek arany koronát is kaptak, mint Manlius Torquatus, (Eutrop)

Voltak kisebb jutalmak: praemia minora. Hasta pura, csak egy láncsa mellyen vas nem volt, vexillum záplós, phaleræ, lósperszám, aureæ torques, arany lánczok, mellyet nyakokban viseltek.

Ezeket a' Vezér az egész Sereg jelenlétéb osztotta-ki azokat megdicserte kik rája érdemesek voltak, 's maga mellé állitotta. Az ellenségtől elvett prédát, spolia exuviæ, ajtaikra vagy házokba voltak felfüggesztve.

Némellykor dupla portzió gabonát is, vagy fizetést (duplex stipendium) kaptak a' katonák.

A' Triumphus.

Ez volt a' legnagyobb vitézi tisztelet. melly abból állott, hogy a' győzödelmes vezér pompásan ment bé a' Capitoliumba. Romulus kezdette. Az első a' ki triumphusba ment bé, Tarquinius Priscus volt.

A' Szenatus ezt annak a' Vezérnek engedte-meg, a' ki egy csatában 5000 ellenséget ölt-meg, 's a' győzödelem által a' Római birodalmat megnagyobbitotta. Az nem kaphatott triumphalis bémenetelt, a' kit elébb megvertek, 's győzödelmével csak azt tette jóvá.

Mint a' Vezérnek nő volt szabad a' Városba bémenni, a' triumphalis nap előtt feloldozta ez alól a' Szenatus. Az utszák, mellyeken a' triumphus tartatott, virágokkal voltak meghintve, 's az oltárokon tömjén füstölgött.

Legelől Muzsikusok és Énekesek mentek, kik győzödelmi énekeket énekeltek. Utánnak az ökröket vitték, mellyek az áldozatra voltak rendelve, mellyeknek szarvaik szántlikákkal 's koszorúkkal voltak körül véve.

Azután azok a' ragadmányok, mint Statuák, Képek, fegyverek, arany ezüst portékák vitettek, mellyeket az ellenségtől elvettek. Arany ezüst koronák, mellyeket az adozó Népek küldöttek. Hasonlók épen a' meggyőzött Nemzetek nevei fatáblán, városok leirásai mellyeket elvettek. Ekkor jöttek az elfogott Generalisok lánczban, gyermekeikkel, együtt. Ezután a' Liktorok, Énekesekkel tánczosokkal, kik Szatyroknak voltak öltözve. Közöttök egy Pantomimicus volt, a' ki a' meggyőzötteket erczája elrángatásával kicsufolta.

Itt jött a' Vezér Dux, toga picta & tunica palmata, bársony aranynyal kivarrott köntösben. fején borostyán koszorú volt, jobb kezében borostyán ág, balban egy elefánt csontból lévő sceptrumot, királyi pálczát, mellyen sas volt. Aranyos ~~fék~~ szekérben állott, mellyet négy fejér ló, vagy elefánt huzott. Atyjafijai, sok más Rómaiak mind fejérbe öltözve követtek. De hogy ez által fel ne fuval. Kodjék (ne sibi placeret) egy Sklav állott hátta megett, egy arany lánczat, ki mindég ezt mondotta a' fülébe, Gondold-meg, hogy ember vagy. A' Vezér után a' Konzulok, 's Szenatorok mentek.

Utoljára a' győzödelmes Sereg jött, ló háton és gyalog. Mind borostyán koszorúsak voltak, 's énekelték a' Vitéz dicseretét, 's ezt kiáltottak: Io triumphe!

A' Kapitólium felé közelítvén, a' Vezér azt parancsolta
ha a' fogoly Királyok és Tisztek Ölettessenek meg. 's a'
Kapitóliumra érkezvén, megállott míg a' hírt meg-
vitték-neki, hogy Kegyetlen parancsolatja véghez ment.
Azután Jupiterhez imádkozott, az állatokat áldoztatta, 's
nagy Vendégséget adott, mellyre a' Konzulokat is invi-
taltatta, de azután kérette őket, hogy ne jöjjenek, ne
hogy valaki nagyobb lenne ott jelen nálánál. A' Ven-
dégség után fáklyák világánál, muzsikával házához
kisértetett.
Ez a' triumphalis innep egy nagy, 's három négy
nap is tartott. Sulláé két nap, ~~Pompejusé~~ Cæsaré
négy nap.
Ha tengeri csatát nyert a' Vezér, triumphus Nava-
lisnak hívták. Ha kevés bajjal jutott a' győzöde-
lemhez, kisebb volt a' tisztelet, mellyet Ovationak
hívtak. A' Vezér ekkor gyalog ment, 's lóháton,
's Myrtus 'n borostyán koszorúja volt, 's ökör helyett
juhot áldoztak, honnét az Ovatio leve
Augustus után a' triumphust csak Cszászárok nyer-
ték. A' Vezérek csak a' triumphusnak jeleit. Még
is Belisarius, Justinianus Vezére Konstantzinápoly-
ban tartott triumphust. A' legutolsó triumphus Dio-
cletianus és Maximinianustól tartatott.
Triumphus jő, ~~thriambos~~ thriambos görög nevétől
Bacchusnak, mivel a' mint mondják, ő volt ennek
feltálálója.
Kapitóliumnak nevezteteti egy hegy Rómában. Ennek
legmagasabb tetején állott, hol a' Romaiaknak leg

nagyobb templomok állott. Neve jő. Caput oli, tól
mivel a' fundamentum ásásakor egy Olus vagy Tolusnak
lejét ott kapták. Tarquinius Superbus építette. Három
hor égett-el 's felépítették. Három templomtól állott,
egyik Jupiteré, másik Junoé, harmadik Minervaé
volt. Ennek a' porticusában tartattak a' triumphalis
vendégségek. 100 lépesőn kellett fellépni.

A' Rómaiak Esztendeje.

Romulus (élt a' Krisztus előtt 750 esztendővel) 10 hó-
napokra osztotta az időt. Első
Martzius, Marsról, ki talán Atyja volt
Aprilis, 's Venusnak görög nevétől, aphrodite
vagy mivel a' fák, akkor nyilnak (se aperiunt.
Majus, Majárol Merkurius Anyjárol.
Junius, Junótól, 's az ifjak Juniorum tiszte-
letére.
A' többiek rendben neveztetnek: Quintilis, Sextilis
September, Oct. Nov. Dec.
Quintilis azután neveztetett Julius Cæsárról Julius
nak, Sextilis Augustusról Augustusnak.
Numa két hónapot teve hozzá: Januarius, Ja-
nus Istenről, és februarius, (mivel ebben a' hónap-
ban a' Nép minden büneitől bocsátó áldozat, melly
februaliának neveztetett, megtisztíttatott, februabatz
id est purgabatur.
Numa alatt holdesztendők voltak 354 napból.
De még egyet hozzá teve, mert a' páros szám akkor
szerencsétlennek tartatott. Ez rendetlen elosztás lévén

Julius Cæsar a' Város felépítése után 707 esztendőre
ezen mostani Nap esztendőt kezdette, annyi napot
adván minden hónapnak mint most vagyon. Ezt ő
Sosigenes Alexandriai Astronomussal vitette véghez.
falvius Iró pig ennek dolgozásából új Kalendariom
kezdett, s a' Napokat Calendák, Nonák, Idusok szerint
számlálta. Azért neveztetik az a' Kalendárion Julianum
Kalendariumnak.

Ezt a' felosztást Cæsar az Aegyptomiaktól vette. Cæ-
sar ezt Pontifex Maximus korább tette. Az [illegible] tom
aknak 12 hónapjuk volt, mindegyikben harmin[illegible]r, s
ezek végén 5 napot tettek az esztendőhez, a' sokó esztendőben
pig hatot. Cæsar ezen napokat a' hónapokhoz
ragasztotta. Az Egyptomiak Szeptemberbe kezdettek es-
tendejiket.

A' régi Rómaiak ü osztották az esztendőt hetekre, mint
mi, a' Zsidók szokása szerint. Hanem a' Nép minden
9 czed nap béjött a' városba, s vásár volt. Azért Nun-
dinæ, quasi Novendinæ. Ezek a' Nundinák az innepekhez
tartoztak, s akkor ü dolgoztak.

A' Hetek a' Császárok alatt kezdőltek, s az Egyiptomiak szo-
kására, hebdomades, ü Septimanæ. A' hét napjai a' Pla-
netákról neveztettek.

A' Kalend. változása.

Cæsar esztendeje 365 napból 6 órából állott, s a' sokó 366ból
De minthogy egy esztendőbe 365 nap 5 óra 48 Minutum
43 Szecundum van, e' szerint 11 Minutummal 17 Szecundummal
több jött egy esztendőre. 100 esztendő alatt ez más 18 órát
44 Minutumot 10 Szecund. tett. A' 16dik Századbe más
10 napi Külömbséget csinált. Annyival elébb kezdődött a'
tavasz a' termésetben, mint sem a' Kalendáriomban.

Azért az akkori Római Pápa XIIIdik Gergely 1583 bz tudós
férjfiak által nevezetesen Cardinalis Montalto által meg
jobbíttatta. Róla neveztetett Gregorianum Calendariumnak
a' régi stilus és új stilus szerint való Kalendariom.
Hogy elkezdhessék az újat, tavaszal és őszel 10 napot ki-
hagytak, s Martzius 11dike és Október 11dike helyett min-
gyárt 21 et írtak. A' Protestansok azombe ezt nem
akarták felvenni, mig később Leibnicz és Weigel Mathe-
maticus rajta ujra nem igazitottak rajta.

A' Magistratus.

1.

Konzulok.

A' Királyok elhajtása után két Konzulokat választottak a' Ró-
maiak Consulok, a consulendo reipublicæ. Elébb
neveztettek: Prætores, Imperatores, Judices. Kettő volt
minden esztendőbe s egy hatalmuak ~~[illegible]~~

A' Koronát kivéve, minden Királyi ékességek megvolt,
mint, a toga prætexta (bársonnyal béfoglalt köntös)
a' Kuruli szék, az elefánt csont sceptrum, 12 Liktorok
a' fascesessek és fejszékkel.

Sella curulis volt ollyan szék mellynek háta nem volt,
ábai görbék, s mint egy X volt egybespegezve. Ezt egybe
lehetett tenni, s a' Consulok magokkal hordozták szekere-
ken, mellyről épen curulisnek hívatott. Mert a' Konsu-
loknak két kerekü szekerek volt az, mellyet currusnak, cur-
riculának hívtak. A' sella, elefánt csonttal volt kirakva
Egyik hónapba egyik, másikba a' más Konzul előtt mentek a'
Liktorok. Legelőszer az előtt, a' mellyiknek legtöbb gyermekei
vagy legtöbb vokja, volt.

A' fejsze jele volt annak hogy a' Consul halálra itélhet
A' vessők, fasces, a' vesszőzés vagy egyéb büntetésne
A' Consulatus legnagyobb hivatal volt nálak, Cicero
rint honorum populi finis. Minden más magistratusok
ő alattak voltak, a' Tribunus plebist kivévén. Egybegyü
tötték a' Népet, a' tanácskozásra, 's a' törvények mellye
tettek, az ő nevekről neveztettek. Ők adtak audientzia
az idegen Követeknek. Az esztendő rólok neveztetett
mint M. Tullio Cicerone et L. Antonio Consulibz a' 69
dik esztendő volt. Numerare multos Consules, sc. anno
Ha a' Consul jött, minden kitért az utból, lepallott
a' lőrol, levette fő fedezőjét, felállott előtte. ~~Consul A~~
~~lius~~ Hadban a' Consulok voltak Vezérek. Minden lárma va
zendüléskor ezt kiáltotta a' Consul a' Néphez: Qui rem
publicam salvam esse ~~velt~~ velit, me sequatur.

A' Csáparok alatt kisebb hatalmok volt.
félesztendővel elébb pokták volt őket valasztani, hogy a
megtanulják a' Konzuli hivatalt, 's kitudódhassék, ha
lamellyik nem pénz által lett é Konzullá. Ha ez meg
történt, soha többé semmi hivatalra nem alkalmaztattak
pénzbeli büntetések volt, mint ez Autroniussal és Szu
val megtörtént. Cicero pg azt a' törvényt tette hogy
az illyen azonkívül: tíz esztendeig pámkivetésben legyen
Mikor a' Konzul esztendeje kezdődött, a' Nép Szenat
hozzája ment, 's köpöntötték. A' Kapitóliumba felmen
tek, ott mindegyik egy ökröt áldozott Jupiternek. Ö
nap mulva megkellett nekik esküdni, hogy a' törvények

10 napi kulomojeg
tavasz a' termesetben, mint em

gtartják. Konzulságok létetelekkor ismét egybegyült a'
ép, ennek pámot adtak hivataljokról 's megesküdtek
hogy a' törvény ellen semmit se tettek. Szabad volt
Tribunusoknak, hogy ~~eskörvéjek~~ beszédjekben hátráltas
ák, 's csak esküdni hagyják őket. Ciceróval bánt
gy Metellus, Tribunus. Cicero fennhangon kiáltotta,
kkor, hogy a' Republicát megszabadította. Felkiáltott
re az egész Nép örvendve, 's azt mondá, h az a' mire
esküdött igaz volna.
A' Konzulok Patriciusokból választódtak eleinte azután
Plebejusokból is.
43 esztendőnek kellett lenni, a' ki Consulságot kapott.
z vala: Ætas Consularis. Elébl Quæstornak, Ædilis
nek, Prætornak, kellett lenni. Tíz esztendő mulva lehe
ett valaki másodszor.

II.

A' Prætorok.

Prætor, qui præit jure et exercitu. A' Konzuloknak
hábonban kelletvén lenni, az igazság kiszolgáltatása
otthon szenvedett, azért voltak azután a' Prætorok.
A' Patriciusok közül 's plebejusok közül is válasz
tattak. Az idegenek pámára is volt egy, ez volt
Prætor peregrinus, a' másik Prætor Urbanus. Ő
vala tehát Mintegy Vice Conzul. Prætorrá lételekor
kiadta törvényes módját, mellyet Edictumnak hívott.
Eleinte csak két Prætor volt, azután hat, négy t. i. a'
Provinciákba ment. Voltak azután többen is, tíz, tizenhat

III.

Censorok.

A' Város felépíttetésének 310 dik eszt. két Magistratualis Személy

választatott, kik a' Nép számára, minden polgárt' Censori hivatal nagy tiszteletben volt. Azért mondja
nak jövedelme megvizsgálására ügyeltek, innen Censores Cicero omnium honorum apex. Tisztuja nagyobb volt
mivel censui agendo voltak. Eleinte öt esztendőig viselték Konzulénál, s nagy elsőség volt Censori familiából
a' Censori hivatal. Minden tiszteket jeleivel bírtak a lenni. Ők nyilvánították a' Polgárok erkölcseire is, s azokat fel
Konzulok, a' Liktorokat kivévén. A' legjelesebbek gyeztek. Innen Cicero: Magistra pudoris et modestiae.
Patriciusokból választattak, eleinte csak Patriciusokból azután Plebejusokból. A' Censust a' Campus Martiusban tartották, hol ki-
(Patricius. A' Római Nép eleinte két klassisra székjeken ülnek, a' Nép előttök egyenként ment,
(ordines) volt osztva. Patriciusok és Plebejusok. Azután családi jamíliájokat, [illegible] tehetségeiket megmondják. A' vis
az Equites. A' Római Senatorok (patresecnek találtatott Senatorok a Senatusból kitapsolottak, a'
vezettek, fejekre, hazai polgálatjokra nézve. Maradékaik viseletü Equestől gyürüjét elvették, a'
Patriciusoknak nevezettek, Patricii, qui patrem ciemeltek maga Polgárt alább való klassisba tették, (tribu movebant)
possent. (Cic. civ, citum, ciere ≠ mozdítom, hívom A' Censorok dolgok volt, az utsáról kitsinn kövel
szólítom)
Plebejus, a', plebstől. Plebs rustica és Plebs urbana való kiraktására, Idvak, Aquae Ductus-okra ügyelni.
Equites Ez a' plebs Populusnak is neveztetett. Populus ők gondoskodtak a' Kapitóliumban lévő tudat éte-
alatt az egész Nép is értetik, mint. S. P. Q. R. jéről, mellyeket azért tartottak ott, hogy láthatással
Equites. Eleinte csak azok neveztettek így, a' kik lóhat ült adtak a' Romaiaknak, midőn az ellenség egyper
polgáltak a' hadban. Ugyan azok is, a' kik tisztelet jisiparu rájok ütött. Ugy mint Körmöczon egen ollyat
jelül a' Censorektől mind a' Patriciusok mind a' Pl Pávákat tartottak.
bejövet közül ezen rangba tétettek. 18 esztendőnek kellett A' törvényes büntetésbe azonban nehik pavok nem
lenni a' kit választottak, s gazdagnak. volt, hanem privat dolgokba, mint ha egy Eques
Az Eques, Lovag bejület jelei voltak: 1. Egy ló, mellyet hovára nem ügyelt, ha valamellyik sorájig hötelen
a' Senatus ajándékozott, 2. Egy arany gyürü, innen agy özvegy maradott (a' büntetés nevezetett. Az uto-kor
annulo aureo donari, i. e. inter equites legi. Cic. numnda) vagy szükség nélkül adósságot csinált, fő a.
Corelium, ubi memorantz equitum annula in publicum képen ha valaki magát a' hadban nem viselte bi-
na ad Cannas. 3. Angustus clavus, az az felső Körül legül, nagyon megbüntették az Esküvés megszegé-
tüzölün egy bársony csik. 4. Különös helyen ülnek a' Sa sét. Az illy Sententiá. Animadversio Censoriana
tek helyeken, hol 14 sorban ültek, innen sedere in qu neveztetett. — Azonkí, életeket a' maradott állandóság tra-
tuor decem. Az özvegy Asszonyok semmi egyéb adót a' fizetésen, ők ban mert a' mit egyik Censor tett, a' másik jó-vá
tarottak az első Equezeket, t. i. mellyek eleinte felállíttatt chette.
Melyes a' volt szabad lenne Censornak. Ha más

szor is választották, ő vehette-fel. Az illyen nevezetett Censorinusnak.

Mikor hivataljokhoz legelőször fogtak, megeskűdtettek, hogy semmit irígységből, vagy atyafiságból nem tesznek A' Cžsárok alatt megszűntek.

Tribunus plebis. Nép Szószólója.

A' Tribunusok a' plebejusoknak jussaikat tartották fenn a' Patriciusok ellen. Minthogy a' Római nép tribusra volt felosztva (tribus, népből ostott rend) innen nevezték így. Ha valamit azt gondolták, hogy a' Patriciusok ellenek mondottak, ellene szóllottak annak és ezt mondták: Veto. Ha valaki a' Tribunusi szóval ő czéljaitól elvették. Ennél fogva őt kelletinél nagyobb pabfágot engedték-meg magoknak, a' triumphans vezért triumphusi szekeréről levonták, a' Consulokat tömlöczbe tették. Hatalmok a' városban, és a' város egy mérföldnyire volt. Nem volt szabad nekik éjtszaka künn maradni. Ajtajok mindenkor tárva volt, hogy akármelly segítséget kereső hozzájok bátran bémehessen. A' Tribunus előtt ő ülve, hanem állva mentek.

Az Aedilisek.

Neveket onnan kaptak, hogy az épületekre ügyeltek, (a cura aedium) ő két félék voltak plebejusok és Kurulisok. A' Kurulisok patriciusokból állottak. A' plebejusok csak padokon ültek.

Az Aedilisek ügyeltek a' templomokra, theatrumokra, fereděkre, Aquaeductusokra, porticusokra, útakra, ők a' piacz épületekre, hogy azok mindenkor ejnyan tartassanak, A' piaczi árrakra, borházakra, az uzsorásokra, a' kabotti pompa regulázására.

Ezeknek se líktorok, se Viatorok ő volt, hanem csak Szolgájok.

A' Kurulis Aedilisek megvizsgálták a' theatralis darabokat, ha azokat játszani szabad volt e' vagy nem, megbüntették a' Színjátszókat, a' mint érdemlették. — Megkellett esküdniek, hogy csak annak adják az első helyet, a' ki rolljait legjobban játszotta.

Quaestorok.

Nevöket kapták, a' quaerendo, mivel a' Statusnak jövedelmét bévették. Voltak quaestores urbani, kik a' Városban laktak, provinciales, kik a' Provinciákban, vagy militares, kik a' háborúk voltak.

Ezek Statusnak jövedelmeiről, ő kiadásaikról számot kellett adniok. A' büntetést ők vették bé, melly argentum multatitium-nak nevezetett.

Nálok állott a' hadi zászló, mellyet ő olly volt mint nálunk, hanem az vagy arannyból vagy ezüstből állott, ő kiadták a' Konzulnak, midőn háborúba ment.

A' hadból vissza jött Vezéreknek, legelőször a' Quaestorhoz kellett menni, előtte megeskűdni, hogy a' Szenatusnak igazán adták-fel a' csata kimenetelét, hogy h. e. hány ellenség ő hány római polgár esett-el.

Hogy melyik Quaestor melyik provinciába menjen sorsot vetettek. A' Quaestorság volt az első "lépcső" a' hivatalokra. A' hely a' hol a' Quaestor volt a' haboruk hogy a' Katonákat fizesse, elegeget jeszezen: Quaestorium-nak nevezetett. — Se Líktorok, se Viatorok nem volt. A' Cžsárok alatt ez ő megváltozott.

L. D. De...

Mathematikai Földleirás
Készítette
tanítványa számára
Döbrentei Gábor.

Kolozsváratt Jan.
1813.

§. 1.

A' föld, mint a' Világ Systhemájához tartozó egyik Világi test.

Számlálhatatlan égi testek, mint meg annyi világok forognak az egész Nagy Mindennek üregében. Ezekre közül némellyek mindenkor egy helyett vagynak, azért Álló Csillagoknak, (stellæ fixæ) neveztetnek; mások bujdosnak, s ezért bujdosó csillagoknak, (planetæ) hivattatnak.

Planeta, görögből jő: πλανη, η, ide s tova való bujdosás. πλανητος, η, ον, ollyan valaki, a' ki tévelygésnek alá van vetve.

A' bujdosó csillagok körül pedig, ismét más csillagok forognak; ezek drabantok, kisérők.

A' mi földünk bujdosó csillag. — Sok idők mulának-el, mig bizonyosan meggyőződtek

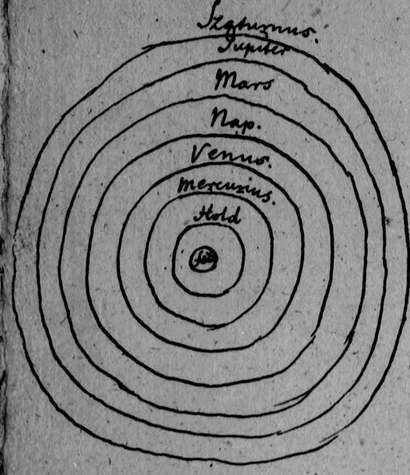

+ 139 esst.

abban a' tudósok, hogy a' föld, melly helyett vagyon a' többi világi testek közzött.

Ptolomæus, azt hitte, tanitotta, hogy a' föld, éppen közepében áll az egész világi minden testeknek, s még pedig meg-nem mozdúl helyéből: Körülötte a' hold, azután Merczurius, Venus, a' Nap, Mars, Jupiter, Szaturnus forognának, s még az álló csillagok, szoros circulusban.

1. Ptolomæus Claudius Pelusiumból való volt, a' IIdik Században élt + Alexandriában, Adrianus és Antoninus alatt. A' Görögök divinusnak, sapiensnek nevezék. Irt: Δαιμονιος ~~επιστημονικης συντακτικης μεγιστης~~ Mamf. Claudii Ptolomæi magna constructionis, id est perfecta cælestium motuum pertractationis libr. XIII. Basilea 1538. fol. ✠

Lobaschung ? Luftumdrehung dest Gestirns ? der Umgang der Fixsterne Pfärd. von Lindr 1795.

✠ Pythagoras, Thalesnek tanitványa élt Tarquinius Superbus idejében, a' Krisztus előtt 509 esztendőben, a' Nap fogyatkozásait előre megmondani tanította, h a' Nap egy helyett áll s a' föld forog körülötte. 100 esst. Képibben világosabban tanitotta ugyan ezt, Szamosi Arisztarchus. Aristoteles ismeri azt tanitotta, h a' föld egyenes áll. s Ptolomæus őt követte.

2. A' legelső Csillagvizsgálónak Thales, Miletusból tartatik. Az Egyiptomiaktól tanúlt. A' Nap fogyatkozásait előre megmondani. De ismereteinek még is nagyon kevesebb. s a' mindennapi tapasztalásra fundálhattaknak kellett lenni. Élt a' Világ 3360 esst. Thales után Pythagoras lett ebben nevezetessé. Ezek Pythagoreusokat nézik Kopernicus Systemája előljárójinak, mert ezek ámbár bizonytalan melly értelemben

azt hitték, hogy a' ~~föld~~ világ közepében tűz vagyon. Pythagoras ~~tanitvány~~ köve. tője, Philolaus, ~~egy~~ tanitotta, ~~hogy~~ a' földnek forgásait tanitotta, Plato idejében 398 esst a' Krisztus előtt. Még ez előtt Aristarchus (250 esst. K. e.) a' Napot mint megmozdúlhatatlant ada-elé.

Tycho de Brahe, megakarta jobbitani Ptolomæus tévelygését, azt tanitván, hogy a' föld a' Világi testeknek közepette ~~nem~~ megmozdulva áll, s körülötte a' hold, s nap forog. A' Nap körül pedig, mint egy köz pont körül, Merczurius, Venus, Mars Jupiter és Szaturnus. Az álló csillagoknak pedig nem a' Napot, hanem a' földet tette középpontjául. De, még ő nem találta jól a' nagy elrendelését.

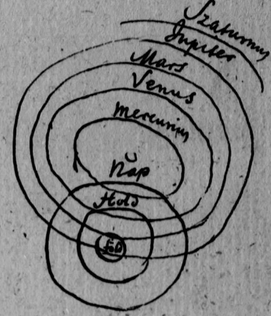

Brahe Danus volt. Szül. 1548 Knustorpban, + 1601. Jó Nemes familiából. Apja Dánus Tanácsos. Látván 14 esztendős kor. hogy a' nap pontban akkor setétedik-meg, a' mikora ki volt jelelve, az Astronomiát istenni tudománynak nézte. Lipsziába küldötték Törvényt tanulni, de Astronomia kellett neki. Itten duellált, s orrát levágták. Czonkaságát egy darab ezüsttel úgy kipótolta, hogy azt senki észre nem vette. 1569. utazott Német, Olasz Országi. A' Király

paranyolaijára a' Plattésaik' theoriajokat tanulta. Halajában egy paraszt leányt vévén-el feleségül, familiája üldözte. El akarta hagyni hazáját, de IIdik Fridrik kegyelmei megtartóztatták. Wien szigetet neki adta, 1000000 tallért, mellyen Uránia várát épittette. Itt astronomizált. Itt látogatta ő VI Jakab Skótziai, IV Keresztes Dán Király. IIdik Fridrik halála után, ellenségei elnyomták, mindenétől megfosztották. Koppenhágában még azt sem engedték meg neki; hogy a' csillagokat vizsgálhassa a' toronyban, Holsteinba ment Ranzan Urhoz 1597. IIdik Rudolf Csápas, Tanacsosi és Mathematicusi ranggal hivta magához, s eljött Prágába, hol Keplerrel együtt dolgoztak. Rosenberg asztalnál, szemérmes volt felkelni hogy vizelljék, s hólyaga elpattant.

Az ujabbak közzött Cusanus Miklós volt az első a' ki; azt állitta h a' föld a' Nap körül forog. Trieri falubúl való Cusaból, szül. 1401. † 1464. Kopernicus egészen megbizonyitotta ezt az igazságot.

Kopernicus Miklós szerint a' Napnincsen ugyan a' Világi tértek közepében, de még is az van oda legközelebb, é' megfordúl a' maga tengelye körül minden 24–28 nap alatt, egyszer, s é' szerint a' tűz más planétákkal együtt elliptikus circulusban forog a' Világ Systema közepe körül.

A' Nap körül forognak a' más tiz planétak, mellyek közül a' hozzája közelebb lévők hamarabb elvégzik körüljártokat, mint a' távolabb esők, s a' mig ezek igy a' Nap körül forognak, ugy a' maguk tengelye körül is mindenkor meg bizonyos idejek alatt megfordulnak. Akármelly planétának a' Napkörül való egyszeri megfordulása revolutionak, a' maga tengelye körül való megfordulása pedig rotatziójának mondattatik. A' Naphoz legközelebb Mercurius vagyon, azután Venus, a' föld, (mellyről ejmét a' hold fordúl) Mars, Vesta, Juno, Pallas, Ceres, Jupiter, † Szaturnus Uranus. Az álló csillagok pig az égen nem mozdúlnak, kivévén hogy kétség kivül, a' maguk tengelyek körül fordúlnak. Kopernikusnak ezen állitását, némelly vetélkedések után, helyben hagyták, s igaznak találták.

Kopernicus Miklós Thorenben szül. 1473. A' philosophiát és Medicinát elvégezvén Mathesisre s Astronomiára adta magát. Az utolsó mellé vonta lelke. Bonóniában folyó jaira Rómában Math. tanitott. Hazájába

† mellyk körül négy hold, (drabans) vagyon.

Merk. ☿, Venus ♀, Föld ♁, Mars ♂, Vesta ⚶, Juno ⚵, Pallas ⚴ Ceres ⚳, Jup. ♃, Saturn. ♄, Uran. ♅.

Ceres, felfedeze piazzi Sicil. Jan. 1. 1801.
Pallas, — Olbers Marz 28. 1802.
Juno, Harding Sept. 1. 1804.
Vesta, Olbers Marz 29. 1807.

térvén, egy gazdag Kánonokságot ka-
pott, mellynek jövedelméből bőven élhetve
Kénye szerint folytathatta tudományát.
Systhemáját, csak akkor tette közön-
ségessé, mikor már sok tapasztalásai
után, mellyeket tett, megbizonyosodott, 's
akkor is csak mint vélekedést nyujtott
a' tudós világ elejébe. Megholt 70 esz.
Korában. Systhemáját Ptolomaeusból
Aristarchusból, Card. Cusabonusból vett
+ 1543.

Mösslin, Astronomus, 's az ő halha-
tatlan nevü tanítványa, Kepler, hamar
helybenhagyák Kopernicus Systemáját
's Ptolomaeusá és Tycho de Brahéé
hamisaknak találtattak. De sok perek
valának, mig ez közönségesen jónak
lenni ismertetett. Czitáltak ellene a
Bibliából, —

Galileit minthogy azt tanította a
Inquisitziónak bépanaszolták. A' Rfs
pa egy Biztosságot rendelt-ki, hogy
Galilei azt ne merje állítani, hogy
a' föld a' Nap körül fordúl. Gali-
lei hallgatott egy darabig. De, u-
tóljára, bosszonkonda a' babona vá-

*) Olasz Országnak nagy fija Galilei új világot Herjesztett rája.

gyermekein, 's a' Systemának igazságá-
tol feltüzeltetve, tanított, 's úgy a'
mint Kopernicus.

Ezen bátorságát, új véteknek vették
's az Inquisitzió czitálta, 's 1623 ban ezen
visszavételre kénszerítette. Hogy a' Nap
a' planéták Systemájának közepette vagyon,
's nem mozdúlna, az sületlen, bolond
sőt eretneki bizonyitás lenne. Éppen
ugy balgatagság azt vítatni, hogy a'
föld nincs a' világ közepébe, Esküvésének formája ez vala. Én Galilei,
70 esz. személyesen itéletszék elébe idéz-
tetvén, térdelve eskűszöm vissza azon
tévelygéseket — — A' szegény böles öreg
elvégzi eskűvését, felkél, megijed ~~eskü~~ ki
csikart eskűvése hazugságán, béhunyja
szemeit, 's lábával a' földet verve, ezt
kiáltja. S még is mozog. — Galiléi,
a' Nagy ember, a' balgatagoktól ezért
még 3 esztendei rabságra itéltetett.
Melly szégyen Olasz Országnak.

Galilei 1564 bz. született, 1642 bz. halamd, vakon.

A' föld formája.

A' földnek formáját sokféleképen képzelték az

régi tudósok. Hogy gömbölyü, az' bizonyos
dást nyilvánosítja

a) Az hold fogyatkozásai. Az holdra, i.
Ilyenkor a' föld kerek árnyékot vet. Ker
árnyéka pedig csak a' kerek testnek vagyon.
Az magas hegyek, az' földnek nagyságához
képest kicsinyek, s nem szolgálhatnak ell
vetésül.

b) Az utazó ha éjszakról délnek megy
minél inkább látja maga előtt a' déli
csillagokat; az éjszakiak pedig eltünnek előle
Ellenkezőképen van a' dolog, ha az emb
délről éjszakra megyen.

c) Az' Napkelet felé lakók, mindenkor
előbb látják-meg a' Napot, mint az
Nyugot felé lakók, s megfordítva, a' Napny
gotnál kéjjebbre nyugszik-el az' Nap
Mert, ha az ember a' [illegible]
lineán ekkel 15 graddal túl me
gyen, egy órával előbb látja ő a' Na
pot, mint ott látta volna, a' honnan
kiindult.

d) Az' kik tengeren, szárazon utaznak, a' tor
nyok, hegyek csúcsait előbb látják, m
kor azoknak lábok még alatt vagyon

Az' földnek ezen gömbölyüsége által
lehet a' fogyatkozásokat s egyéb égi jel
nézeket elébe megmondani.

e) Az' földet már többször is kö
rül hajóztak.

Az' legelsejső Világmegkerülő Magel
haens Ferdinand, vagy is inkább társa
Cano Sebestyén, Portugallusok. Ezek 1519 ik
Aug. 10dikén Szevillából 5 hajóval meg
indultak. Magelhaens Szebastyán, a' fülippi
szigetek egyikében meghalt. Cano pedig Szeb. 6dikán
renyészen visszaérkezett 1522 ben Szept. 7dikén
San Lucan de Barameda kikötőhelybe,
Szevilla mellett. Cano egy föld golyóbist
kapott ajándékba, ezen felülirással.
primus me circumdedisti. Antonio Pi
gafetta, ki vele volt, irta-le utazásokat.

Az' második Világkörülhajózó a' hires
Drake ferenez, Anglus, a' ki 1577 ben
Plymouthból megindult, s 1580 ban Szept.
26dikán plymouthba visszatért. Utja
1056 Napig tartott.

Drake ferenez Anglus nő volt. Atyja
tengeri hajós pap. Egy franciánál volt pol
galatba, a' ki Hollandiába portékát, vitt.
Ez annyira imponálta, hogy hajóját neki
testálta. De kétélyjegüet nézte Drake sze
nének. Hajóját eladta, s Amerikába ment.
ta a' Spanyolok miatt vagyonját elvesztette
De rajtok ezére bosszút állott. Plymouthból
1577 1600 emberrel indult meg. Utjából fel

Vélt Károly Caspar alatt.
Magellan egy portug. Nemes
ember volt. Az Filippina sz
getein, a' Lakósokkal volt
csatába esett-el. Utja szép
ett 1124 Napig tartott.
A Portugallus Király a'
alarván hónapi fizetését
feltalléral nevelni, Vélt
Károly fiolg. meus. Róla
nevezett a' tenger szorosa
fretum Magellanicum.
Halálás mérgy mint is mint
s hogy emberei ölték vol
na ő keménykézsége miatt.

Spanyol hajókat elfogott, Gazdagon tért vissza Dartfortbz megvendégelte a' Király-nét Erzsébetet, A' Királyné nemessé tette, 's czímerül a' Világot egy hajóbz adta neki. Atután ismét elmeut Amerikába 's a' Spanyolokkal sokat hadakozott. Ő hozta bé legelső a' krumplit Európa-ba, Braziliabol 1586 ban.

A' harmadik Cavendish, v Candish, Anglus 1586 — 1588 ig. Utja, 777 nap alatt

A' negyedik Mahn Jakab Hollandus, és vele Simon de Cordes, Rotterdámbol, 1598.

Ötödik Olivier van Noort, Hollandus. 1598-16

Hatodik, Pedro Ordonez de Cevallos, Spanyol 1614. irta Viage del mundo.

Hetedik Spielbergen, Német 1614 — 1617.

Nyolczadik Shouten Cornel. Wilh. Hollandus, 1615 — 1617.

Kilenczedik l' Hermite és Hugo Shapenham. 1623 — 1626. Goreeból mindult, Amsterdamba visszajött.

Tizedik Brouwer, 1643, (11) Cowley 168 —86. (12) Dampier Angl. 1683 — 1691. (13) Giov. franc. Gem. Careri, Olasz 1693 1699. Nápolybol. (14) Edward Coocke, Angl 1708 — 1711. (15) Woodes Rogers, Angl. 1708 1711. (16) de la Barbinais le Gentil, franz 1714 — 1718. (17) Cliperton és Shelvoke, Angl 1719 — 1722. (18) Roggewein Jakab Holland.

1721 — 1723. (19) Lord Anson György Angl. 1740 — 1744. (20) Byron John, Angl. 1764 — 1766. (21, 22) Wallis Samuel és Carteret Filep Anglusok. 1766 — 1768 — 1769. (23) de Bougainville franzia 1766 — 1769. Bresztből.

Ennek utazását Robins irta le. Hat hajóval indult volt ő.

Huszonnegyedik Cook James, a' híres, a' nevezetes Világmegkerülő. Plymouthból 1768 ban Aug. 26 dikán, 1771 ben Jun. 12 Dünenbe megérkezett.

Huszonötödik, hatodik két Anglus fourneaux és az említett Cook, 1772 be megindultak 1774 ben visszajöttek.

Ekkor volt vele a' két forster, és Sparmann muis természetvizsgáló.

Cook harmadik utját 1776 ban kezdette. Megöletett ez a' nagy férjfiú Ovaihiban, egyik Szandviki Szigetben. februar. 14 dikán 1779 ben. A' testét a' Sziget lakóssai egybevagdalták 's magok között főbbjeik felosztották, melly darabokat csakugyan Kapitány Klerkének visszahozták, a' ki azokat a' sokott tengeri pompa között a' tengerbe bocsáttatta. Lásd Schütz allg. Erdkunde.

Kook James a' Yorki Grófságbz született 1728. Apja, segény szántó vető volt. Kook egy ollyan hajón volt hajóslegény melly Newcastleből Londonba köszenet hord. 'S a' t. Magától jött arra, h Mathesist tanuljon, 's pénzecskeszével könyveket szerzett, olvasott.

's a 's.

A' földnek formájáról, minekelőtte kerek-
nek nem ismertetett, ezen vélekedéseik vol-
tak a' tudósoknak.

Legelőszer egészen egyenes ~~és~~ kerekség-
nek gondolták. A' Világ teremtetésének 3000
esz. Homeros és Hesiodus azt ~~hitték~~, kép-
zelték, hogy a' Köréptenger kerek, 's ezt
kereken a' végénél föld vesi körül, 's
a' Nap a' tengerbe elnyugodnék 's ismét on-
felkelne. Hogy ezt a' Magyarok is
ugy hitték ~~vot~~ régenten, mutatják
ezen szavaik: Nyugszik, felkél.

A' Miletói Thales (+ 3439 ben.)
azt hitte, 's tanítványa Anaximander
is, hogy a' föld vizen az az a' ten-
geren úsz.

Pythagorásról és Parmenides-
ről is iratik, hogy ők ~~[illegible]~~ tanította
volna legelőszer a' föld kerekségét.
Socrates még nem tudta. Aristote-
les, Ptolomaeus a' 2dik Századbz
a' Kr. Után is tanította, de azonbz
ebben még bizonytalanok voltak, ha
gömbölyü é vagy nem; az az ha
valóságos Golyóbis formáju e vagy nem.

Azt, hogy a' föld a' két pólusnál be
volna horpadva Newton és Huy-
gens kezdették állítani, hogy hosszúk
volna, pedig Eisenschmid és Cassini.
Ez a' per 50 esztendőnél tovább tar-
tott, 's utoljára a' Francia, Tudományok
Akadémiája ennek megvizsgálására ta-
nult férjfiakat küldött.

Éjszak felé ment Maupertuis, Clairaut,
Camus, le Monnier és Outhier, 1736 ban
megindulva, 's Torneában, melly város
körül méréseket meg is tették. A' mint
ezek azért jöttek ide hogy a' Meridi-
anusnak gradusát itten megmérjék, úgy
azért ment a' másik társaság az
Aequator alá Quitóba, hogy azt ott
is megmérjék. A' déli társaság de la
Condamine, Godin, Bouguer franciákból
állott. Az éjszaki társaság később
ment-el ugyan, de leghamarább tudósított
hogy a' Meridianusnak ~~egy~~ melly
a' Polaris circulust keresztül vágja
egy gráduza, sokkal nagyobb volna,
mint a' francia Országi, hogy a' nehéz
ség sokkal nagyobb volna a' pólus felé,
's tehát hogy egy olyan golyóbison
laknánk, (Sphaeroidesen) melly a' pó-
lusoknál bé van nyomva.

A' Déli társaságnak visgálódásai is
ezt erősítették.

Azonban épen ezek munkájiból igyekezett
egy Anonymus azt megmutatni, hogy
föld a' pólusoknál hosszukó volna, franciául.
1771.

Báró Newton, 1642 b. született. Nagy Mathematicus. Életét Mathesissel, Astronomiával és Physicával töltötte. + 1726. 85 eszt. kor. A' mi nehéz és homályos a' Mathesisben, Physicáb. Astronomiáb., az mind világos az ő irásaiban azért irták felőle:

Naturam legesque suas nox atra tegebat
Sit Neutonus ait Deus, et lux cuncta fuere.

Monumentumot a' Nemzet emelt neki.

Huygens, nagy Mathematicus, szül. 1629 be Hágában. Már gyermek korább. nagy hajlandóságot mutatott a' Mathesis. Colbert franczia Miniszter nagy penzi adott neki; csak hogy Párisban tartó tathassa. A' Szaturnus Annulusait és Szárom Szatelleseit ő fedezte-fel. Az órákra ő készitett legelőszer Pendulumot, melly által jobban járni kezdettek. A' Perspectivát ő jobbitotta meg.

Eisenschmidt, Mathem. Szül. 1656 b. Strasburgb. + ott 1699. Irt. De figura telluris elliptico-sphaeroide.

Cassini, szül. Nizzában 1625. Nagy Astronomus. Ő látta legelőszer a Jupiter Satellesei. Közül a' harmadikat és negyediket.

A' földnek maga körül való fordulása.

Ha a' föld minden 24 órában a' maga körül egyszer megfordúl, a' mint meg is fordúl, úgy két egymáshoz általellenben álló punctumoknak kell lenni mellyek nem mozdulnak. Ezek égi pólusoknak neveztetnek. Egyik éjszaki másik déli. Az éjszaki csillagot mindenkor látjuk de a' délit soha sem. A' két pólus egymástól 180 gradusnyira van. A' két polusnak a' földon keresztül huzott lineája neveztetik föld tengelyének. (axis terrae, v globi)

Zenith és Nadir.

Akárhol álljak mindenütt gondolhatok magamnak egy lineát, melly fejem felett egyenesen fel; ~~lábamnál egyenesen a' földön keresztül~~ megyen, Ez a' képzelt linea neveztetik Zenithnek. Ha lábamnál egyenesen a' földön keresztül képzelem az Nadir. Igy minden embernek van Zenitje és Nadirja, A' Városoknak csak egyet szoktak adni.

Zenit és Nadir Arabs szavak.

~~Éjszaki és déli~~ Pólus.

Semt al nadhir teszi: az általellenbe tett punctum.
Semt al ros, a' fő punctuma.

Az Aequator ’s Egyenlitő

Ez a’ circulus melly a’ föld gyb[ó]ját körül menve, a’ földet két egyenlő részekre osztja. A’ pólustól mind észak felől mind délre 90 grádusnyira esik. Ez is, mint minden circulusok 360 grádusra vagyon osztva.

A’ Meridianus, linea meridionalis, déli linea

az a’ circulus melly a’ két pólusnak keresztül megyen, az Aequatort kétszer keresztül vágja, ’s az egész egét két egyenlő részekre osztja egyik napkeleti, másik nap nyugoti. 360 grádusra van osztva. Minden helynek egy meridianusa vagyon, a’ melly[be]n áll a’ nap, midőn ott dél vagyon.

A’ Meridianus primus alatt

azt a’ circulust értjük, a’ többi fok meridianusok között, mellynél elkezdik az Aequatoron számlálni napnyugotról keletre. Ilyen több felé van hunyva, ámbár jó volna ha minden kemzetek bene megegyeznének. Nyugotról számlálnak egyan mind, de különfele Meridianus szerint.

Némelyek az Azori Corvo szigeten, vagy a’ 3. Mikló szigeten, mások a Teneriffa szigeten, Palmán hunyá. A’ Csillag vizsgálók többnyire azt vesik elsőnek, hol tapasztalásaikat tenni akarják.

A’ franciák 1634 től fogva, XIII dik La: jos parancsolatja szerint Fero szigetén hunyák, mellytől a’ párizsi Csillagvizsgáló torony, (turris astronomica) 20 grádussal ejtt napkelet felé, ’s számlálásaikat itten kezdik. Más Angliusok a’ Londonit veszik első Meridianusnak, a’ Svédusok az Upszalait.

Egy helynek szélessége, (latitudo loci) az Aequatortól való távolsága. Úgy a’ hely az Aequator és éjszaki pólus között fekszik, úgy a’ szélesség éjszaki, ha dél felé, déli.

Egy helynek hosszasága, (longitudo loci) annak az egyik Meridianustól való távolsága.

A’ circulus parallelicus olyanak mellyek onnan nevezetnek így, mivel az Aequatorral párhuzamosan mennek, Közép pontjok az éjszaki vagy déli pólus, ’s mellyek annál közelebb jönnek valamellyikhez, annál kijebbek, ’s a’ graduok is annál kijebbek lesznek.

A’ grádus jele ez °, a’ Minutumé ’, a’ Secundumé ’’. 60 Minutum tészen egy német mértföldet. Minden grádusban 15 Német vagy geographiai mértföld megyen. 13 1/2 magyar.

A' Napnak úgy látszó mozgása két
féle. Elöszer úgy tetszik, mintha min
cennap megfordúlna a' föld körül
24 óra alatt, másik A' Nap, a' tavasz
kezdetén az Égi Æquatorba jö, vagy
az Æquinoctionalis circulusba, mi
dön éj, nap egyenlö lesz, azután
minden délbe magasabbra emelkedik a
éjszaki pólus felé, mig egy paralle
circulusba jö, melly az Æquatortól
23° 30' nyira van távol, 's tropic
cancri (rák fordulójának neveztetik)
Ebben az idöben midön a' Nap ál
punctumába vagyon, van nekünk a
kik az éjszaki polus és Æquator
között lakunk a' leghosszabb napu
Azután megfordúl a' Nap, 's napon
ként közeledik az Æquatorhoz, ele
ösz kezdetekor, 's ismét æquinoctium
van. Azután ismét dél felé megyen
mig 23° 30' tumnyire éx vagy a'
tropicus capricornihoz, 's akkor mega
nekünk a' legkurtább éjtszakánk van,
Ismét megfordúl, 's tavasszal az Æqu
torba érkezik. Ez neveztetik punctum
æquinoctiale-nak, a' másik midön a' na
megáll, punctum solstitiale-nak. Az

tenni akarják.

irculus mellyet ezeken keresztül huzunk
egyik pólustól a' másikig neveztetik:
colurus æquinoctiorum, amaz colurus
olstitiorum.
A' Napnak azon menetele neveztetik
Ecliptica lineának, melly az Æquatort
két helytt kettè vágja. Az Æquatortól
8 gráduft jobbra és balra számlálva,
van a' Zodiacus, mellyben az égi
jegyek vagynak. Az Ecliptica is 360°
van osztva, azután 12 hasonló részekre
mellynek mindenike 30 gradus, 's attól
a' csillagtól kapta nevét, melly hozzá
közel vagyon. Ezek a' 12 égi jegyek.
Nyugotról reggelre kell őket számlálni.

♈	♉	♊	♋	♌	♍
Kos,	Bika	Kettős,	Rák,	Oroszlán,	Szüz
♎	♏	♐	♑	♒	♓
Mérték,	Skorpio,	Nyilas,	Bak,	Vizöntö,	Halak.

Sunt Aries, taurus &c.

Az a' circulus melly az éjszaki pólustól 23°
30', van, neveztetik circulus polaris
arcticusnak, a' déli, circulus polaris
antarcticus, Mivel az Ursa major
az éjszaki pólusnál van, αρκτος. (arktos)

Öt öv (zona) vagyon.
Az a' zona, melly az Æquatortól
éjszak felé 23° 30' szélességü, igy
dél felé is, és tehát 47° foglal m
gában, a' zona torrida. (hév öv.)
Azoknak a' kik vagy a' tropicus ca
cri vagy capricorni alatt laknak
a' Nap csak egyszer áll egyenesen fe
jek felett egy esztendőben, mikor n
lunk t. i. a' leghosszabb nap vagy
Jun. 21. dikén, akkor azoknak kik
a' Trop. caneri alatt vagynak, a'
Nap fejek felett áll. A' tropicus
capricorni alatt lévőknek pedig
Dec. 21. mikor nálunk á legrövi
debb nap vagyon.
Azoknak kik a' két tropicus köz
élnek kétszer áll a' Nap fejek fele
mikor t. i. a capricornitol a' caneri
hoz megyen, 's vissza; 's igy kétszer
nyarok, egyszer telek. A' kik épen
az Æquator alatt laknak, kétszer
van nyarok, kétszer telek. A' nagy
melegséget a' szelek enyhítik. Éjsz
káik nagyon hívesek.
A' zona temperata (mérsékelt övezet)

tenni akarják.

z melly a' tropicusok és circulus pola
risok között van. Ilyen északnak délnek
is egy fekszik. A' Nap soha se áll itt
a' lakosok feje felett. Egyszer van telek egy
szer nyarok. Ha éjszak felé nyár, délfelé
él, vagyon.
A' Zona frigida (hideg övezet) a' két
polusnál van. Minthogy a' Nap mindenkor
alatt áll rájok nézve, ~~ha~~ szüntelen hi
deg van ott. Az a' különös nálak, hogy
a' Nap néhány napig el nem nyugszik,
de ~~fel~~ sem jő. A' Polusnál magánál
½ esztendeig éj, ½ eszt. nappal van,
szakugyan az éj nem hosszabb 2 hónap
nál, mert a' többi idő szürkület
esti ~~hajnali~~
még azon a' két hónapon által is hold
vagy éjszaki fény van, 's igy kevés va
lóságos éjszaka.
Mennél messzebb távozik az ember az
Æquatortól a' pólusok felé, annál egye
tetlenebb hosszaságuak a' Napok.

Az Æquator alatt lakók

Ezeknek, a' a' Nap épen az Æquatorban áll,
árnyékok minesen, délben. azért árnyéktalanok.
Az esztendő más részében, árnyékok majd
éjszak, majd dél felé esik, azért kettős árnyéknak.
Ha a' Polusnál lakosok vagynak azoknak
árnyékjok forog. Ezeknél a' csillagok soha le ű mennek.

A' mi árnyéknk éjszaknak dül, mert
éjszak felé lakunk, a' dél felé lakók
pedig délnek esik.

Az Antipodesek.

A' kik lábaikkal felénk vagynak for-
dulva, Antipodesoknek nevezetnek. Ná-
lunk van, mikor nékünk nyarunk, ősz
kor náluk tavasz, és a t.

Azok a' kiknek velünk egy hosszúsá-
gok, mind az Equatortól mind Bétre,
mind éjszakra Pedigtúl egy forma távolságban va-
nak velünk együtt Valók [illegible]
Ellenünk laknak, Antoecusok. Ezek-
is mikor nékünk nyaruntt van, telet
van, és a t.

Azok a' kik a' Parallelcirculusonn pán-
lálva tőlünk 180 gradusnyira vagynak,
Periaecusok, Mellettünk laknak,

A' földnek négy fő szakai: Napkelet,
nyugot, Dél Észak, vagy hollandus szarak
kal, Ost, West, Süd, Nord. Ennyi
fő szél is vagyon, Eurus, Zephyrus
Auster, Boreas. Ezek a' hajósoknak
tapasthatására Kompass által mutathat-
Ezt nevezik hajóvezérsának. Rajzolás

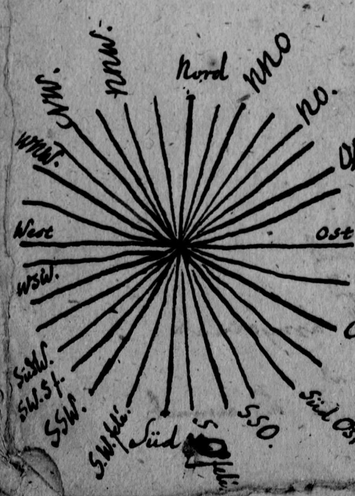

tenni akarjak.

lé tévén mindenkor, a' Keletet, a' föld
ább felének nevezik. A' Napkeletnek Kelet
lé fordúltak ő így a' Bibliában, Dél
kit jobb felé.

A' folyó Viznek jobb partja abból ha-
arozódik a' honnan a' folyó ered. forrása
lé fordúl az ember, és a' melly partjokból
sik, az a' jobb parti így Pest, a'
Dunának jobb felől való partján felépült.

A' föld golyóbisának, t. i. Kaic, ingbe ejnálva
i volta legyen első feltalálója, bizonyta.
n. A' Bibliában 1 Királyok 7 Könyve
– 20 vers. jő elé kit golyóbis a' Salamon
mplomáig. Diodorus Siculus Atlast,
Mauritaniai Királyt irja feltalálójának,
' kinél ostán úgy a' mese támadott,
gy a' világot vállain viszi.

Az ujabb időkben Behaim készített legtöbbet.
Petersburgi Tudományok Akademiájának
Bibliothékájában vagyon egy nagy globus
ellynek diametere, általmérője 14 lábnyi.
Gottorpi globusnak hivattak. Ennek
belsőtől egy asztal vagyon, mellyen
ül pad, a' honnan ülve láthatni belsőtől
égi csillagos eget, mint forog a'
globus peripheriája, mint jőnek -fel és
nyugszanak -el a' csillagok.

A' föld golyóbisán kellehet keresni, egy egy Városnak hosszúságra ő szélesseg re való fekvését.

tenni akarják.

Cornel. Nepos.

Hostiliában, a' mai Veronaiban született. Catullusnak, Cicero nak, Pomponius Atticusnak barátja volt. Egy Libertinus mérget adott neki, 's megholt Augusztus idejében.

Húsz görög híres férjfiak életét irta-le, mellyeket Atti usnak ajánlott. Hamilcar és Hannibal Carthagóiaknak is. Rómaiakét-is, de ezek közül csak Catvé, Atticusé van meg, a' többi elveszett. Atticus életéből, még életében irt 18 Részt.

Sokáig Æmilius Probusénak tartattak munkáji, mint hogy ő irván-le őket, nevét eleikbe tette.

A' legfényesebb legjobb kiadás Lejdában jelent meg, 1734 van Staveren által.

Neposnak sok Munkáji elvesztenek. Az illy Munkáknak régi lételekről tudhatunk más krókból, a' kik őket szitálják, 's minth most meg nincsenek elkellett veszniek. Régen csak úgy irtak-le mindent. Ez görögösen nevez tetik chirographicának, Kézzel való irás.

Mikor kezdtek az emberek imi bizonytalan. Közönségesen Thout, ő Taut, Egyptomi ő Phœniczjai pap tartatik első feltalálójának az Özönvíz után.

Az irás előtt sokkal, ismeretes vala a' festés. Ezen festés által kijelentett szavak nevezettek Symbolica van Hieroglyphica hásnak. hieron ἱερον, szent, glypho γλυφω, vájok metszek. Illyen jelekkel ma is élnek a' Chin. Spanyolok illyent találtak az Amerikaiaknál. Szokás van volt az Egyptomiaknál, Obeliscusaikon.

Obeliscus, hosszú magas Oszlopok, az Egyptomiaknál.

Így ilyen Ob. találtatott az Egyptomi partokon.

Obeliscus (görögül ὀβελίσκος a' Napnak pentsehe) volt Sesostris Egyptomi híres Király; a' ki a' Vörös tengert a' Nilussal egybeakarta vonni; egy 100 lábnyi magas gust állíttatott-fel. Voltak 150 lábnyiak is.

Heliopolisban

Heliopolis Egyptt Matarea, Kairi mellett.

A' Hieroglyphicum — p: o. egy kéz íves emb helyett egy kezet ' nyilat festettek. Királyt akar van festeni, szemet és Királyi pálczát festettek.

Ezutan volt a' Syllabica irás, midőn minden bát ezt egy jellel tettek-ki.

Később az Alphabetica irás, melly 24 betűvel jene leirt.

Régen jobbról balra irtak. Zsidók mai napiglelnek. Görögök is eleinte így, mithogy a' Phoeniciaiaktól tanultak. Ekből volt Phoenicica. Balról jobbra Athenaei Pronapides kezdette Homerus előtt. Később jobbról balra az első sort, a' második balról jobbra, a' harmadikat ismét jobbról balra ' a' t. voltak irva Solon törvényei. Nevezték boustrophedon irásnak, ökör fordulásnak, mivel ugy tekintek a' májok alá. Kairóba, és ugy is feljül ékes Kisken volt.

Legelőször Kőre, érczre, czira, fára metszettek. Azután állatok bőrére, fák hajaira, leveleire, pálma levelére, vászonra, elefánt csontra, czigákra, papyrus papirra. Végre a' XIII ' XIV Századtól fogva rongyból készült papirosra.

A' Kemény matériára, vápnora Stylussal irtak, melly graphium. A' Stylus egyik vége hegyes, (ad eradendas) a' másik lapos, (ad delendas literas) Ez vasból volt Lyébe vetsék az betűt, egymásban kárt tettek, ették, ' gomolyítek képistették azutan. Réczre, metsző vassal irtak. A' papirusra híg matériával, calamussal, melly nádból kikészített vala. A' lud tollából, X dik Században kezdett közönséges lenni.

A' híg materia fekete lévén, atramentum. A' közép századokban veres tinta volt módi. A' kezdő betűket ezzel irásokat azzal tették. A' Konstantzinapolyi Codicek encaustum veres festékkel éltek.

Legpompásabb irás volt a' Chrysographia. P. o. Upsalában az Ulphilas Evangeliuma. Ulphilas Gothus Püspök ford. a' Bibliát régi németre a' IV Század végén. A' Részek aranyos betűkkel kezdődnek, a' textus ezüst betűkkel van irva.

Eloszlani a' sorokat, pontokat által festék a' margón innen paragraphus, képpel ellátva az az oldalról vörös festékkel volt ez, innen a' paragraphus nevezetik.

A' Könyveket régen egybehajtották, mint ma a' mappákat. Innen Volumen. (A' Könyvet (liber)) annak nevezték Rómaiak, t. fahártyára irtak, ' az a' fa hártya volt (liber.) A' legelső ' felső pergamen ' papyrus ábrának hivták πρῶτος első, Kolla, engv. A' rövidítő jeleket abbreviaturáknak hivták. Ezeket Notáknak hivták. A' kik ehez jól tudtak Notariusnak nevezettek. Cicero Tiró libertussa találta-fel

vividitó" jeleket, azért Nota
nos inkl, kik az általok leirt
nevezteték Librariusoknak, a
nak.

Cryptographia, mi ez?

A' Könyvnyomtatás feltalálása
gák és Németek között, és még
tum (Strasburg) és Moguntzia (Mainz) között.
A' Belgák azt mondják t Harlemben mai 1430ban
nyomtatott Janson Lőrinz, a Küster Lőrinz. Elősz
az Alphabetumot, Miatyánkot, Ave Mariát, Hiszek
egy Istent. Ezeket most is mutatják Harlemben.
A' kik Strasburg mellette fogtak azt mondják, hogy G
tenberg János 1436 — 1439 között találta-fel a
bol metszett betüket és azokkal itten nyomtatott. Ezt el
erősitik hogy a Strasburgi Protocollumban Guttenberg
leirásáb az van hogy titkos és gyalálatos mesterségei
zött. Ez alatt a betüket értik. Moguntziába a' nagyan
hazájába visszatért 1445 ben a' lévén költsége. A' fa
betük hamar kopván ón betüket öntött, ezek lágy
lévén rézből. Nem lévén-fel akart se az eltanult
nyomtatás helyett, a' tudatik miszerint könyv
ket nyomtatott. Ezeket gondolják. Gesta Christi,
A' Moguntzia mellett fogók ezt mondják: Janssen
fusstól ötven 1450 Guttenberg pénzt költségnizett, hogy
jok vetődött Schoeffer Péter, a' ki feltalálta mint
kellyen a' feketeönat, fejérel a' czinnel elegyitse
hogy se lágy se kemény ne legyen, a' tintát készitse
nellyen faust annyira örült a' leirás neki adta
Lányát t Guttenberg nőül ellehet, elvált tőle adós
gába minden pecsétnyomó elvette. faust és Schoeffer ezt

Tirolban. A' ma
Könyvekkel kereskedtek
Bibliothéák Librariusjai

Editio. Principes

Wolfe Századbe ét. Némelyek görögnek Konstantinápoly
valónak tartják. Constantius Császárnak Epistolagra
huza volt. Élt még Julianus, és Valens Császárok alatt.
némelyek Keresztyének tartják. Historiáját Livius, Sallust
, Svetoniusból merisette: Breviarium historiae roma
. Mintegy később irt, sok más papok jönek el
ajában, mellyek a' régiekben nincsenek meg. Hiptó:
ejái görögre is fordittak. Stylusa könnyü.

Phädrus.

Augustusnak libertusa volt. Élt Tiberius alatt is. Szülessett
raeiából s görög vala. A' Rómaiak mesejét nem igen kedvel.
ék. 90 Mesét vagyunk, mellyeknek tárgyát többnyire görög
abulistákból vette. Mesejében rövidség, egyszerüség pontosság
de nintsen poéta. A' dialogizált mesét
Némelyek azt gyanitották, hogy az egész mesét, Opus
volna, all munka, s Perottus Miklósé la
, nem úgy van. Előszó kézirásból pithoeus
adta ki 1596 ban. Kiadta azután Burmann, és Schwabe.

Sallustius

született a' Szabinusok földjén Plebejusi familiából
esp. a' Krisztus előtt. 36 esztendőben Korában a' Rép szóspt
Hivatalt (Tribunus plebis) élesté. Ekkori hivatala a'
ott mondotta Cicero az Oratiojait: Oratio pro Mi
ne. T. i. Egész Róma meghasonlott volt. Együtt rész pom

péjust, a' májt Julius Cajsart védelmezte, mesterei ezek
Uledtek az elsőségen. Pompéjus mellett fogott. Cicero
Milo. Cajsar mellett Clodius. Ebből való gyülölség
Milo megölte Clodiust. Cicero megakarta menteni
Milót, hires Oratziója által, de Sallustius nagyon
ellene dolgozott, mutogy Cajsar és barátjai pénzzel
megvesztegették. Ezért Cicero megharagudott, hogy M
még nem menthette, és Appius Pulcher, a Cicero
barátságát megnyerhette, Censor korában, a' Senát
Kitiltotta. ~~Mások azt állitják~~
~~így védelmezi Wieland a Horatzius levelei kia~~
Mások azt állitják, hogy ez nyia azért történt, mivel
nagyon festett, rossz életet élt. Cajsar, azonban később
hivatalába vissza helyheztette, Questorrá, és Praetorrá
tette. Utoljára, Numidiának és Mauretaniának Prae
tora volt, de rosszúl viselte magát. A' szegény latro
fé pénzt czikart, mellytől magának pompás épületek
készittetett. Sallustiana brevitas, qua nihil apud aure
vacuas atque emditas prae se perfertur.
Quintilianus azt mondja, hogy az irásban Thucydides
feljül multa. — Kivonása karakterének az, hogy a'
jobb, s tisztább életü ember sem volt, de nagyon ros
sem, mert Munkája tele van Nemes gondolatokkal.

A' legjobb Deák Irók Classicusoknak nevezetnek. T
Szervius Tullius Római Király a' Népet Classisokra o
totta, s a' legelső rangbeli Rómaiak Classicusoknak
hivattatnak. Innen a' jó Irók Scriptores Classici.

Deák Classicusok régiek szokás szerint
idő szakaszokra, t. az érzékektől vett hason
tsággal: Arany, ezüst, réz, ón vas ideje
Atas aurea, argentea, cuprea, plumbea, ferrea
Atas Aurea, Augustus alatt, vagy általában
kor a' tudományok legintébb virágzottak.
Az emberi Korhoz képest. t. gyermek idő
sifii idő, emberkor, öregség. De ezekhez kötni
Auctor becsét nem lehet.
Az Atas aurea volt a' 2dik punicum bellum
től fogva Augusztus haláláig.
Az Atas argentea, onnan fogva Trajanus haláláig
cuprea, onnan, Rómának a' Gothusok
által lett elpusztittatásáig.
ferrea, a' közép időben, a' Literatura
tura ujabb felállitásáig.
A' latain és római nyelv tulajdonképen kétféle.
Latán, latine, Latiumba beszéllettek a' Királyok
deje végéig, ebben volnak irva a' XII törvények,
s' római oda is beiktatott ezen periodus után.
Elvolt osztva 3 negyed különbözésbe, in sermonem
sticum, urbanum & peregrinum.

Einleitung in die Encyclopaedie der Wissenschaften.

Wie werden die Gegenstände der Menschlichen Erkenntniß der Beschäftigung nach eingetheilt.

Theoretisch u. praktisch.

Die Theoretischen wissen oder kennen wir, wenn wir von ihnen u. ihren Beschaffenheiten eine deutliche Vorstellung im Verstande besitzen.

In den praktischen sind wir fertig u. geschickt, die Wissenschaften, ihren Erfordernißen, u. Zwecken gemäß auszuüben.

Was liegt für ein Unterschied hierinne?

Wer beiden Begriffe: Wissenschaft u. Kunst.

Die erstere beschäftiget sich mit theoretischen Kenntnissen, u. ist eine klare Einsicht von denselben.

Die letztere äußert sich in Hervorbringung gewisser Werke zu einem bestimmten Zweck, welche Kunstwerke heißen.

Was ist eine historische Kenntniß?

Von dem Faseze u. der Beschaffenheit der Dinge.

Was ist eine philosophische?

Einsicht in die Natur ihrer gegenseitigen Beziehung.

Was ist ein wissenschaftliches System?

Wo die Erklärungen, Eintheilungen, Beobachtungen, Erfahrungen, Grundsätze, Beweise, Aufgaben und Hypothesen, vollständig, in Ordnung, Zusammenhang

Stadt im Jahr 818 anzünden, wo er die Schuld [illegible] sich gegen die Volkswuth zu schützen, auf die Christen schob.

deutlich, gründlich, in ein Ganzes aufgestellt zu

Wer wird ein Gelehrter, wer ein Literator genannt?

Ein Gelehrter wird in allgemeinerer Verstand derjenige genannt, der wissenschaftliche Kenntnisse besitzt, historisch u historisch im Fach, Literator der von den Wissenschaften bloß historische Kenntnisse besitzt.

Was ist ein Polyhistor, Facultätsgelehrter, Particulier Gelehrter u Literator?

Polyhistor ist der, einen Kenntnisse von allen Wissenschaften in vorzüglichen Grade eigen sind.

Facultätsgelehrter ist der, wer vorzüglich in einer der drey Hauptklassen der Wissenschaften Theologie, Jurisprudenz, Medicin, u Philosophie bewandert ist.

Der Particulier Gelehrte, faßt Neigung nach Kenntnisse auf, und bearbeitet sie, ohne sich um andere vorgetragene selbst noch nicht gedachte Fächer ab etwas weiter zu bekümmern.

Originelles beizulegen.

Was kann man thun zur Erwerbung einer gründlichen Gelehrsamkeit und nothwendigen Talente u Kenntnisse?

Die sind theils natürliche theils erworbene Talente. Zu jenen gehört eine vorthilhafte natürliche Anlage, die besten: Lesung, Beobachtung, Erfahrung, Übung, Unterricht, Lectüre, Studium, Übung.

Was ist die analytische u synthetische Methode?

Die analytische zergliedert u zerstreut die Begriffe weiter, — die synthetische verbindet von Lehrsätzen aufgestellt, sie beweist u erörtert. Die erstere ist zur Erfindung der Wahrheiten die zweite ihrem Vortrage brauchbar.

Welcher ist der Ursprung gelehrter Kenntnisse?

Sie entstehen zufällig durch Erfahrungen, Beobachtungen, Versuche, Erfindungen.

Welche sind die vornehmsten Vorkehrungen, die den Wissenschaften u Künsten Flor u Beförderung gewährt?

Die Aegypter, Griechen, Hebräer, Römer. — Je den neuern Zeiten, die Italiäner, Spanier, Franzosen Engländer, Niederländer, Deutschen, Ungarn, Dänen, Schweden Polen u Russen.

Was ist der Gegenstand der Literärgeschichte?

Daß man mit den Ursprung u Fortgang der Literatur, mit den merkwürdigsten Gelehrten jeder Art, mit den Ausgaben der Werke bekannt werde.

Die Literärgeschichte kann entweder scientifisch oder nachrichtlich behandelt werden.

Was ist Encyclopädie der Wissenschaften?

Untersuchung über den Inhalt u Umfang meiner jeden Wissenschaft. — Vorher wird sie Pädagogik, oder vorbereitende Wissenschaftskunde genannt.

Was ist der Nutzen der Encyclopaedie der Wissenschaften?

Die Encycl. d. Wiss. ist den Gelehrten bey was meinen Ver-

Stadt im Jahr 878 anzuordnen, wo er den Schutz [illegible] gegen die Volksrache zu suchen, auf die Christen floh.

finden eine richtige Karte von den Gegenden Land-
Ländern, die er durchreisen gedenkt.

In wie viel Klassen können die Wissenschaften einge-
theilt werden?

In 8. In philologische – historische, philosophische, mathe-
matische, physikalische, medicinische, juristische u. theo-
logische.

Philologische Wissenschaften.

Philologie bedeutet Sprachstudium oder Sprachwissen-
schaft, sie beschäftigt sich mit Bemerkungen und Re-
geln, welche zur Kenntniß der Sprachen dienen.
Die Sprachkunde ist von der Sprachwissenschaft ver-
schieden.

Was ist Sprache?

Ein ganzer Inbegriff vernehmlicher Zeichen unsrer
Vorstellungen u. Gefühle.

Was kann man daher von der Ausbildung einer
Sprache bemerken?

Allemal steht die Sprache eines Volks mit dem Gra-
de seiner Kenntnisse u. Kultur im genauesten
Verhältnisse, und es läßt sich also von der einen
auf die andre mit Sicherheit schließen. Denn in
eben dem Maaße als ein Volk in Kenntnißen
fortschreitet, muß auch seine Sprache reicher, gebil-
ter u. vollkommner werden.

Welcher Meinung kann man vom Ursprunge der
Sprachen beitreten?

Daß er menschlichen nicht unmittelbar göttlichen
Ursprungs sey. Denn der Mensch besitzt schon als
Thier eine Natursprache in unartikulirten Tönen,
und ihm zur Erhöhung u. Veredlung derselben, nicht
nur die Sprachfähigkeit, sondern auch ein dringen-
der Trieb zur Äußerung und Entwickelung der-
selben anerschaffen ist.

Was mußte die Absonderung, Verbreitung der Völker
in ihrer Sprache hervorbringen?

Verschiedenheit der Sprachen, und aus dieser entstanden
verschiedene Dialekte.

Wenn kam erst eine Grammatik gut geschrieben seyn?

Wenn sie schon lange vorhanden geredet, geschrieben ist
u. durch den Gebrauch selbst zu einer gewissen
Bildung gebracht seyn.

Auf was gründeten sich grammatische Regeln?

Auf den Sprachgebrauch, und wo dieser nicht ent-
scheidet auf Sprachähnlichkeit, Analogia. Wenn diese
beyde nicht zureichend sind so kann man die Ety-
mologie oder die Abstammung der Wörter zu Rathe
ziehen, und wenn aus allen diesen nichts Entscheidendes her-
zuleiten ist, den Wohlklang Euphonia.

Was ist ein Lexicon Etymologicon?

In welchem man bloß auf die etymologische Abstam-
mung der Wörter Rücksicht nimt.

Was ist ein Lexicon Idioticon?

Wo die besonderen Mundarten einer Sprache erklärt
werden.

Stadt im Jahr 818 anzünden, wo er die Schuld um sich gegen die
Volkswuth zu schützen, auf die Christen schob.

Was ist ein Glossarium?
Ein wenig bekannte & veraltete Wörter werden
Was hat die Philologie noch für andre Gegenstände
die betrachtet, als die Linguistik die Sprachen historisch.
sie untersucht die Entstehung, Abstammung & Verwandt-
schaft der Wörter, und giebt ihre Geschichte vor.
Was ist wahrscheinlicher, ob eine Ursprache anfangs
gewesen sey, oder das unsere auf einmal auf
unserem Orten entstanden wäre?
Das anfängliche nur eine Ursprache da gewesen
sey, von welcher nach und nach alle die übrigen
abgestammt wären.
Ob man etwas sicheres von der ganz ältesten Sprache
wisse?
Nein, denn ohne Zweifel gerathe sie sich bald wieder.
Die Lateinische ist aber unstreitig die älteste, die
wir kennen. Wie die Entstehung der Sprachen sich hat
ung die Sprache ihren Ursprung in südlichen Asien
genommen. Die Morgenländischen sind also älter als
die abendländische Sprachen. Unter den morgenländ-
schen sind die hebräische, chaldäische, syrische, arab-
sches persische, phönizische, äthiopische die vornehmste
Was ist von den abendländischen Sprachen zu bemer-
ken?
Unter diesen gehört die griechische in jeder Rücksicht
den ersten Rang, wegen ihrer ganz vorzüglichen Ausbil-
dung, & der darin vorhandnen musterhaften Werke.

Man unterscheidet hier das alte klassische Griechische,
mit seinen drei Mundarten, die dorische, ionische,
attische. Sie dauerte bis zur Gründung der
römischen Kaiserthums unter Constantin. Das Mittl.
hier Griechisch ist sehr verdorben, mit fremdartigen
Wörtern untermischt. Dieses ist bis zur Eroberung
Constantinopels, da das jetzige Neugriechische auf
kommen ist.
Welche Epochen sind in der Römischen Sprache zu
bemerken?
Es sind 5 Epochen.
I. Von der Zeit ihrer Entstehung bis zum Ende der
Römischen Freyheit, oder eigentlicher von Numa
Römischen Königthum bis zum Tode Augustus. Da
Ennius, Terentius, Lucretius, Catullus,
Cäsar, Corn. Nepos, M. T. Cicero, Properz
Sallustius Crispus, Publ. Syrus, Alb. Tibullus,
Virgilius, Horatius, Phädrus, Ovidius, Livius.
Diese Epoche wird in der lateinischen Sprache:
Aurea dicas genannt.
II. bis zum die Mitte des 2ten Jahrh. des Antoninus Pius.
oder bis um die Hälfte des II ten Jahrhunderts.
da lebten: Valerius Maximus, Velleius Paterculus,
Columella, Pomponius Mela, Curtius Rufus, Persius
Flaccus, Annäus Seneca, Lucanus, Petronius,
Secundus, Valerius Flaccus, Juvenalis, Statius,
Martialis, Silius Italicus.

Rath im Jahr 878 anzuraten, wo er die Pflicht eines sich gegen die
Volkswuth zu schützen, auch die Christen sah.

Plinius, Cecilius Secundus, Quintilianus, Flores,
tonius, Gellius. Sie sind Aetas Argentea genannt.
III. bis zum Untergang des Römischen Reiches, also
von der Geburt, während der Regierung des Valentin
ung vorbei wurde. Hieher gehören: Justinus: Dion
us Cato, Lactantius, Aelius Donatus, Eutropius,
Sturtius, Arnobius, Claudianus, Macrobius. Sie
wird Aetas aenea genannt.
IV. Während des Mittelalters da latein Torquatus
Priscianus, Flavius Sosipater, Isidorus, Beda, —
Sie wird Aetas ferrea genannt.
V. Von der Wiederherstellung der Literatur bis
auf unsere Zeiten.

Wie sind die andern neueuropäischen Sprachen ent-
standen?
Die Italiänische, französische, spanische Sprache sind
trümmer der Römischen. In Italien war vor der Gall
der Römer, die Etruskische, in Frankreich, die celt
sche, die sich bis heute in Bretagne erhielt, in
Spanien herrschte die cantabrische. Als die Röm
diese Nationen sich unterworfen hatten wurden
sen aus ihrer Sprache niedergeschrieben, und später
sprachen sich die neulateinische Sprache mit der
nischen.
Was ist von den übrige Sprache zu bemerken.
Die Englische ist aus der alten britischen, römischen, ang
sächsischen, aus französische zusammengesetzt.
Germanischen oder celtischen Ursprung sind: die deutsche
niederländische, — Slavischen: die polnische, böhmische, mähri
wendische, russische.

Welches Gegenstände gehören zur Philologie?
Palaeographie, Papyographie, Steganographie, Tachy-
graphie, Stenographie, Telegraphie.
Palaeographie ist das Studium des Schreibens der
Altertümer, verbunden mit allen die Schreibekunst
interessirenden Gegenständen.
Papyographie, wäre die Kunst, über alle Gegenstände
in einem allgemeinen Begriff, oder Zeichen Sprache sich
alle Nationen, vollkommen verständlich zu schreiben.
Steganographie, oder Cryptographie, ist Geheimschrift-
kunst.
Tachygraphie; Geschwindschreibekunst.
Stenographie, die Kunst auf einem kleinen Raum viele
Zeichen & abkürzungen viel schreiben zu können.
Was ist die philologische Hermeneutik?
Als Theil ist die Auslegungskunst beschäftigt sich mit Erklä-
rung der Autoren, Herstellung ihres Textes. Diese
grammatisch, kritisch, aesthetisch sey.
Was ist Kritik?
Die Fähigkeit die Schriften gut zu prüfen, zu würdi-
gen, und über ihr Verhältniss den ganzen Inhalt, Ausle-
gung gut zu beurtheilen. Die ist entweder Wortkritik
oder Sachkritik. Der Kritiker muss Sachkenntniss, Scharf-
sinn, Genauigkeit, Geschmack, Gründlichkeit besitzen
besitzen.
Wie weit wird die Archaeologie zu den philologischen
Wissenschaften gezählt?
Als die Inschriften, alte Schriften, alte Kunst betrachtet
sie ist, schriftliche & artistische Archaeologie.

Stadt im Jahr 878 anzugreifen, wo er die Schuld sich gegen die
Ostsachsen zu schützen, auch die Christen hasst.

Ja wie sonst gehört die schöne Literatur zur Geschichte, so sollte sie sich auch sonst in Form und Inhalt anschließen, und beide sind der Sprache als Darstellungs-Mittel behilflich.

Historische Wissenschaften

Geschichte ist die Kenntniß von den Thaten der vorzeitlichen Dinge, vornehmlich aber von den mit ihnen vorgegangenen Veränderungen, ihren Ursachen, ihren Folgen.

Was ist der eigentliche Gegenstand der Geschichte? Denkwürdige Veränderungen und Begebenheiten des menschlichen Geschlechts. diese werden in drei Hauptklassen getheilt, 1. Veränderungen der Staaten und Völker, 2. der Religion abhängige Vorfälle, 2. Schicksale der Wissenschaften, dasse nützlich, die gelehrte, die schöne, und literarische Geschichte

Was ist historie, historiographie, historiomathie, historische Kunst?

Sie giebt Anleitung zur Prüfung der historischen Genies, zur Sammlung, Anordnung & Darstellung der historischen Stoffe, zur Wahl der historischen Schreibart.

Welche Methoden giebt es in der Behandlung der Geschichte?

1. Nach der Zeitfolge, wo die Begebenheiten alle in der Ordnung als sie sich ereignen, zusammen hergezählt werden.

2. die synchronistische, wo man unsere in einem Zeitpunkt in verschiedenen Ländern vorgefallene Begebenheiten zusammen nimt.

3. Ethnographisch, wo sich der Geschichtschreiber nur auf einzelne Länder oder Völker einschränkt.

Welche Eigenschaften muß eine gute Geschichte haben?

Wahrheit, Glaubwürdigkeit. Es sollen nie Erdichtungen, Unrichtigkeit, Verwechslungen hineingemischt sey. Ferner: Ordnung.

Wie wird die Geschichte pragmatisch?

Wenn die Ursachen der Begebenheiten angezeigt, allen vollständig, allen in ihr richtiges Licht gestellt ist, & die Geschichte nicht nur Hauptzweck erstellt ist, & die Geschichte nicht nur Schluß für Wissbegierde & Verstand, sondern auch Herz & Willen unterrichtend abgefaßt ist.

Was ist Geschichte des Menschlichen Cultus?

Sie betrachtet den Menschen in seinem rohen, Zustande, zeigt wie er allmälig zur Entwickelung seiner Geistes-kräfte, zur Erfindung der Künste & Wissenschaften, gekommen.

Was ist allgemeine Weltgeschichte?

Sie umfaßt alle merkwürdigen Begebenheiten, welche sich ereignet haben, von Anfange der Welt bis auf unsere Zeiten, stellt sie betrifft die gesitteten Menschenklassen, Religionszustand & Cultur.

Stadt im Jahr 878 anzuraten, wo er die Pflicht eines sich gegen die Volkswuth zu schützen, auf die Christen fiel.

Wie wird der Verlauf der Geschichte eingeteilt?
In 3 Hauptabteilungen: In die alte, mittlere
und neuere.
Die erste ist vom Anfang der Welt bis zur gross
Völkerwanderung!
Die Mittlere von da an bis zur Wiederherstellung
der Wissenschaften, d. der Gründung der meisten
heutigen Staatsorganisationen.
Die Neuere, von dieser Umwälzung bis auf gegen
wärtige Zeiten.
Was ist Urgeschichte?
Der alten reale Anfang des Zeitgebiets wo eigentlich
Urkunden, Volkssagen entstanden sind. Von diesen ist
aber wenig bekannt, außer den mosaischen Nachrich
keine sichere Urkunden. Hier muß der Geschichtsfo
aber durch gemeinschaftliche Muthmaßungen über den
ersten Zustand der Erde, den ganz jener Umwälzung
vorzeigen.
Welche mögen die ersten merkwürdige Staaten gew
sein sein?
Das babylonische, assyrische, medische d. persische Re
Merkwürdigere war ist Aegypten in der Geschich
frühen Kultur. Das jüdische Volk singen würde
mehr durch den Einfluß seiner religiösen Einrichtungen, d
Absonderung bedeutend. Minder bekannt waren
die Syrer, Mesopotamier, Nabatäer, Trojaner.
Abänderungen wurden die Griechen in der Geschichte Menschen
Die hatten sich mit hinlänglichen Kenntnissen zur bürgerl
politischen d. geistiger Ausbildung emporgehoben.

Womit fängt die Geschichte der Griechen an, d wurde zuerst der Mace
Donier Herrscher der Römer zur Beute.
Wie schreiben die Geschichtschreiber die ihre Geschichte beschrie
Griechische. Herodot, Thucydides, Diodor, Xenophon,
Römer; Goldsmith, Gillies, Milford, Rollin, Millot.
Mit den Griechen sind die Römer in der
Alten am weitesten fortgeschritten, — ihre Geschichtschreiber
sind.
Römische. Dionysius Halicarnassensis, Livius, Velleius Pa
Tacitus, Appianus, Aurelius Victor, Tacitus, Suetonius.
Römer. Goldsmith, Ferguson, Rollin, Millot.
Was ist wird Byzantinische Geschichte genannt.
Das abendländische d. morgenländische Römische Reich
wurde zu Ausgang des IVten Jahrhunderts getheilt.
Die Geschichte des morgenländischen Reichs wurde by
zantinische Geschichte genannt.
Welche Geschichte schreibt sie in diese?
Die, des türkischen oder osmanischen Reichs, ferner
der Araber d. Sarracenen, der Tartaren; Nach
Geschichte der Kreuzzüge, welche Gegenstände, welche
in der grossen Völkerwanderung anfangen, d. die
darauf erfolgten politischen Veränderungen durchgehen
machen die Geschichte des mittlern Zeitalters aus.
Zum Theil mit d. oder, die Geschichte der neuern
europäischen Nationen genannt wird.
Welche besonderen Geschichte fehlt hier an?
die Geschichte der übrigen drei Weltheile. Hier fehlt
Stadt im Jahre 878 anzuwenden, wo er die Pflicht eines sei gegen die
Volkswuth zu schützen, auf die Christen sieh.

zu sehr an einseitigen Quellen, dem Mangel a
Dürr Aufzeichnungen auch einen wenigen zu
lässigen Act machte wird. Mehr chorographisch
als eigentlich historisch sind die historischen Karte
den von Asien, besonders von Persien, China,
Ostindien, Tibet. Unzulänglicher ist unsere
viele Kenntniß von Africa, so viel gewiß für
Geschichte Annibals gilt, betrifft wenigstens
neuen Entdeckungen Rinks Vollst
die Herabsetzung seiner Lebenszeit.
Hier ist Robertsons Geschichte von Amerika zu
merken.

Was ist die allgemeine Religionsgeschichte?

Beschreibung der alten Stadt Rom.

Rom, lag in der Landschaft Latium, am Tiberflusse, wurde von
Romulus angelegt, der eine Colonie dorthin aus Alba longa
führte. Es soll noch vor ihm dort eine Stadt gestanden haben, die
Pallantium hieß. Rom soll sie von griechischen Worten, die Stärke,
Tüchtigkeit genannt worden seyn, die Romulus dafür. Man fängt
aus den 2ten griechischen Krieg von ihr zu rechnen an, diese
Rechnung wurde von Cato Censorinus eingeführt. Unter Ro-
mulus Zeiten waren die Häuser armselig. die meisten waren
domus cratitiae, das heißt, sie waren aus Flechten und
Ruthen zusammengesetzt, die Zwischenräume mit Lehm ausgefüllt,
als das von Thon.
Die Geschichte von Rom theilt sich in 7 Perioden.
Die erste, von seiner Erbauung bis 365, wo sie durch die Gallier
zum Theil verbrannt wurde.
Die zweite von 365 bis zum zweiten punischen Krieg. 553. Nach
dem die Stadt abgebrannt hatte, wollten die Römer nach Veji
ziehen, welche Stadt viel schöner war, aber Camillus hielt sie da
von ab,
Die dritte bis zur Schlacht von Actium. Rom erhob sich in dieser
Periode zur Beherrscherin der Welt. Eine Menge Fremde zohen
hin, so wurden prächtige Gebäude aufgeführt.
Die vierte bis August. dieser Kaiser führte den griechischen Ge-
schmack ein, er ließ auch selbst durch seinen Vitruvius, Baumeister
viele Gebäude aufführen. Es standen aber doch noch viele unregel
mäßige Gebäude unter den schönen, und Nero, ließ daher die
Stadt im Jahr 818 anzünden, wo er die Schuld auf die gegen die
Christen warf zu schützen, auch die Christen hob.

Die fünfte Periode bis Marcus Aurelius. A. U. 933. Rom wu
de aus der Asche nun regelmäßig aufgebauet und dieses Rom
ist es größtentheils dessen Trümmer man jezt noch sehen kann. Ner
selbst ließ einen so genannten goldenen Pallast aufführen.
Die sechste Periode ist bis Constantin den Grossen. bis 1059. A. U.
Die siebente bis zur Wiederherstellung der Wissenschaften. Als d
kaiserliche Residenz nach Byzanz verlegt wurde, achtete man ni
mehr Rom, und auch wurden keine große Gebäude aufgeführt,
weil die Reichern nach dem Hofe zogen.

Roms Volksmenge war zu verschiedenen Zeiten kleiner u größ
In der blühendsten Periode nimt man 2½ bis 3 Millionen an,
Fremde und deren ihre Sclaven mitgerechnet. Der eigentliche röm
Census der Bürger betrug 300000. Nach diesem nehmen einig
nur 1 Million an. Der Umfang soll 2½ geographische Me
gewesen seyn.

Augustus theilte es in 14 Regionen.

1. Porta Capena, auch Appia. Hier befand sich das Grabmal d
Schwester der drei Horatier, welche gegen die Curiatier fochten
Sie hieß Horatia. Außerhalb der Porta war die Tempel d
Minerva, Apollo, Spes, Hier versammelte sich der Senat, u
gab den fremden Gesandten. Audienz

2. Coelimontium, oder Coeli montana, von dem Berge Coelius. Hier
war Markt. Hier hatte die Familie der Lateraner einen gros
Pallast. Plautius Lateranus war das Haupt der Verschwörung
gegen Nero, die entdeckt ward. Nero nahm seine Güter weg
Als Constantin Byzanz zur Residenz machte, schenkte er die
Pallast dem Pabst Sylvester. Von der Zeit besaßen ihn die
Päbste, u die dasige Kirche Sancti Johannis in Laterano
die erste Hauptkirche Roms.

3. Isis et Serapis, auch Moneta, Hier mag ein Tempel der Is
und Serapis gestanden haben. (Isis erfand die Behandlung der G
traide) In diesem Theil der Stadt war das Amphitheatrum Titi.

Thermae Titi, nicht weit von diesem war domus Titi. In diesem Pallast
befand sich die berühmte Statue des Laokoon, dessen Schicksal Virgil
beschreibt.

4. Via sacra, auch templum pacis. Eine der prächtigsten Regionen der
Stadt. Der Name entstand weil hier die Palläste der Vestalinnen
und des Pontifex Maximus lagen, und hier die Processionen
mit den Heiligthümern des Staats (pignoribus imperii) nach der
Vesta Tempel geschahen. In templo pacis waren die aus Jeru-
salem mitgebrachten Beuten, u eine Bibliothek. Am Ende war
Neros Coloss, 120 Fuß lang. Hier hatten die römischen Buchhänd
ler feil. Hier stand das tigillum sororium, nehmlich die Schand
säule des Horatius, der seine Schwester in Aufwallung seines
Sieges über die Curiatier ermordete, da sie ihm Vorwürfe machte.

5. Esquilina cum turre et colle viminali. Der esquilinische
Berg war mit Bäumen bewachsen, und hier waren daher viele
Lustwälder. Hier waren die Gärten des Maecenas, in denen ein
Thurm, von welchem Kaiser Nero den Brand von Rom mit ansah.
Auch Virgil und Propertius wohnten in dieser Gegend. Auch
der jüngere Plinius u Persius.

6. Alta Semita, Hier waren die berühmten Sallustische Gärten
die Thermae Diocletianae, das Templum Solis.

7. Via lata, in diesem Theile wohnte Martialis.

8. Forum Romanum, der älteste Markt u Gerichtsplatz
in Rom. Auch magnum, vetus genannt. Es bestand aus dem
forum Romanum, und dem kapitolinischen Berge. Schon Romulus
bestimmte diesen Platz zu Versammlungen. Tarquinius Priscus
ließ verdeckte Gänge um ihn herum anlegen, wo man auch in
Regen gehen konnte. Hier hatten, Kaufleute, Goldschmieden und
andere Künstler ihre Buden. Abends wurde der Marktplatz erleuchtet.
Es war mit einer so ungeheuren Menge Statuen, die aus
Griechenland hergebracht worden waren, geziert, daß man einen

grossem Spiel wieder umgebungen müsste. Jetzt heisst dieser Platz Campo Vaccino, Viehmarkt, und ist fast ganz wüste.

In diesen Zeiten pflegten vornämlich die Gelehrtesten (Patricier) über die Redensarten: iudem de foro tollere, den öffentlichen Handel gerichten, in foro versari, handeln, foro cedere, bankrott werden. Auf dem Forum wurden die Komitien gehalten, Gerichte, wo der Praetor selbst Gerichte hielt.

Auf der Seite des palatinischen Berges befand sich die Erhöhung welche Rostra hiess. Auf diesen Rostra wurden die öffentlichen Vorträge an das römische Volk gehalten. Im Kriege des Andronicus warum einige Päulen angetroffe, wo sie sind diese Redensarten suggestus. Als die Römer den ersten Sieg über die verbundenen hatten, schmückten die Päulen mit den Schnäbeln (Rostris) der erobert Schiffe. Wer von den Rostris zum Volke sprach, musste sich mit dem Gesicht nach dem Capitolium wenden. Auf den Rostris war ein aus Ägypten gebrachter Obelisk, dessen Schatten die Stunden anzeigte.

Auf dem forum stand der von August errichtete vergoldete Meilenzeiger, Milliarium aureum, nämlich Päule, wo die Abstände der vornehmsten Städte von Rom nach Tausenden von Schritten (Milliaria) angezeigt waren. Weil sie mitten in der Stadt stand, so sie in der Mundart, umbilicus urbis.

9. Circus Flaminius, der Campus Martius, hier hatte Mars seinen Tempel. Es war ein Ziehl zu Übungsplatz der Römer. Auch wurden hier die Soldaten gemustert. Hier hielt Pompejus seine Theater errichten, das 40,000 fassten. Hier stand die Curie wo Julius Caesar ermordet war.

10. Palatium, eigentlich der Name des kaiserlichen Pallastes, den Augustus erbauen liess, auf dem palatinischen Berge. Palatium will dort gehen Pflanzen gewindet wurden, palare, herumlaufen, balare, blöcken. Von dem Pallast waren Ruinen geblieben, und an

einer Sache stand: Ob servatos cives.

11. Circus maximus. Hier wurden die öffentlichen Spiele gehalten. Nach Plinius hatten hier 260,000 Menschen Platz.

12. Piscina publica, Anfangs ein Wasserbehälter, der nachdem ausgetrocknet war. Hernachmals Bäder Dtl.

13. Aventinus,

14. Trans Tiberim, hier waren die ärmsten Einwohner der Stadt. Hier die Gärten Caesars, die er dem Volke vermachte.

Andern Gebäude in Alten Rom.

Die Berge, die Berge auf denen Rom lag, waren, mons, collis piscinus, Aventinus, Quirinalis, palatinus, Viminalis, Esquilinus, Vaticanus, Janiculus.

N3. Tarpeja mons

Scriptores Rerum Hungaricarum.

1. Collectiones Scriptorum Rerum Hungaricarum existantes
1.

Hier ist auch der tarpejische Berg, Mons tarpejus, gewesen. Es war die südliche Spitze des capitolinischen Berges, einer Tage auch hatte sie den Namen von der Tarpeja, einer Tochter des Tarpejus, dem die Besatzung dieses Postens in den Kriegen des Romulus mit den Tatiern übergeben war. Die sind sie von Tatius, dem Heerführer der Sabiner bestochen, ihm ein geheimes Thor zu diesem Posten zu öffnen. Von diesen tarpejischen Felsen, Saxum Tarpejum, rupes Tarpeja, wurden Verbrecher herabgestürzt. Oft bedrohten Volkstribunen Verbrecher von ersten Range mit dieser Strafe.

Erklärungen der Namen, die in Homers Ilias vorkommen.

Ais, ἀδης, Αἴδες, Αἰδονευς, Pluto.

Chryses, ein Priester des Apollo zu Chrysa, dem Achilles seine Tochter Chryseis gefangen weggeführt hatte.

Calchas, Sohn Thestors, ein weissagender Priester im Trojanischen Kriege.

Hero, Juno.

Thetis, Gemahlin des Königs von Phthia, Peleus, Mutter Achilleus Ubrigens eine Nereide.

Briseis, die Tochter des Brises, aus Lyrnessus. Als Achill Lyrnessus überfiel, verlohr sie ihrem Gemahl, u. wurde Sklavin

Aegis, auch der Name des Schildes der Minerva, auch ein Ziegelfell den die Griechen über den Kleidern trugen.

Peirithoos Sohn des Jupiter und Dia, Freund von Theseus.

Dryas, Einer von den Lapithen deren König Pirithous war, die mit den Centauren ganz der Hochzeit des Königs gefochten.

Apia, ein alter Name des Peloponesus.

Hecatombe, ein Opfer von 100 Stieren

Myrmidones, Innwohner der Insel Aegina, aus Ameisen, nach einer Pest von Zeus, verwandelt, Sie folgten dem Peleus nach Phthia. —

Patroclos Sohn des Menötius, Mitspieler noch in Kindesjahren des Achilleus

Danaer, Laërtiade, Atreione, Thersytes, Ilios, Idomeneus, Ajas, Diomedes Scamandros, Feretiades Arima, Iris, Bateia, Mäonisch, Pygmaeis, Pandaros, Machaon, Cheiron, Tritogoneia

Laertiade, Ulysses weil er ein Sohn des Laërtes war

Thersites, ein alberner Grieche, häßlich.

Ajax Telamonius, et Ajax Oeleus, Sohn des Oeleus.

Histoire Grecque.

Les Spartiates sous Lycurgue.

Quel état de Sparte avant Lycurgue?

Pendant que les anciens royaumes, comme Athène & Thèbe sont devenus des republiques, la Sparte conservât ses rois. Depuis environ neuf cents ans, deux princes de la race des Heraclides occupoient conjointement la trône.

Quel etoit l'origine de ce partage de la royauté?

L'epouse d'Aristodemus roi de Sparte ne pouvait distinguer le premier-né entre ses deux fils, qui etoient jumeaux, pour ne pas faire tort ni à l'une ni l'autre, on ordonnat que tous les deux devroient regner ensemble.

C'etoit une source eternelle de dissension, et l'état tomba dans une polyarchie. (Sokal' uralkodása) Lycurgue parut enfin pour la gloire & le bonheur de sa patrie.

Qui etoit le père de Lycurgue, & quand monta-t-il sur le trone?

Eunome, roi de Sparte. Après la mort de Polydecte, son frère aîné, qui ne laissa point d'enfans, mais dont la veuve etoit enceinte, il monta sur le trone. Cette princesse lui offrit sa maisa, & promit de tuer son ~~fils~~ enfant, s'il l'accepteroit.

Que faisoit Lycurgue?

Il eut horreur de la proposition. Après la naissance du jeune prince, il prit soin de lui, le reconnut, & gouvernat en qualité de son tuteur. Mais comme cette action generense ne le garantissoit pas des soupçons, il voyagea en Crète, en Ionie, pour etudier les moeurs et les loix des nations.

Que faisoit alors les Spartiates?
Ils le regrettoient, parceque les désordres se multiplioient en son absence. On le pressa de revenir; il revint & se resolut de tout changer à la fois. A l'exemple de Minos, roi de Crète, son modèle, il fit parler un oracle, afin de paroitre inspiré. Les principaux citoyens approuvoient son plan de réforme, les autres n'osoient resister.

Quel gouvernement a-t-il établi?
Un gouvernement mixte, où trois pouvoirs se balançoient mutuellement.

1. Il ne laissa guere aux rois que le commandement des armées, et le respect attaché au trône.

2. Il établit un senat de vingt-huit membres, outre les deux princes, pour tenir en équilibre ceux-ci et le peuple; de façon que l'autorité royal ne put dégénérer en tyrannie, ni la liberté populaire en révolte

3. Le Senat devoit proposer les affaires, le peuple devoit approuver ou rejeter les propositions.

Comment vouloit Lycurgue soutenir ses lois?
Par les moeurs, parce qu'il savoit que les lois sont impuissantes ou fragiles sans les moeurs. — Son objet, selon Plutarque son biographe etoit de faire de Lacédémone une seule famille, où tous les citoyens travaillérent de concert au bien public, et comme on ne comptoit que neuf mille citoyens dans la ville et trente mille à la campagne, dont les premiers se nommoient proprement Spartiates, & les autres Lacédemoniens

Que faisoit-il pour bannir la pauvreté & les richesses?
Il fit un partage egal de terres. Aux monnoies d'or et d'argent, il en substitua une de fer extremement lourde, qui, hors

il pouvoit bien realiser ses idées dans un état si petit.

de Sparte ne pouvoit être d'aucune valeur. Il proscrivit tous les arts de luxe & d'agrément, il ordonna que les planchers de maisons ne seroient faits qu'avec la cognée & les portes qu'avec la scie. Et par ses intentions, l'interêt, la fraude, l'injustice, la volupté, la mollesse, devoient perir faute d'aliments.

Que c'étoit les tables publiques chez les Spartiates?
Lycurgue institua, que les hommes etoient obligé de manger à des tables publiques, qu'on nommoit, phiditiae, ou en grec φιδιτια. Les femmes en etoient exclues. Chacun devoit donner à la fin du mois une certaine quantité du froment, du vin, du fromage, & des autres denrées. Ces tables etoient extrémement frugales. On y exercoit la raison ainsi que la sobriété. On y entretenoit des choses utiles.

Quel soin avoit-il de l'education?
Voulant former les hommes, par l'education, tels qu'il les vouloit, l'education etoit un des principaux objets de ses soins.

1. Les enfans, comme appartenant à l'état, etoient élevés pour l'état. Lorsqu'il vouloit former des hommes forts, guerriers, le nourrices ne les garrottoient point dans leurs langes. Dès l'age de sept ans, on les exercoit à la fatigue, à la douleur, à l'obéissance la plus prompte. On leur apprenoient à rien craindre dans les ténèbres, à ne jamais se plaindre sans besoin. Ceux qui se distinguoient davantage commandoient aux autres.

Quel autorité avoient les anciens sur les enfans?
Chaque vieillard se regardoit comme le père de tout la

jeunesse, la jeunesse trouvoit dans chaque vieillard un censeur, dont elle respectoit les avis, la sagesse & l'autorité.
Pourquoi on obligeoit les enfans à dérober leur nourriture
On vouloit les accoutumer de bonne heure aux mises de guerre, à la vigilance & aux perils, et quand ils se laissoient surprendre, on les chatioit sévérement.

Comment on exercoit la raison de la jeunesse ?

En leur demandant sur des points de politique & de morale, on leur demandoit ce qu'ils pensoient de telle action, de tel homme, & par ce moyen ils acquirent l'habitude de juger & de raisonner. On exigeoit, qu'ils repondissent proprement en peu de mots, & d'une manière judicieuse.

Quel exercices avoient les femmes ? pour

Afin que des meres foibles ne transmissent pas leur foiblesse à leurs enfans, Lycurgue les assujettit aux exercices mâles qui rendent le corps sain & robuste. Mais On a reproché de jà dans les temps anciens des abus contraires à la pudeur, surtout d'avoir fait paroitre les filles nues dans les jeux, où elles s'exercoient à la lutte, où elles dansoient en public. Plutarque etoit pourtant apologiste de cette coutume, parce, selon son avis, la force observa longtems la pudeur, Mais Aristote attribue au mépris de bienséance les désordres qui perdirent l'état.

Comment vouloit Lycurgue établir ses loix ?

Il voulut, que l'education les imprimat dans les coeurs, & pour cela les loix n'etoient pas ecrites.

Quelle loi avoit-il contre les etrangers ?

Il ferma la porte aux etrangers, qui n'apportoit rien d'utile de peur que les Spartiates ne contractassent les vices des etrangers. On appelloit cette loi, xenelasie.

Quel succés avoit Lycurgue dans ses etablissements ?

Les Spartiates, vivant toujours comme dans un camp, ils marchoient au combat avec un sang froid. À l'égard des guerres il ordonna qu'on ne faisoit la guerre que pour se défendre, qu'on ne poursuivroit point l'ennemi vaincu, qu'on n'enlevoit point ses dépouilles.

Est ce que l'effet de ses loix etoit durable ?

Oui. Toutes les passions, qui auroient pu perdre l'état, enchainée par les moeurs, furent presque toujours soumises aux loix, dans un espace de cinq siécles. Sparte obtint l'estime & la confiance de la Gréce, elle en fut longtems arbitre.

Que peut on objecter aux loix de Lycurgue ?

Qu'elles faisoient les Spartes trop austéres, & que l'austérité lacédémonienne, poussée à l'excès, offroit des spectacles terribles à l'humanité. Elles etouffoient la pitié & les affections naturelles.

Par exemple : C'etoit une barbarie de faire périr, pour n'avoir que de bons soldats, les enfans infirmes ou d'une complexion délicate.

Les enfans etoient si cruellement traités, que pour les accoutumer à la douleur, on les dechiroient de coups de verges sur l'autel de Diane, quelquefois jusqu'à la mort sans qu'ils osassent lacher une plainte.

Ils traitoient cruellement les Helotes, un peuple voisin qu'ils avoient reduit en esclavage. Ces malheureux

esclaves, employés à l'agriculture & aux travaux meca-
niques, (parceque les Spartiates ne travailloient pas) e-
toient traités moins en hommes qu'en bêtes. Non
seulement on les enivroit pour inspirer aux enfans
l'horreur de l'ivresse, mais encore on envoyoit quelque
fois la jeunesse en embuscade pour les massacrer.

Mais, selon Plutarque, de telles barbaries ne peuvent
être imputées à Lycurgue, parceque, comme il dit,
elles commencérent, aprés une revolte des esclaves contre
les maitres.

Quel éloge méritent les Spartiates malgré leurs défauts?

Le mépris des richesses, l'amour de la gloire & de la patrie,
l'obéissance aux loix, le courage heroique les ont élevés
au dessus des autres peuples. Ils avoient en general
la grandeur d'ame de ce Pédarete, qui, n'ayant pas
été admis au nombre de trois cent membres du conseil,
témoigna sa joie de ce, que Sparte avoit trouve trois cents
citoyens meilleurs que lui.

Quel precaution avoit Lycurgue pour faire observer
ses loix?

Pour rendre plus inviolables ses ordonnances, il alla
consulter l'oracle de Delphes, qu'il en fit jurer aupa-
ravant l'observation jusqu'à son retour, ~~que~~ et l'o-
racle confirma ses loix, & declara que Sparte en les
observant seroit la plus illustre ville du monde, Lycurgue
alors se laissa mourir de faim, dans la vue de reduire
les Spartiates à ne pouvoir se dégager de leur serment.

Dans quel temps vivoit Lycurgue?

Environ 900 ans avant notre ère.

Quelles guerres avoient les Spartiates après la mort de
Lycurgue?

Contre les Messeniens, voisins de leur état. Dans la pre-
miere ils etoient vaincus. Dans la seconde, l'oracle or-
donna aux Spartiates de faire venir d'Athénes un general.

Qui etoit envoyé des Atheniens à leur secours?

Tyrtée, qui etoit boiteux, contrefait, et meprisé dans sa patrie.
Et ce ridicule general, parceq les Atheniens vouloient se
moquer des Spartiates, procura la victoire, par enthousiasme
guerrier, dont ses chants embraserent les soldats.?

Quel roi avoient encore les Spartiates, dont les paroles
de meilleur gouvernement sont remarquables?

Leon. Celui, quand il a été demandé sous quel gouvernement
les hommes pouvoient vivre avec le plus de sureté, repondit:
Sous celui, où les sujets ne sont ni riches ni pauvres, où
la probité trouve beaucoup d'amis, & où la fraude n'en
trouve aucun.

Racontez l'heroisme de Leonidas roi de Sparte.

~~Le roi de Perse Xerxes etoit arrivé aux Thermopyles, dé-
filé fort etroit, y l'attendoient quatre mille hommes sous
les ordres de Leonidas. Et Xerxes ayant tenté inutilement
de le corrompre, il lui ecrit en maitre & lui ordonne de
livrer ses armes.~~

~~Que repondit Leonidas?~~

~~Il repondit en Spartiate: Viens les prendre.~~

Xerxes, roi de Perse venoit contre la Gréce, pour l'assujettir. Son
armée etoit forte de 1,700,000 hommes de pied, & 80,000 chevaux

20,000 Arabes & Lybiens conduisoient les chameaux & les chariots. Pendant que Themistocle excita les Atheniens contre les perses, il fut resolu dans la diéte grecque de l'isthme, qu'un corps de troupes sous la conduite de Leonidas s'emparetoit du passage de Thermopyle située entre la Thessalie & la Locride. - Leonidas en apprenant le choix de la diéte, prévit sa destinée, & il ne prit pour l'accompagner que 300 Spartiates, dont il connoissoit les sentimens. Quand on lui a dit qu'un si petit nombre ne pouvoit lui suffire, il repondit: La Sparte seroit perdue sans ressource, si elle ne confioit tous ses guerriers, car je ne présume pas qu'un seul d'entre eux osât prendre la fuite.

Quelques jours après les compagnons de Leonidas honorerent d'avance son trépas et le leur, par un combat funebre, auquel leurs peres & mères assistèrent. Après la ceremonie ils sortirent de la ville, suivis de leurs parens & de leurs amis, dont ils recurent les adieux éternels, & Leonidas disoit à sa femme, lui ayant demandé ses dernières volontés: Je vous souhait un epoux digne de vous, & des enfans qui lui ressemblent.

Bientôt arriverent des autres troupes de la Gréce, & il arrit en tout 7000 hommes. Leonidas plaça son armée pour garder le passage qui est au pied de la montagne. & il confia la defense du sentier sur la montagne aux mille Phocéens.

Xerxes ecrivit à Leonidas: Si tu veux te soumettre, je te donnerai l'empire de la Gréce. Leonidas repondit: J'aime mieux mourir pour ma patrie que de l'asservir. Une seconde lettre du Xerxes ne contenoit que ces mots: Rends moi tes armes, & Leonidas ecrivit au dessous: Viens les prendre.

Xerxes outré de colére fait marcher les Médes, avec l'ordre de prendre ces hommes en vie, & de les lui amener sur le champ. Mais eux mêmes etoient mises en fuite. Le lendemain le combat recommença, mais avec si peu de succés de la part des perses que Xerxes desesperoit de forcer le passage. Alors, un habitant de ces canton, nommé Epialtes, vint lui découvrir le sentier, & un corps de perses pervient vers les lieux, où Leonidas avoit placé un detachement de son armée.

Leonidas etant instruit de leur projet, se disposoit à la plus hardie des entreprises. Il faut marcher disoit il à ses compagnons, à la tente de Xerxes, l'immoler, ou perir.

Comment les Spartiates montrérent leur courage?

Il repondirent à Leonidas par un cri de joie.

Comment voulut-il sauver la vie de deux Spartiates?

Prés d'attaquer l'ennemi, il etoit emu sur le sort de deux Spartiates, qui lui etoient unis par le sang & l'amitié, il donne au premier une lettre, au second une commission secrète pour les magistrat de Sparte.

Que lui repondirent ces deux Spartiates?

Nous ne sommes pas ici, lui disent-ils, pour porter des ordres, mais pour combattre, & ils allerent se placer dans les rangs des autres soldats.

Alors, au milieu de la nuit les Grecs, Leonidas à leur tête sortent du defilé, renversent les postes perses, & pénétrent dans la tente de Xerxes, qui avoit pris déjà la fuite, ils entrent dans les tentes voisins, & se rassasient de carnage. - Mais, Leonidas tombe sous une grêle de traits. Les Grecs, quoiq épuisées, enlevoient leur general, repoussoient quatre fois l'ennemi dans leur retraite, & gagnoient encore une fois le defilé. Selon Herodote, Xerxes faisoit mettre la tête de Leonidas sur une perche, & le reste de son corps sur une potence. Quarante ans après de cette bataille on faisoit porter ses os à Lacedemon pour les enterrer. Les Amphyctions firent mettre dans la suite aux Thermopyles cette inscription: Passant, annonce à Le-

cedemone, que nous sommes morts ici pour obéir à ses lois.

Quand arriva cette bataille aux Thermopyles?

484 ans avant notre ère.

BIBLIOTECA CENTRALĂ
M.S.S.E.
CLUJ
UNIVERSITARĂ